

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ
180 «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΙΙ: ΜΑΡΕΙΣΜΟΣ»

ΕΞΑΜΗΝΟ:	Η'
-----------------	-----------

Αλέξανδρος Χρύσης
Καθηγητής

Αθήνα
2016-2017

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΙΙ: ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ

Ι. Σχέδιο διαλέξεων

16.02.2017	ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ - ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ
23.02.2017	Εισαγωγή: Από τον Marx στο μαρξισμό: από τον 19 ^ο στον 21 ^ο αιώνα
02.03.2017	Marx-Engels & κριτικός κομμουνισμός
09.03.2017	Marx-Engels & κριτικός κομμουνισμός
16.03.2017	Μαρξισμός & αναρχισμός. Ο μαρξισμός της Α! Διεθνούς
23.03.2017	Μαρξισμός & αναρχισμός. Ο μαρξισμός της Α! Διεθνούς
30.03.2017	Μαρξισμός & θεωρία του κράτους: Παρίσι & Gotha
06.04.2017	Μαρξισμός & ρεφορμισμός. Ο μαρξισμός της Β! Διεθνούς και της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας
27.04.2017	Μαρξισμός & ρεφορμισμός Ο μαρξισμός της Β! Διεθνούς και της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας
04.05.2017	Μαρξισμός & σοσιαλισμός. Από το ρωσικό μαρξισμό στην Γ' Διεθνή
11.05.2017	Μαρξισμός & σοσιαλισμός. Από το ρωσικό μαρξισμό στην Γ' Διεθνή
18.05.2017	Ο δυτικός μαρξισμός
25.05.2017	Ο δυτικός μαρξισμός

II. Εισαγωγική Βιβλιογραφία

Berlin Isaiah, *Καρλ Μαρξ: η ζωή και η εποχή του*, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 1998 [*]
Nicolaievsky Boris και Maenchen-Helfen Otto, *Η ζωή του Καρλ Μαρξ: ο άνθρωπος, ο αγωνιστής*, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1979 [*]

Άντερσον Πέρρυ, *Ο δυτικός μαρξισμός*, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1978 [*]
Βρανίτσκι Πρέντραγκ, *Ιστορία του Μαρξισμού*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1976(2008), τόμοι Α!, Β!
Kolakowski Leszek, *Currents of Marxism*, Oxford University Press, Oxford 1978.
McLellan David, *Ο μαρξισμός μετά τον Marx*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2014.
Prève Costanzo, *Κριτική ιστορία του μαρξισμού*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2010.
Ράσελ Τζάκομπυ, *Διαλεκτική της ήττας Περιγράμματα του Δυτικού μαρξισμού*, Εκδόσεις Νησίδες. Αθήνα 2009.

III. Περιοδικά

Actuel Marx
(<http://actuelmarx.u-paris10.fr/>)
Rethinking Marxism
(<http://rethinkingmarxism.org/>)
Historical Materialism
(<http://www.historicalmaterialism.org/>)

Θέσεις
<http://www.theseis.com/>
Μαρξιστική Σκέψη
<http://www.marxistikiskepsi.gr/>
Ουτοπία
<http://www.u-topia.gr/>
Τετράδια Μαρξισμού
<http://tetradia-marxismou.gr/>

IV. Ιστότοποι

The Marx and Engels Internet Archive ως μέρος του Marxists Internet Archive Library
(<http://www.marxists.org/archive/marx/index.htm>)
Marx-Engels-Forschung und Edition
(<http://www.marxforschung.de/home.htm>)
The MarX-Files
<http://www.appstate.edu/~stanovskydj/marxfiles.html>

V. Έκδοση Απάντων

MEGA♦

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

- 1883** Θάνατος του Marx - τα χειρόγραφα στον Engels
- 1895** Θάνατος του Engels - τα χειρόγραφα του Marx στις κόρες του Eleanor Aveling και Laura Lafargue, τα χειρόγραφα του στους August Bebel & Eduard Bernstein ως εκπροσώπων του SPD
- 1898** Θάνατος της Aveling - τα χειρόγραφα του Marx υπό την ευθύνη της Laura Lafargue
- 1911** Θάνατος της Lafargue - τα χειρόγραφα του Marx, όπως και του Engels, στα κομματικά αρχεία του SPD στο Βερολίνο
- 1920** *MEGA*¹ Υπό τη διεύθυνση του Ριαζάνοφ: άδεια από το SPD για φωτοτυπική αναπαραγωγή των αρχείων Marx-Engels

Νταβίντ Ριαζάνοφ (1870-1938)•

Ιστορικός, φιλόσοφος και εκδότης της πρώτης έκδοσης *Απάντων Marx-Engels*, γνωστής και ως **MEGA**.

Στο διάστημα 1918-1920 ο Ριαζάνοφ υπήρξε επικεφαλής των Κρατικών Αρχείων και συνέβαλε αποφασιστικά στην ίδρυση και λειτουργία της Σοσιαλιστικής Ακαδημίας και του Ινστιτούτου Marx-Engels, του οποίου υπήρξε διευθυντής από το 1921 ως το 1931. Στα 1930 το Ινστιτούτο Marx-Engels κατέχει περισσότερα από 450.000 δημοσιεύματα και 175.000 φωτοτυπίες ντοκουμέντων, συμπεριλαμβανομένου έγγραφου υλικού των Marx και Engels, που έχει αποκτηθεί από το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Το 1931 ο Ριαζάνοφ συλλαμβάνεται, προκειμένου να δικαστεί για αντικαθεστωτική δράση. Εξορίζεται στο Σαράτοφ, όπου εργάζεται για έξι χρόνια σε πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη. Το 1937 συλλαμβάνεται εκ νέου και στις 21 Ιανουαρίου 1938 καταδικάζεται σε θάνατο από το Ανώτατο Δικαστήριο της ΕΣΣΔ. Ο Ριαζάνοφ αποκαταστάθηκε νομικά μετά θάνατο το 1958 και πολιτικά το 1989.

- 1928** Πολιτική ρήξη SPD και Comintern: ακύρωση συμφωνίας
- 1933** Άνοδος του Hitler στην εξουσία: τα αρχεία Marx-Engels στο εξωτερικό
Τα 2/3 των αρχείων περιέρχονται στην κατοχή του International Institute for Social History (IISH)* με έδρα το Amsterdam, ενώ το υπόλοιπο 1/3 βρίσκεται στη Μόσχα, όπου φυλάσσεται σήμερα στα Κρατικά Αρχεία για την Κοινωνική-Πολιτική Ιστορία.
- 1960** *MEGA*² Με πρωτοβουλία των Ινστιτούτων Μαρξισμού-Λενινισμού της Μόσχας και του Βερολίνου (τέλη δεκαετίας)
- 1975** Αρχίζει η έκδοση τόμων *MEGA*² με συνεργασία και άλλων ινστιτούτων, μεταξύ των οποίων και το KARL MARX HAUS με έδρα το Trier.

♦ Για το ιστορικό και τη δυναμική της έκδοσης των *Απάντων* του Marx και του Engels, βλ. ενδεικτικά στην ελληνική γλώσσα:

-Eric Hobsbawm, «Η τύχη των γραπτών του Μαρξ και του Ένγκελς», στο Eric Hobsbawm, Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα χ.χ., σσ.188-207.

-Regina Roth, «Η έκδοση *Απάντων* των Μαρξ-Ένγκελς (*MEGA*)», *Η Αυγή*, Κυριακή 4 Ιουλίου 2010.

****** Στοιχεία για τον Ριαζάνοφ και το έργο του, καθώς και αρχειακό υλικό βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.marxists.org/archive/riazanov/index.htm>

******* Βλ. επίσης το άρθρο του Marcello Musto "The Rediscovery of Karl Marx", *International Review of Social History*, vol.52, issue 3 (December 2007), pp.77-498, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-social-history/article/the-rediscovery-of-karl-marx/9D4921302C86349D52307A5A86808EB7>

- 1990** Μετά την κατάρρευση ιδρύεται το Internationale-Marx-Engels-Stiftung (IMES) με έδρα το Amsterdam. (πρόκειται ουσιαστικά για δίκτυο αριθμού ερευνητικών ινστιτούτων και ομάδων)
- 1993** Η έκδοση *MEGA*² διασφαλίζει χρηματοδότηση από το γερμανικό κράτος και υπάγεται στην ευθύνη της Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (BBAW), η οποία, από την πλευρά της, εντάσσεται στο δίκτυο του IMES.
- 1995** Εξασφαλίζεται χρηματοδότηση και από την Ευρωπαϊκή Ένωση.
- 1998** Η έκδοση των *MEGA*² περνάει από το Dietz Verlag στο Akademie Verlag με βασικές αρχές: απο-πολιτικοποίηση/ διεθνοποίηση/ ακαδημαϊκά κριτήρια

ΥΛΙΚΟ

Σύνολο τόμων: 114 (Ως σήμερα έχουν εκδοθεί οι 65 τόμοι.)

Κατανομή υλικού:

I/ Έργα, Χειρόγραφα, Άρθρα (22/32 έχουν εκδοθεί)

II/ Το Κεφάλαιο και το προπαρασκευαστικό υλικό του (ολοκληρώθηκε η έκδοση)

III/ Αλληλογραφία (4.000 επιστολές από τους Marx και Engels, 10.000 επιστολές προς αυτούς) (14/35 έχουν εκδοθεί.)

IV/ Αποσπάσματα (αποδελτιώσεις), Σημειώσεις, Marginalia (18/32 έχουν εκδοθεί)

ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Arbeitsblätter zur Marx-Engels-Forschung (Martin-Luther Universität di Halle-Wittenberg) 1976-1988 (23 τεύχη)

Beiträge zur Marx-Engels -Forschung (IML-Berlin) 1977-1990 (29 τεύχη)/ 1991-2009 Neue Folge

Marx-Engels -Forschungs Berichte (Karl Marx Universität-Lipsia) 1981-1990 (6 τεύχη)

MEGA-Studien (IMES) 1994-2001

Marx-Engels Jahrbuch (IML-Berlin IML-Moscow) (13 τεύχη) 1978-1991

Marx-Engels Jahrbuch (BBAW) 2003-2016

<http://mega.bbaw.de/begleitende-publikationen>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Από τον Marx στο μαρξισμό: από τον 19^ο στον 21^ο αιώνα

«Οι φιλόσοφοι έχουν ερμηνεύσει τον κόσμο με διαφορετικούς τρόπους.
Το ζήτημα είναι να τον αλλάξουμε.»
(Marx: 11^η Θέση για τον Feuerbach)

I. MARX: ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ & ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

1. ΦΟΙΤΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ (1835-1841)
2. MAXIMH ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΙΑ (1842-1843)
3. Ο MARX ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ (1843-1845)
4. Ο MARX ΣΤΙΣ ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ (1845-1847)

5. Ο MARX ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ 1848

-Πραγματολογικά δεδομένα (Ιστορία της Κομμουνιστικής Λίγκας)

‘Κριτικός κομμουνισμός’

1846 Ιδρύει με τον Engels την «Κομμουνιστική Επιτροπή Αλληλογραφίας».

1847 Συγγράφει την *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας*
Εντάσσεται στην «Ένωση των Δικαίων» και συμμετέχει στο δεύτερο συνέδριο της διαδόχου της, «Ένωσης των Κομμουνιστών».

«Εάν προσχωρούσαμε [στην Ένωση Κομμουνιστών], θα είχαμε την ευκαιρία να παρουσιάσουμε τον **κριτικό κομμουνισμό** μας σε ένα συνέδριο της Ένωσης με ένα μανιφέστο το οποίο θα δημοσιευόταν κατόπιν ως το Μανιφέστο της Ένωσης, και επίσης θα μπορούσαμε να συνεισφέρουμε στην αντικατάσταση της ξεπερασμένης οργάνωσης της Ένωσης με μία άλλη, που θα ανταποκρινόταν στους νέους καιρούς και στους νέους στόχους.»¹

1848 Έκδοση του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*

-Θέματα

Πάλη των τάξεων & δόλος της παραγωγής

«Οι αστικές σχέσεις παραγωγής και ανταλλαγής, οι αστικές σχέσεις ιδιοκτησίας, η σύγχρονη αστική κοινωνία, που δημιουργήσε τόσο ισχυρά μέσα παραγωγής και ανταλλαγής, μοιάζει με το μάγο εκείνο που δεν καταφέρνει πια να κυριαρχήσει πάνω στις καταχθόνιες δυνάμεις που ο ίδιος κάλεσε.[...] Η πρόοδος της βιομηχανίας, που η αστική τάξη είναι ο άβουλος και παθητικός της φορέας, βάζει στη θέση της απομόνωσης των εργατών, μέσα από το συναγωνισμό, την επαναστατική τους συνένωση μέσα από την οργάνωση. Έτσι με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας, αφαιρείται κάτω από τα πόδια της αστικής τάξης το ίδιο το έδαφος, που πάνω στη βάση του παράγει και ιδιοποιείται τα προϊόντα της. Πριν απ’ όλα η αστική τάξη παράγει τους ίδιους τους νεκροθάφτες της. Η πτώση της και η νίκη του προλεταριάτου είναι το ίδιο αναπόφευκτα.»²

Κατάργηση πολιτικής εξουσίας

«Όταν, στην πορεία ανάπτυξης, οι ταξικές διακρίσεις έχουν εξαφανιστεί, και όλη η παραγωγή έχει συγκεντρωθεί στα χέρια μιας μεγάλης ένωσης όλου του έθνους, η πολιτική εξουσία θα απολέσει τον πολιτικό χαρακτήρα της. Η πολιτική εξουσία, στην κυριολεξία, είναι απλά η οργανωμένη ισχύς μιας τάξης για την καταπίεση μιας άλλης. Αν το προλεταριάτο, κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής του με την αστική τάξη εξωθείται, από τη δύναμη των συνθηκών, να οργανώσει τον εαυτό του σε τάξη, αν, διαμέσου της επανάστασης, καθιστά τον εαυτό του άρχουσα τάξη, και, ως τέτοια, σαρώνει με την ισχύ τις παλιές συνθήκες

¹ Friedrich Engels, *Η Ιστορία της Κομμουνιστικής Λίγκας*, στο Marx-Engels, *Selected Works*, International; Publishers, New York, vol. II, p. 10.

² Karl Marx-Friedrich Engels, *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, ο.π., p. 496.

παραγωγής, τότε, μαζί με αυτές τις συνθήκες, έχει σαρώσει τις συνθήκες ύπαρξης των ταξικών ανταγωνισμών και των τάξεων γενικά, και θα έχει σαρώσει, κατ' αυτόν τον τρόπο τη δική του υπεροχή ως τάξης.

Στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας, με τις τάξεις της και τους ταξικούς ανταγωνισμούς, θα έχουμε μια ένωση, στην οποία η ελεύθερη ανάπτυξη του καθένα αποτελεί προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων.»³

1849 Εκδίδει τη *Neue Rheinische Zeitung*.

Απελαύνεται από την Πρωσία. Μετακινείται για λίγο στο Παρίσι και εγκαθίσταται τελικά στο Λονδίνο.

6. Ο MARX ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ (1849-1883)

Από το Παρίσι (πολιτική) στο Λονδίνο (οικονομία)

1850 Συγγράφει τους *Ταξικούς Αγώνες στη Γαλλία*.

1852 Συγγράφει τη *18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*.

(-1862) Αρθρογραφία στη *New York Tribune*.

1857 Συγγράφει τα *Grundrisse*.

1859 *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*.

1871 *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία*.

1867 Εκδίδεται ο 1^{ος} τόμος του *Κεφαλαίου*.

1875 *Κριτική του Προγράμματος της Gotha*.

1878 Εκδίδεται το *Anti-Dühring* του Engels.

1888 Εκδίδεται το έργο του Engels *Ο Λουδοβίκος Φόνερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*.

-Θεματικές

1.Κριτική της πολιτικής οικονομίας

(*Διεπιστημονικό ερευνητικό πρόγραμμα)

Γενικό συμπέρασμα:

«Το γενικό συμπέρασμα, στο οποίο κατέληξα, και το οποίο, από τη στιγμή που κατέστη εφικτό, αποτέλεσε τη γενική αρχή των μελετών μου, μπορεί να διατυπωθεί περιληπτικά ως εξής. Στην κοινωνική παραγωγή της ύπαρξής τους, οι άνθρωποι αναπόφευκτα περιέρχονται σε καθορισμένες σχέσεις, οι οποίες είναι ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, δηλαδή σε σχέσεις παραγωγής αντίστοιχες προς ένα δεδομένο επίπεδο στην ανάπτυξη των υλικών δυνάμεων παραγωγής. Η ολότητα αυτών των σχέσεων παραγωγής συνιστά την οικονομική δομή της κοινωνίας, το πραγματικό θεμέλιο, επί του οποίου υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα, και στο οποίο αντιστοιχούν καθορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής προσδιορίζει τη γενική διαδικασία της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής ζωής. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων, που καθορίζει την ύπαρξή τους, αλλά η κοινωνική τους ύπαρξη, που καθορίζει τη συνείδησή τους. Σε ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε σύγκρουση με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής ή –αυτό εκφράζει το ίδιο πράγμα με νομικούς όρους- με τις σχέσεις ιδιοκτησίας, μέσα στο πλαίσιο των οποίων είχαν λειτουργήσει μέχρι τώρα. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αυτές οι σχέσεις μετατρέπονται σε δεσμά τους. Αρχίζει τότε μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Οι αλλαγές στα οικονομικά θεμέλια οδηγούν συντομότερα ή αργότερα στο μετασχηματισμό του όλου τεράστιου εποικοδομήματος. Μελετώντας τέτοιους μετασχηματισμούς είναι πάντοτε αναγκαίο να διακρίνουμε μεταξύ μετασχηματισμού των οικονομικών όρων παραγωγής, που μπορούν να καθοριστούν με την ακρίβεια φυσικής επιστήμης, και των νομικών, πολιτικών, θρησκευτικών, καλλιτεχνικών ή φιλοσοφικών –εν ολίγοις,

³ Ο.π., pp. 505-506.

ιδεολογικών μορφών, με τις οποίες οι άνθρωποι, συνειδητοποιούν αυτή τη σύγκρουση και την φθάνουν ως το τέλος. **Ακριβώς όπως δεν κρίνει κανείς ένα άτομο από αυτό που σκέπτεται για τον εαυτό του το ίδιο, έτσι και δεν μπορεί να κρίνει κανείς μια τέτοια περίοδο μετασχηματισμού με βάση τη συνείδησή της, αλλά, αντιθέτως, αυτή η συνείδηση πρέπει να εξηγηθεί με βάση τις αντιφάσεις της υλικής ζωής, με βάση τη σύγκρουση, που υφίσταται μεταξύ των κοινωνικών δυνάμεων παραγωγής και των σχέσεων παραγωγής.** Ουδείς κοινωνικός σχηματισμός καταστρέφεται ποτέ, πριν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις, για τις οποίες είναι επαρκής, έχουν αναπτυχθεί, και νέες ανώτερες σχέσεις παραγωγής ουδέποτε αντικαθιστούν παλαιότερες, πριν οι υλικοί όροι της ύπαρξής τους έχουν ωριμάσει μέσα στο πλαίσιο της παλιάς κοινωνίας. Η ανθρωπότητα, συνεπώς, θέτει αναπόφευκτα στον εαυτό της σκοπούς, που είναι σε θέση να φέρει σε πέρας, καθότι μια λεπτομερέστερη εξέταση πάντοτε θα καταδεικνύει ότι το ίδιο το πρόβλημα αναδεικνύεται, μόνον όταν οι υλικοί όροι για την επίλυσή του είναι ήδη παρόντες ή, τουλάχιστον, στη διαδικασία διαμόρφωσης. **Σε γενικές γραμμές, ο ασιατικός, ο αρχαίος, ο φεουδαρχικός και ο σύγχρονος αστικός τρόπος παραγωγής μπορούν να αποτυπωθούν ως εποχές, που οριοθετούν την πρόοδο της οικονομικής ανάπτυξης της κοινωνίας. Οι αστικές σχέσεις παραγωγής αποτελούν την τελευταία ανταγωνιστική μορφή της κοινωνικής διαδικασίας παραγωγής –ανταγωνιστική όχι με την έννοια του ατομικού ανταγωνισμού, αλλά του ανταγωνισμού, που απορρέει από τις κοινωνικούς όρους ύπαρξης του ατόμου- αλλά οι παραγωγικές δυνάμεις, αναπτυσσόμενες μέσα στην αστική κοινωνία δημιουργούν επίσης τους υλικούς όρους επίλυσης αυτού του ανταγωνισμού. Η προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας, κατά συνέπεια, κλείνει με αυτόν τον κοινωνικό σχηματισμό.»⁴**

1867 Έκδοση 1^{ου} τόμου του *Κεφαλαίου** (Νόμος της αξίας⁵, υπεραξία, πτωτική τάση ποσοστού κέρδους)

«Το κεφάλαιο [ως κοινωνική σχέση** –σημείωση δική μας] γεννιέται μόνον εκεί όπου ο κάτοχος μέσων παραγωγής και μέσων συντήρησης βρίσκει στην αγορά τον ελεύθερο εργάτη ως πωλητή της εργασιακής του δύναμης και αυτός ο ένας ιστορικός όρος περικλείει μέσα του μία ολόκληρη παγκόσμια ιστορία. Γι' αυτό

⁴ Καρλ Μαρξ, *Πρόλογος στη Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, ο.π., pp. 262-264.

* Βλ. στο διαδίκτυο το σεμινάριο του Harvey σε 13 διαδοχικές ενότητες: <http://davidharvey.org/reading-capital/>

⁵ «Ο νόμος της αξίας στην θεωρία του Μαρξ είναι μία επιστημονική πρόταση η οποία στην απλούστερη εκδοχή της ορίζει την βασική, την κατ' εξοχήν κοινωνική δραστηριότητα, την εργασία, ως δημιουργό της αξίας στην ρευστή της μορφή, και σαν αυτή καθ' εαυτή την ουσία της αξίας στην αντικειμενοποιημένη στο σώμα των εμπορευμάτων μορφή της σαν απλή, αφηρημένη εργασία. Το μέγεθος της αξίας μετριέται με τον συνολικό (άμεσο που εκφράζεται από την ζωντανή εργασία και έμμεσο που εκφράζεται από την νεκρή, αντικειμενοποιημένη εργασία στα φθαρέντα μέσα παραγωγής, τις εισροές της παραγωγικής διαδικασίας) κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του εμπορεύματος. Ο νόμος της αξίας στη γενική του μορφή εκφράζει και περιγράφει τον ακριβή τρόπο με τον οποίο οι συνθήκες παραγωγής των εμπορευμάτων (δηλ. ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας όπως έχει ορισθεί παραπάνω) καθορίζουν τις συνθήκες ανταλλαγής των εμπορευμάτων (τις τιμές) και άρα την κοινωνική αναπαραγωγή μέσω των αξιών χρήσης αυτών των εμπορευμάτων, σε μία οικονομία που χαρακτηρίζεται από γενικευμένη εμπορευματική παραγωγή και μόνο σε αυτήν.»(Θ.Μανιάτης, «Σημειώσεις μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας», σ.28)

** «Το κεφάλαιο, όμως, δεν είναι ένα πράγμα, αλλά μια κοινωνική σχέση παραγωγής, που ανήκει σε ένα καθορισμένο κοινωνικό σχηματισμό, μια σχέση που παριστάνεται με ένα πράγμα και που στο πράγμα αυτό δίνει έναν ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα.» Karl Marx, *Το Κεφάλαιο*, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978, том. 3, σσ. 1000-1001.

*** «Το κεφάλαιο, όμως, δεν είναι ένα πράγμα, αλλά μια κοινωνική σχέση παραγωγής, που ανήκει σε ένα καθορισμένο κοινωνικό σχηματισμό, μια σχέση που παριστάνεται με ένα πράγμα και που στο πράγμα αυτό δίνει έναν ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα.» Karl Marx, *Το Κεφάλαιο*, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978, том. 3, σσ. 1000-1001.

το κεφάλαιο από την αρχή είναι ο προάγγελος μιας νέας εποχής της κοινωνικής διαδικασίας παραγωγής. [...] Όπως η αξία κάθε άλλου εμπορεύματος, και η αξία της εργατικής δύναμης [το μόνο εμπόρευμα που παράγει αξία μεγαλύτερη, από αυτή των εμπορευμάτων που το δημιουργούν, δηλαδή υπεραξία –σημείωση δική μας] καθορίζεται από το χρόνο εργασίας που είναι αναγκαίος για την παραγωγή, επομένως για την αναπαραγωγή αυτού του ειδικού είδους.»⁶

Φετιχισμός του εμπορεύματος

«Το μυστηριώδες της εμπορευματικής μορφής συνίσταται λοιπόν απλούστατα στο ότι αντανακλά στους ανθρώπους τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εργασίας τους σαν αντικειμενικά χαρακτηριστικά των ίδιων των προϊόντων της εργασίας, σαν κοινωνικές φυσικές ιδιότητες αυτών των πραγμάτων, και γι' αυτό η κοινωνική σχέση των παραγωγών με τη συνολική εργασία φαίνεται σ' αυτούς σα μια κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχει έξω από αυτούς.»⁷

Κομμουνισμός

«[Το βασίλειο της ελευθερίας] αρχίζει [πάντως] στην πραγματικότητα [ακριβώς] εκεί που παύει η εργασία να υπαγορεύεται από ανάγκη και εξωτερική σκοπιμότητα. Πέρα από [το βασίλειο της ανάγκης], αρχίζει η ανάπτυξη των δυνάμεων του ανθρώπου ως αυτός καθ'αυτός σκοπός, το βασίλειο της ελευθερίας, που μπορεί όμως να ακμάσει μόνο πάνω στη βάση εκείνου του βασιλείου της ανάγκης.»⁸

2. Κριτική της πολιτικής: Θεωρία και πράξη της εργατικής αυτοχειραφέτησης (Α! Διεθνής, Κομμούνα, Δικτατορία του προλεταριάτου)

*Ο Marx εναντίον του Μπακούνιν: το ζήτημα της μετάβασης

«Όλες οι [μέχρι τώρα] ανατροπές τελειοποιούσαν την [κρατική] μηχανή αντί να την τσακίσουν. Τα κόμματα που αγωνίζονταν διαδοχικά για την εξουσία θεωρούσαν την κατάκτηση του απέραντου αυτού κρατικού μηχανισμού σαν την καλύτερη λεία του νικητή.»⁹
«Η χειραφέτηση της εργατικής τάξης πρέπει να κατακτηθεί από την ίδια την εργατική τάξη.»

(Προσωρινοί κανόνες της Α! Διεθνούς των Εργατών)

«Η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από την εργατική τάξη αναδείχθηκε, συνεπώς, στο μεγάλο καθήκον των εργατικών τάξεων.

(Ιδρυτική Διακήρυξη της Α! Διεθνούς των Εργατών)

«Ένα στοιχείο επιτυχίας το κατέχουν [οι εργατικές τάξεις]- το πλήθος τους. Αλλά οι αριθμοί έχουν βάρος μόνον εάν συνδυάζονται και **καθοδηγούνται από τη γνώση.**»

(Ιδρυτική Διακήρυξη της Α! Διεθνούς των Εργατών)

«Η **συγκρότηση της εργατικής τάξης σε πολιτικό κόμμα** είναι όρος 'εκ των ων ουκ άνευ' προκειμένου να διασφαλιστεί ο θρίαμβος της κοινωνικής επανάστασης και του τελικού σκοπού της, της κατάργησης των τάξεων.»

(Απόφαση του Συνεδρίου της Χάγης)

«Η Κομμούνα δεν επρόκειτο να είναι ένα κοινοβουλευτικό αλλά ένα εργαζόμενο σώμα, εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα. [...] Οι βουλευτές θα μπορούσαν κάθε στιγμή να ανακληθούν και θα έπρεπε να δεσμεύονται από τις καθορισμένες εντολές των εκλογέων τους. [...] Στην πραγματικότητα, η κρατική εξουσία δεν

⁶ Karl Marx, *Το Κεφάλαιο*, ο.π., τομ. 1, σελ. 183.

⁷ Ο.π., τομ. 1, σ. 85.

⁸ Ο.π., τομ. 3, σσ.1007-1008.

⁹ Karl Marx, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, όπως περιλαμβάνονται στο Marx-Engels, *Collected Works*, vol. 11, p. 186. Στις μέρες της παρισινής Κομμούνας, ο Marx σημειώνει: «Αν θα κοιτάξεις το τελευταίο κεφάλαιο του έργου μου «Η 18^η Μπρυμαίρ», θα δεις ότι σαν κατοπινή προσπάθεια της Γαλλικής Επανάστασης διακηρύσσω: να μην περάσει τη γραφειοκρατική-στρατιωτική μηχανή από το ένα χέρι στο άλλο, όπως γίνονταν ως τώρα, αλλά να την τσακίσει, και τέτοιος ακριβώς είναι ο προκαταρκτικός όρος κάθε πραγματικής λαϊκής επανάστασης στην ήπειρο.» (Επιστολή του Marx στον Kugelmann, 12 Απριλίου 1871).

ήταν παρά ένα παρασιτικό καρκίνωμα στο σώμα του έθνους. Ενώ το ζήτημα ήταν να περικόψουν απλώς τα καταπιεστικά όργανα της παλιάς κυβερνητικής εξουσίας, να αποσπάσουν τις δικαιολογημένες λειτουργίες της από μια εξουσία που είχε την αξίωση να στέκεται πάνω από την κοινωνία και να τις ξαναδώσουν στους υπεύθυνους υπηρέτες της κοινωνίας. Αντί να αποφασίζεται μια φορά κάθε τρία ή έξι χρόνια, ποιο μέλος της άρχουσας τάξης θα εκπροσωπεί και θα τσαλαπατά το λαό στη Βουλή, το γενικό εκλογικό δικαίωμα θα εξυπηρετούσε τον οργανωμένο σε κομμούνες λαό, όπως το ατομικό δικαίωμα εκλογής χρησιμεύει σε κάθε εργοδότη για να αναζητεί εργάτες, επιστάτες και λογιστές για την επιχείρησή του.»¹⁰

«Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια κομμουνιστική κοινωνία, όχι όπως έχει εξελιχθεί πάνω στη δική της βάση, αλλά αντίθετα όπως ακριβώς προβάλλει από την καπιταλιστική κοινωνία, με μια κομμουνιστική κοινωνία, επομένως, που από κάθε άποψη, οικονομικά, ηθικά, πνευματικά, είναι γεμάτη με τα σημάδια της παλιάς κοινωνίας, που από τους κόλπους της βγήκε. [...]

Σε μια ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όταν θα έχει εξαφανιστεί η υποδουλωτική υποταγή των ατόμων στον καταμερισμό εργασίας και μαζί της η αντίθεση ανάμεσα στην πνευματική και στη σωματική δουλειά, όταν η εργασία θα έχει γίνει όχι μόνο μέσο για να ζεις, αλλά και η πρώτη ανάγκη της ζωής, όταν με την ολόπλευρη ανάπτυξη των ατόμων θα έχουν αναπτυχθεί και οι παραγωγικές δυνάμεις και θα αναβλύζουν πιο άφθονα όλες οι πηγές του κοινωνικού πλούτου, τότε μόνο θα μπορεί να ξεπεραστεί ολότελα ο στενός ορίζοντας του αστικού δικαίου και η κοινωνία θα γράψει στη σημαία της: Από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του, στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του! [...]

Ανάμεσα στην καπιταλιστική και την κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος της επαναστατικής μετατροπής της μιας στην άλλη. Και σε αυτή την περίοδο αντιστοιχεί μια πολιτική μεταβατική περίοδος, όπου το κράτος δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου.»¹¹

1881 Πεθαίνει η γυναίκα του Marx Jenny.

1883 Πεθαίνει η κόρη του Marx Jenny.

18 Μαρτίου 1883 Ο Marx πεθαίνει στο Λονδίνο.

¹⁰ Καρλ Μαρξ, *Ο Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 22, pp. 331-333.

¹¹ Καρλ Μαρξ, *Κριτική του Προγράμματος της Γκότα*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 24, pp. 85, 87, 95. Βλ και το χαρακτηρισμό της παρισινής Κομμούνας από τον Engels ως δικτατορίας του προλεταριάτου Εισαγωγή του στον Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία στην έκδοση του 1891: «Τον τελευταίο καιρό, το σοσιαλδημοκράτη φιλισταίο τον πιάνει ξανά ένας ιερός τρόμος όταν ακούει τις λέξεις: Δικτατορία του προλεταριάτου. Ε, λοιπόν, κύριοι, θέλετε να μάθετε τι είναι αυτή η δικτατορία; Κοιτάχτε την Παρισινή Κομμούνα. Αυτή ήταν η δικτατορία του προλεταριάτου.»

II. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ & ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ: ΠΕΡΙΟΔΟΙ & ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ

(1846-) 1848*		Κριτικός κομμουνισμός
	Επαναστατικά κινήματα	
1849		Έναρξη συστηματικής ενασχόλησης με κριτική της πολιτικής οικονομίας
1864	Α' Διεθνής Marx, Engels Μπακούνιν, Προυντονικοί	Μαρξ[ισμός] & Αναρχισμός
1867	Έκδοση 1 ^{ου} τόμου του Κεφαλαίου	
1871	Παρισινή Κομμούνα	
1875	Συνέδριο της Gotha	
1889	Β' Διεθνής Bernstein Kautsky Luxemburg Πλεχάνοφ	Μαρξ[ισμός] & Ρεφορμισμός Ρεφορμισμός 'Ορθόδοξος' Μαρξισμός Ριζοσπάστες Ρωσικός Μαρξισμός
1917	Οκτωβριανή Επανάσταση	
1919	Γ' Διεθνής Λένιν, Τρότσκι Στάλιν Lukács, Gramsci κ.α.	Μαρξισμός & Κομμουνισμός Επαναστατικός μαρξισμός Μαρξισμός-λενινισμός Δυτικός μαρξισμός
1917/1919-1940/1945		
1953/ 1956-1968		
1968-1989/ 1991		
1991 μέχρι σήμερα		

-ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ

Επιστήμη & Ιδεολογία
Επανάσταση & Μεταρρύθμιση
Συνειδητό & Αυθόρμητο
Ντετερμινισμός & Βολонταρισμός
Κόμμα & Τάξη/ Κόμμα & Κίνημα

* Με βάση τη μαρξική εργογραφία, η **διαπραγμάτευση του κομμουνισμού** μπορεί να διακριθεί σε **δύο μεγάλες περιόδους** με χρονικό ορόσημο την περίοδο **1848-1849**, κατά την οποία:

α) η ευρωπαϊκή ήπειρος σαρώνεται από ένα μείζον επαναστατικό κύμα, αρχής γενομένης από τη Γαλλία, με σημαντική, αν και όχι νικηφόρα, παρουσία του προλεταριάτου
β) οι Marx-Engels συγγράφουν το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, στο οποίο συμπυκνώνουν αφενός μεν τη δική τους θεωρία του κριτικού κομμουνισμού, αφετέρου δε την κριτική τους στις άλλες εκδοχές σοσιαλισμού και κομμουνισμού
γ) ο Marx, μετακινούμενος στο Λονδίνο αφοσιώνεται στη μελέτη και επεξεργασία της **κριτικής της πολιτικής οικονομίας**, διαδικασία που, χωρίς να αλλάζει δραματικά τη θεωρία του για τον κομμουνισμό, διαμορφώνει, ωστόσο, ολοένα και πιο επεξεργασμένο επιστημονικό πλαίσιο για τη μελέτη του κομμουνισμού ιδίως ως κοινωνικού σχηματισμού. (Βλ. ιδίως *Grundrisse* και *Το Κεφάλαιο*)

Πριν το 1848, ο κομμουνισμός προσεγγίζεται από τον Marx και τον Engels κατά κύριο λόγο στη *Γερμανική Ιδεολογία*, και μάλιστα σε συνάρτηση με την παγκόσμια ανάπτυξη του καπιταλισμού, την κομμουνιστική επανάσταση, τον κομμουνισμό ως *κίνημα* και τον κομμουνισμό ως *κοινότητα* ολόπλευρα αναπτυγμένων ατόμων.

III. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ*: ΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

- Μαρξισμός¹²

-Με τον όρο 'μαρξιανοί' (Marxianer) χαρακτήριζαν τους οπαδούς του Marx εκείνοι του Weitling στις αρχές της δεκαετίας του 1850.

-Με τον όρο 'μαρξιστές' χαρακτήριζαν τους οπαδούς του Marx εκείνοι του Μπακούνιν στην περίοδο της Α' Διεθνούς.

-Ο όρος 'μαρξισμός' εμφανίζεται στους κόλπους του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος στις αρχές της δεκαετίας του 1880

-Ο Marx απευθυνόμενος στον Lafargue και θεωρώντας ότι οι 'μαρξιστές' παραχαράσσουν τις θέσεις του, όπως μαρτυρά ο Engels σε επιστολή του στον Bernstein (2-3 Νοεμβρίου 1882), έλεγε «αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι εγώ δεν είμαι μαρξιστής». (Βλ. και επιστολή του Engels στον C.Schmidt, 5 Αυγούστου 1890).

-Διάκριση ανάμεσα στον όρο 'μαρξικός' -αφορά τον Marx και το έργο του- και 'μαρξιστικός' -αφορά όποιον και ό,τι εντάσσεται στο ρεύμα των ιδεών και των κινήματων που συνδέονται οργανικά με το μαρξισμό.

- Μαρξισμός-λενινισμός

-Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο τέλος της δεκαετίας του 1920 (επιθεώρηση *Bolshevisme*, 1930).

-1934: τον όρο 'μαρξισμός-λενινισμός' χρησιμοποιείται από τον Adoratski, χαρακτηρίζοντας την 'υλιστική διαλεκτική' ως θεμέλιο του 'μαρξισμού λενινισμού'.

-Από το τέλος της δεκαετίας του 1930 ο όρος διευρύνεται: 'μαρξισμός-λενινισμός-σταλινισμός'.

-Στις αρχές του 1956, το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ επανέρχεται στον όρο 'μαρξισμός-λενινισμός' με αποκοπή του όρου 'σταλινισμός'.

- Δυτικός μαρξισμός

-Με τον όρο αυτό, που χρησιμοποίησε ο Maurice Merleau-Ponty το 1955 στο έργο του *Οι περιπέτειες της διαλεκτικής* οριοθετείται με αφετηρία το *Ιστορία και ταξική συνείδηση* του Lukács ο μαρξισμός που αναπτύσσεται σε αντίστιξη προς το 'σοβιετικό μαρξισμό' στη Δυτική Ευρώπη, αλλά και σε διάκριση προς την κλασική μαρξιστική παράδοση. Στις θεματικές του εντοπίζεται, σύμφωνα με τον Perry Anderson,¹³ μετατόπιση από την οικονομία και την πολιτική στη φιλοσοφία, υιοθέτηση μιας απαισιόδοξης αντίληψης της ιστορίας, τομή μεταξύ θεωρίας και πράξης, αναβάθμιση των μελετών της κουλτούρας.

¹² Gérard Bensussan-Georges Labica, *Dictionnaire critique du marxisme*, Quadrige/ Presses Universitaires de France, Paris 1982.

¹³ Πέρρυ Άντερσον, *Ο δυτικός μαρξισμός*, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1978.

Βλ. και: Tom Bottomore, Laurence Harris, V.G.Kiernan, Ralph Miliband (eds.), *A Dictionary of Marxist Thought*, Blackwell, Oxford 1983.

Κύκλος 1^{ος}
Κριτικός κομμουνισμός:
Από το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος
στη 18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη

«Η ιστορία όλων των κοινωνιών, που έχουν υπάρξει ως σήμερα,
είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων»
(Marx-Engels, *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*)

ΓΕΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1815-1830	Παλινόρθωση στην εξουσία της δυναστείας των Βουρβόνων (Ταξική βάση: μεγάλη γαιοκτησία)
1830-1848	Ιουλιανή Επανάσταση: στην εξουσία η δυναστεία των Ορλεανιστών (Ταξική βάση: χρηματιστική αριστοκρατία και βιομηχανική αστική τάξη)
1844	Εξέγερση 4.000 υφαντουργών στη Σιλεσία, γεγονός που αντιμετωπίστηκε από τον Marx (σε αντίθεση προς τον Ruge) ως εμβρυακή απόπειρα προλεταριακής αυτο-χειραφέτησης.
1847	Παγκόσμια εμπορική κρίση
Ιούνιος 1847:	1 ^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας
Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1847:	2 ^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας
1848	Επανάσταση στη Γαλλία
Φεβρουάριος 1848	Δημοσίευση του <i>Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος</i>
Μάρτιος 1848	Ο Marx στο Παρίσι
24.02-04.05.1848	Περίοδος της Επανάστασης
04.05.1848-29.05.1849	Περίοδος συγκρότησης της δημοκρατίας/ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ
Νοέμβριος 1848	Ψήφιση συντάγματος της 2 ^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας
Δεκέμβριος 1848	Βαθμιαία έξοδος από την οικονομική κρίση
01.06.1848-19.05.1849	Εκλογή Λουδοβίκου-Ναπολέοντα Βοναπάρτη ως Προέδρου της Δημοκρατίας <i>Neue Rheinische Zeitung. Όργανο της Δημοκρατίας</i> Ήττα της επανάστασης στη Γερμανία
29.05.1849-02.12.1851	Γαλλία: περίοδος συνταγματικής δημοκρατίας/ Εκλογές: Νίκη του «Κόμματος της Τάξης»
Ιούνιος 1849	ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ
Αύγουστος 1849	Ο Marx στο Λονδίνο
Μάρτιος 1850	Διακήρυξη της ΚΕ. Αναζωογόνηση της Κομμουνιστικής Λίγκας (Τακτική της διαρκούς επανάστασης)
Απρίλιος 1850	Αναθέρμανση σχέσεων με τους Μπλανκιστές Συγκρότηση της "Workers Society of Revolutionary Communists" (Κομμουνιστική Λίγκα, Μπλανκιστές & αριστεροί Χαρτιστές)
Ιούνιος 1850	Νέα διακήρυξη της ΚΕ της Κομμουνιστικής Λίγκας
Σεπτέμβριος 1850	Διάρρηξη σχέσεων με τους μπλανκιστές
02.12.1851	Πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη
1852	Διάλυση της Κομμουνιστικής Λίγκας

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Maurice Agulhon, *1848, η επανάσταση στη Γαλλία, ή, η μαθητεία στη δημοκρατία: 1848-1852*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006.

David Fernbach, *Karl Marx. The revolutions of 1848*, Penguin Books, Harmondsworth 1973.

E. J. Hobsbawm, *Η εποχή του κεφαλαίου (1848-1875)*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1994, ιδίως σσ.25-50.

A.J.P. Taylor, *Revolutions and Revolutionaries*, Oxford University Press, Oxford 1981.

Φέρνκ Φέγιερ, «Οι γαλλικές επαναστάσεις ως μοντέλα της αντίληψης του Μαρξ για την πολιτική» στο [Κέντρο Μαρξιστικών Σπουδών], *Η επικαιρότητα του μαρξισμού*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σσ. 70-89.

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ & ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ (1835-1848)

(Ενοποίηση και αυτο-χειραφέτηση της εργατικής τάξης

1842: Lorenz von Stein, *Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs*

1843: Flora Tristan, *Union Ouvrière*)

-**Νέο-μπαμπουβισμός** (Buonarroti: *Η συνωμοσία των Ίσων*- 1828) Ρουσική/γιακωβίνη ρίζα. Ο Marx μελετά Buonarroti γύρω στα 1844)

1. συνωμοτική κατάληψη της εξουσίας από πεφωτισμένη-επαναστατική μειοψηφία

2. 'επαναστατική δικτατορία'

3. εξισωτική επανάσταση: κατάργηση βασιλείας των πλουσίων & ατομικής ιδιοκτησίας

-**Υλιστικός κομμουνισμός** (Dézamy)/ Απόπειρα υπέρβασης της αντίθεσης μεταξύ συνωμοτικού σχήματος (Babeuf, Buonarroti, Blanqui) και ειρηνικής/ συμφιλιοτικής προπαγάνδας (Cabet)

«Πολίτες! Ο συντομότερος δρόμος για να φθάσουμε στο κοινό καλό είναι η εκπαίδευση στην ισότητα: αυτή είναι η σταθερή μας πεποίθηση.» (Dézamy)

-**Χαρτισμός** (Harvey, Jones: εκπρόσωποι της ριζοσπαστικής τάξης*)

* -αυτοχειραφέτηση της εργατικής τάξης

-όχι μόνον 'εκπαίδευση'

-καθολικό εκλογικό δικαίωμα

-ταξική διαίρεση της κοινωνίας

Προλεταριακές οργανώσεις

-**Η Λίγκα των Δικαίων** (1836/ Weitling: *Garantien der Harmonie und der Freiheit*)

-**Η Εταιρία των Εποχών** (Blanqui, Barbès)

1846: Συγκρότηση στις Βρυξέλλες της **Κομμουνιστικής Επιτροπής Αλληλογραφίας**

Ιούνιος 1847: 1^ο συνέδριο της **Κομμουνιστικής Λίγκας**

Ο Marx και ο Engels ιδρύουν την **Ένωση Γερμανών Εργατών**

Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1847: 2^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας

Φεβρουάριος 1848: Δημοσίευση *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος*

A) Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος¹⁴

*Πρόκειται για προγραμματικό κείμενο-σχέδιο δράσης, γεγονός -που σημαίνει ότι, σύμφωνα με τον Marx, -ο καπιταλισμός δεν ανατρέπεται αυτόματα, δεν καταρρέει. Απαιτείται (πολιτική) οργάνωση και σχέδιο δράσης· άρα προϋποτίθεται θεωρία, (κριτικός κομμουνισμός) -ο κομμουνισμός δεν είναι αφηρημένο ηθικό ιδεώδες, αλλά κίνημα-εκδήλωση ιστορικής -κοινωνικής δυναμικής.

«Εν τω μεταξύ, ένας δεύτερος, ουσιαστικά διαφορετικός κομμουνισμός, αναπτύχθηκε δίπλα σε αυτόν της Λίγκας [των Δικαίων] και του Weitling. [...] Όταν, την άνοιξη του 1845, συναντηθήκαμε και πάλι στις Βρυξέλλες, ο Marx είχε ήδη αναπτύξει πλήρως την **υλιστική θεωρία της ιστορίας** στα βασικά της χαρακτηριστικά [...] και ασχοληθήκαμε πλέον με την επεξεργασία, στις λεπτομέρειές της, στις πλέον διαφορετικές κατευθύνσεις, του **νεόκοπου τρόπου θεώρησης**.

Αυτή η ανακάλυψη, επαναστατικοποιώντας την επιστήμη της ιστορίας, και η οποία [...] είναι ουσιαστικά έργο του Marx, στο οποίο μπορώ και εγώ να διεκδικήσω ένα ασήμαντο μερίδιο, υπήρξε, ωστόσο, άμεσης σημασίας για το σύγχρονο εργατικό κίνημα. Ο **κομμουνισμός** ανάμεσα στους Γάλλους και στους Γερμανούς, ο **χαρτισμός** ανάμεσα στους Άγγλους, δεν εμφανίζονταν πλέον ως ζήτημα τύχης, που θα μπορούσε και να μην έχει προκύψει. Αυτά τα κινήματα, εμφανίζονταν τώρα ως κίνημα μιας σύγχρονης καταπιεζόμενης τάξης, του προλεταριάτου, ως οι περισσότερες ή λιγότερες αναπτυγμένες μορφές της ιστορικά αναγκαίας πάλης ενάντια στην κυρίαρχη τάξη, την αστική τάξη [...] Και ο κομμουνισμός δε σήμαινε τώρα την επινόηση διαμέσου της φαντασίας μιας ιδεατής κοινωνίας όσο το δυνατόν τελειότερης, αλλά την κατανόηση της φύσης και των συνθηκών, καθώς και των γενικών στόχων, που απορρέουν, συνεπώς, από την πάλη που διεξάγεται από το προλεταριάτο.

Είμαστε πλέον της άποψης ότι **τα νέα επιστημονικά συμπεράσματα, σε καμιά περίπτωση, δεν πρέπει να εναποτεθούν σε μεγάλους τόμους αποκλειστικά για το 'διαβασμένο' κόσμο. Ακριβώς το αντίθετο**. Είμαστε και οι δύο ήδη βαθιά αναμειγμένοι στο πολιτικό κίνημα, και διαθέταμε ένα ορισμένο ακροατήριο στο μορφωμένο κόσμο, ιδιαίτερα της Γερμανίας, και εκτεταμένη επαφή με το οργανωμένο προλεταριάτο. **Ήταν καθήκον μας να παρέχουμε την επιστημονική θεμελίωση στην άποψή μας, αλλά ήταν εξίσου σημαντικό για μας να κερδίσουμε στις απόψεις μας το ευρωπαϊκό και, κατά πρώτον, το γερμανικό προλεταριάτο.**»¹⁵

¹⁴ Για την εκδοτική κίνηση του *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος*, βλ. σχετικά την Εισαγωγή του Eric Hobsbawm, όπως παρατίθεται στον τόμο Eric Hobsbawm, *Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο*. Μαρξ και Μαρξισμός. 2004-2011, Εκδόσεις Θεμέλιο, σσ.110-130, και ειδικότερα σσ. 113-116.

Για το ιστορικό υπόβαθρο του *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος*, βλ. Boyer, George R. 1998. "The Historical Background of the Communist Manifesto." *Journal of Economic Perspectives*, 12(4): 151-174, όπως παρατίθεται στο:

<http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1527&context=articles>

¹⁵ Friedrich Engels, *Η Ιστορία της Κομμουνιστικής Λίγκας*, στο Marx-Engels, *Selected Works*, ο.π., pp. 11-12.

I. Οικονομία (Αστοί & προλετάριοι)

Δόλος της παραγωγής

«Η αστική τάξη δε μπορεί να υπάρξει χωρίς να επαναστατικοποιεί σταθερά τα εργαλεία παραγωγής και, συνεπώς, τις σχέσεις παραγωγής, και μαζί με αυτές τις όλες σχέσεις της κοινωνίας. [...] Όλες οι σταθερές, παγιωποιημένες σχέσεις, με τις παρεπόμενες παλαιές δηλητηριώδεις προκαταλήψεις και γνώμες, σαρώνονται, όλες οι νεοσχηματιζόμενες καθίστανται πεπαλαιωμένες, πριν καν αποστεωθούν. Κάθε τι στέρεο λιώνει στον αέρα, ό,τι είναι ιερό βεβηλώνεται, και ο άνθρωπος εξωθείται τελικά να αντιμετωπίσει με ψυχρές αισθήσεις, τις πραγματικές συνθήκες της ζωής του, και τις σχέσεις του με το είδος του. [...]

Η σύγχρονη αστική κοινωνία με τις σχέσεις παραγωγής της, ανταλλαγής και ιδιοκτησίας, μια κοινωνία που συσώρευσε τόσο γιγαντιαία μέσα παραγωγής και ανταλλαγής, είναι σαν το μάγο που δεν μπορεί να ελέγξει τις δυνάμεις του κάτω κόσμου, που προσκάλεσε με τα μάγια του.[...]

Η προώθηση της βιομηχανίας, της οποίας ο ακούσιος προαγωγός είναι η αστική τάξη, αντικαθιστά την απομόνωση των εργατών, εξαιτίας του ανταγωνισμού, με τον επαναστατικό συνδυασμό τους, λόγω της συνεργασίας. Η ανάπτυξη της Σύγχρονης Βιομηχανίας, συνεπώς, κόβει κάτω από τα πόδια της το κύριο θεμέλιο, πάνω στο οποίο η αστική τάξη παράγει και οικειοποιείται τα προϊόντα της. Αυτό που η αστική τάξη παράγει, συνεπώς, πάνω από όλα είναι οι νεκροθάφτες της. Η πτώση της και η νίκη του προλεταριάτου είναι εξίσου αναπόφευκτες.»¹⁶

Καπιταλισμός & διεθνοποίηση

«Η ανάγκη μιας σταθερά επεκτεινόμενης αγοράς για τα προϊόντα της καταδιώκει την αστική τάξη σε όλη την επιφάνεια της υδρογείου. Πρέπει να φωλιάζει παντού, να εγκαθίσταται παντού, να συνάπτει σχέσεις παντού.

Η αστική τάξη, διαμέσου της εκμετάλλευσης της παγκόσμιας αγοράς, έχει προσδώσει έναν κοσμοπολιτικό χαρακτήρα στην παραγωγή και στην κατανάλωση σε κάθε χώρα. Προς μεγάλη θλίψη των Αντιδραστικών, αφαίρεσε κάτω από τα πόδια της βιομηχανίας το έδαφος, όπου στηρίζονταν. Όλες οι από παλιά καθιερωμένες εθνικές βιομηχανίες έχουν καταστραφεί ή καταστρέφονται καθημερινά. Εκτοπίζονται από νέες βιομηχανίες, η εισαγωγή των οποίων μετατρέπεται σε ζήτημα ζωής και θανάτου για όλα τα πολιτισμένα έθνη, [εκτοπίζονται] από βιομηχανίες, που δεν κατεργάζονται πλέον γηγενείς πρώτες ύλες, αλλά πρώτες ύλες που φθάνουν από τις πλέον απομακρυσμένες ζώνες· βιομηχανίες που τα προϊόντα τους καταναλώνονται όχι μόνον στο εσωτερικό, αλλά σε κάθε γωνιά της υδρογείου. Στη θέση των παλαιών αναγκών, που ικανοποιούνταν από τις ανάγκες της χώρας, συναντούμε νέες ανάγκες, που απαιτούν για την ικανοποίησή τους τα προϊόντα μακρινών χωρών και κλιμάτων. **Στη θέση**

¹⁶ Marx-Engels, *Manifesto of the Communist Party*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 6, pp. 487,489,496.

της παλιάς και εθνικής απομόνωσης και αυτάρκειας, έχουμε επικοινωνία σε κάθε κατεύθυνση, καθολική αλληλεξάρτηση εθνών.

Και όπως στην υλική, έτσι και στην πνευματική παραγωγή. Τα πνευματικά δημιουργήματα των επιμέρους εθνών καθίστανται κοινή ιδιοκτησία. Εθνική μονομέρεια και εθνική στενομυαλιά καθίστανται ολοένα και περισσότερο αδύνατες, και από την πληθώρα των εθνικών και τοπικών λογοτεχνιών, αναδύεται μια παγκόσμια λογοτεχνία.

Η αστική τάξη, με ραγδαία βελτίωση όλων των εργαλείων παραγωγής, με τα τεράστια επιβοηθητικά μέσα επικοινωνίας, σύρει όλα, ακόμη και τα πλέον βάρβαρα, έθνη στον πολιτισμό. Οι φθηνές τιμές των εμπορευμάτων της αποτελούν το βαρύ πυροβολικό με το οποίο κατεδαφίζει όλα τα σινικά τείχη, και με το οποίο εξαναγκάζει το έντονα επίμονο μίσος των βαρβάρων για τους ξένους να υποτάσσεται. Εξωθεί όλα τα έθνη, με την απειλή της εξόντωσης, να υιοθετήσουν τον αστικό τρόπο παραγωγής: τα εξωθεί να εισαγάγουν ό,τι αποκαλεί πολιτισμό στον ορίζοντά τους, δηλαδή να γίνουν και τα ίδια αστικά. Με ένα λόγο, διαμορφώνει έναν κόσμο σύμφωνα με την εικόνα της.¹⁷

Προλεταριάτο: επαναστατικό υποκείμενο

«Από όλες τις τάξεις που έρχονται πρόσωπο με πρόσωπο προς την αστική σήμερα, μόνο το προλεταριάτο είναι πράγματι επαναστατική τάξη. [...]

Οι προλετάριοι δε μπορούν να καταστούν κύριοι των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας, παρά μόνο καταργώντας το δικό τους προηγούμενο τρόπο ιδιοποίησης, και συνεπώς επίσης κάθε άλλο προηγούμενο τρόπο ιδιοποίησης. Δεν έχουν να διασφαλίσουν και να ενισχύσουν τίποτε δικό τους. Η αποστολή τους συνίσταται στην καταστροφή όλων των προηγούμενων διασφαλίσεων και εγγυήσεων της ατομικής ιδιοκτησίας.

Όλα τα προηγούμενα ιστορικά κινήματα ήσαν κινήματα μειοψηφιών, ή προς το συμφέρον μειοψηφιών. Το προλεταριακό κίνημα είναι αυτοσυνείδητο, ανεξάρτητο κίνημα μείζονος πλειοψηφίας, προς το συμφέρον μείζονος πλειοψηφίας. Το προλεταριάτο, το κατώτατο στρώμα της παρούσης κοινωνίας, δε μπορεί να κινητοποιηθεί, δε μπορεί να εγερθεί χωρίς όλα τα υπερκείμενα στρώματα της επίσημης κοινωνίας να τιναχθούν στον αέρα.»¹⁸

II. Πολιτική (προλετάριοι & κομμουνιστές)

Σχέση προλεταρίων & κομμουνιστών

«Με ποια σχέση συνδέονται οι κομμουνιστές με τους προλετάριους ως όλο;

Οι κομμουνιστές δε συγκροτούν ένα ξεχωριστό κόμμα αντιτιθέμενο προς τα άλλα κόμματα της εργατικής τάξης.¹⁹

Δεν έχουν συμφέροντα ξεχωριστά και σε διάκριση προς αυτά του προλεταριάτου ως όλου.

¹⁷ Ο.π., pp. 487-488.

¹⁸ Ο.π., pp. 494-495.

¹⁹ Το 'κομμουνιστικό κόμμα' συγκροτείται από την Κομμουνιστική Λίγκα και του Αδελφούς Δημοκράτες, που μετέχουν στο χαρτιστικό κίνημα της Βρετανίας.

Δεν επιβάλλουν κάποιες δικές τους σεκταριστικές αρχές, με τις οποίες να σχηματίσουν και να διαπλάσουν το προλεταριακό κίνημα.

Οι κομμουνιστές διακρίνονται από τα άλλα κόμματα της εργατικής τάξης μόνο από αυτό: 1. στους εθνικούς αγώνες των προλετάρων των διαφόρων χωρών **υποδεικνύουν και αναδεικνύουν τα κοινά συμφέροντα ολόκληρου του προλεταριάτου, ανεξαρτήτως εθνικότητας.** 2. στα διάφορα επίπεδα ανάπτυξης από τα οποία οφείλει να διέλθει η πάλη της εργατικής τάξης εναντίον της αστικής τάξης, **παντού και πάντα αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντα του κινήματος ως όλου.**

Οι κομμουνιστές, συνεπώς, αποτελούν, από τη μία πλευρά, **το πλέον προωθημένο και αποφασιστικό τμήμα των εργατικών κομμάτων κάθε χώρας,** αυτό το τμήμα που προωθεί όλα τα άλλα. Από την άλλη πλευρά, θεωρητικά, διαθέτουν έναντι της μεγάλης μάζας του προλεταριάτου **το πλεονέκτημα της σαφούς κατανόησης της γραμμής της πορείας, των συνθηκών, και των τελικών γενικών αποτελεσμάτων του προλεταριακού κινήματος.**

Ο άμεσος σκοπός των κομμουνιστών είναι ο ίδιος προς εκείνον όλων των άλλων προλεταριακών κομμάτων: διαμόρφωση του προλεταριάτου σε τάξη, ανατροπή της αστικής υπεροχής, κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο.»²⁰

Εργατική επανάσταση & πολιτική εξουσία

«Η κομμουνιστική επανάσταση είναι η πλέον **ριζική ρήξη προς τις παραδοσιακές σχέσεις ιδιοκτησίας.** [...]

Το **πρώτο βήμα** στην επανάσταση της εργατικής τάξης είναι η **ανάδειξη του προλεταριάτου στη θέση της κυρίαρχης τάξης,** προκειμένου **να κερδίσει τη μάχη της δημοκρατίας.**

Το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική υπεροχή, για να αποσπάσει,* βαθμιδόν, όλο το κεφάλαιο από την αστική τάξη, να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία της παραγωγής στα χέρια του κράτους, δηλαδή του προλεταριάτου οργανωμένου σε κυρίαρχη τάξη και να αυξήσει το σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων όσο το δυνατό ταχύτερα.»²¹

Κατάργηση πολιτικής εξουσίας

«Όταν, στην πορεία ανάπτυξης, οι ταξικές διακρίσεις έχουν εξαφανιστεί, και όλη η παραγωγή έχει συγκεντρωθεί στα χέρια μιας μεγάλης ένωσης όλου του έθνους, η πολιτική εξουσία θα απολέσει τον πολιτικό χαρακτήρα της. Η πολιτική εξουσία, στην κυριολεξία, είναι απλά η οργανωμένη ισχύς μιας τάξης για την καταπίεση μιας άλλης. Αν το προλεταριάτο, κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής του με την αστική τάξη εξωθείται, από τη δύναμη των συνθηκών, να οργανώσει τον εαυτό του σε τάξη, αν, διαμέσου της επανάστασης, καθιστά τον εαυτό του άρχουσα τάξη, και, ως τέτοια, σαρώνει με την ισχύ τις παλιές συνθήκες παραγωγής, τότε, μαζί με αυτές τις συνθήκες, έχει σαρώσει τις συνθήκες ύπαρξης των ταξικών ανταγωνισμών και των τάξεων γενικά, και θα έχει σαρώσει, κατ' αυτόν τον τρόπο τη δική του υπεροχή ως τάξης.

²⁰ Ο.π., pp. 497-498.

* «Να αποσπάσει», όχι ακόμη να συντρίψει το αστικό κράτος.

²¹ Ο.π., p. 504.

Στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας, με τις τάξεις της και τους ταξικούς ανταγωνισμούς, θα έχουμε μια ένωση, στην οποία **η ελεύθερη ανάπτυξη του καθένα αποτελεί προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων.**»²²

III. Ιδεολογία

Οριοθέτηση του **κριτικού κομμουνισμού** από:

1. τον αντιδραστικό σοσιαλισμό
 - φεουδαρχικό σοσιαλισμό
 - μικροαστικό σοσιαλισμό
 - γερμανικό ή 'αληθινό' σοσιαλισμό
2. το συντηρητικό ή αστικό σοσιαλισμό
3. τον κριτικό ουτοπικό σοσιαλισμό & κομμουνισμό

IV. Κομμουνιστές & κόμματα της αντιπολίτευσης

Θεωρητική πρωτοπορία του εργατικού κινήματος ως διεθνούς επαναστατικού κινήματος

***Ο ρόλος των κομμουνιστών:** «Δε σταματούν ποτέ, ούτε για μια στιγμή, να ενσταλάζουν στην εργατική τάξη την κατά το δυνατόν καθαρότερη αναγνώριση του εχθρικού ανταγωνισμού ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο.»

²² Ο.π., pp. 505-506.

B) Από τους Ταξικούς αγώνες στη Γαλλία στην 18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη

«Οι επαναστάσεις είναι οι ατμομηχανές της ιστορίας»²³

Γιατί η περίοδος 1848-1852 αποτελεί ορόσημο στην ιστορία των ιδεών του μαρξισμού;²⁴

1. Με την απαρχή μιας 25ετούς περιόδου ταχείας ανάπτυξης του καπιταλισμού στην Ευρώπη, η 'στιγμή' της κομμουνιστικής επανάστασης μετατίθεται στο απώτερο μέλλον.

«Η παγκόσμια εμπορική κρίση του 1847 ήταν αυτή καθαυτή η μητέρα των επαναστάσεων του Φλεβάρη και του Μάρτη και η βιομηχανική ευημερία, που ξαναγύριζε βαθμιαία από τα μέσα του 1848 και έφθασε στην πλήρη άνθησή της το 1849 και το 1850, ήταν η ζωογόνα δύναμη της ευρωπαϊκής αντίδρασης που ξαναδυνάμωσε. Ενώ στα τρία πρώτα άρθρα [που απαρτίζουν τρεις αντίστοιχες ενότητες των *Ταξικών αγώνων στη Γαλλία*] διακρίνεται ακόμη η προσδοκία μιας νέας σύντομης ανόδου της επαναστατικής δραστηριότητας, η ιστορική επισκόπηση του τελευταίου διπλού τεύχους (Μάης-Οκτώβρης), επισκόπηση που γράφτηκε από τον Μαρξ και από μένα, ξεκόβει για πάντα από αυτές τις αυταπάτες: "Μια νέα επανάσταση είναι δυνατή μόνο σαν συνέπεια μιας νέας κρίσης. Είναι όμως τόσο βέβαιη όσο κι αυτή"».²⁵

«Οι ούτω λεγόμενες επαναστάσεις του 1848 δεν ήσαν παρά φτωχά συμβάντα -μικρές ρήγματα και ρωγμές στο άνυδρο επικάλυμμα της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ωστόσο, καταδεικνύουν την άβυσσο. Κάτω από τη φαινομενικά στέρεη επιφάνεια, προδίδουν ωκεανούς υγρής ύλης, που χρειάζεται μόνον επέκταση, προκειμένου να μετατρέψουν σε θραύσματα ηπείρους σκληρού βράχου. [...]

Από τη μία πλευρά, [κατά το 19^ο αιώνα] ήλθαν στη ζωή βιομηχανικές και επιστημονικές δυνάμεις, που καμιά εποχή από την προγενέστερη ανθρώπινη ιστορία είχε υποπτευθεί. Από την άλλη, υπάρχουν συμπτώματα σήψης, που υπερβαίνουν κατά πολύ τη φρίκη των

²³ Karl Marx, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 10, p. 122

²⁴ Αποτιμώντας τη μέχρι και το 1851 συμβολή του στην υλιστική αντίληψη της ιστορίας ο ίδιος ο Marx σημειώνει σε επιστολή της 5^{ης} Μαρτίου 1853 προς τον Weydemeyer, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 39, pp. 60-66: «Τώρα, για ό, τι με αφορά, δεν ανήκει σ' εμένα η τιμή ότι ανακάλυψα την ύπαρξη των τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία, όπως και την πάλη που διεξάγουν ανάμεσα τους. Πολύ πριν από μένα αστοί ιστορικοί είχαν εκθέσει την ιστορική ανέλιξη αυτής της πάλης των τάξεων και αστοί οικονομολόγοι είχαν περιγράψει την οικονομική της ανατομία. **Το νέο που έφερα είναι: 1ο ότι απέδειξα ότι η ύπαρξη των τάξεων είναι συνδεδεμένη με καθορισμένες ιστορικές φάσεις της ανάπτυξης της παραγωγής. 2ο ότι η πάλη των τάξεων οδηγεί αναγκαστικά στη δικτατορία του προλεταριάτου. 3ο ότι η ίδια αυτή δικτατορία δεν αντιπροσωπεύει παρά μια μετάβαση προς την κατάργηση όλων των τάξεων και προς μια κοινωνία χωρίς τάξεις.»**

²⁵ Friedrich Engels, Εισαγωγή (1895) στο Karl Marx, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, ο.π., pp. 507-508.

Βλ. τη χαρακτηριστική διατύπωση στην οποία παραπέμπει ο Engels: «Με αυτή τη γενική ευημερία, κατά την οποία οι παραγωγικές δυνάμεις της αστικής κοινωνίας αναπτύσσονται τόσο πλούσια όσο είναι δυνατόν μέσα στις αστικές παραγωγικές σχέσεις, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για πραγματική επανάσταση. **Μια τέτοια επανάσταση είναι δυνατή μόνο σε περιόδους, όταν και οι δύο αυτοί παράγοντες, οι σύγχρονες παραγωγικές δυνάμεις και οι αστικές μορφές παραγωγής, έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους. [...] Μια νέα επανάσταση είναι δυνατή μόνο ως συνέπεια μιας νέας κρίσης. Είναι, όμως, τόσο βέβαιη όσο αυτή η κρίση.**» (Karl Marx-Friedrich Engels, Επισκόπηση, Μάιος-Οκτώβριος [1850], όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., p. 510.

τελευταίων χρόνων της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. **Στις μέρες μας, το καθετί μοιάζει να εγκυμονεί το αντίθετό του.** [από τη μία πλευρά] μηχανές, εφοδιασμένες με τη θαυμάσια δύναμη της ελάττωσης και της παραγωγικότητας της εργασίας, [από την άλλη] εξακολουθούμε να λιμοκτονούμε και να τις υπερχρησιμοποιούμε. Οι νεοσύστατες πηγές πλούτου, με κάποιο περίεργο αφύσικο μαγικό μετατρέπονται σε πηγές έλλειψης. Τα επιτεύγματα της τέχνης φαίνεται να αποκτώνται με την απώλεια του χαρακτήρα. Με τον ίδιο βηματισμό που η ανθρωπότητα κυριαρχεί τη φύση, ο άνθρωπος φαίνεται να υποδουλώνεται σε άλλους ανθρώπους ή στη δική του εξαχρείωση. Ακόμη και το αγνό φως της επιστήμης φαίνεται ανίκανο να λάμψει παρά μόνο στο σκοτεινό παρασκήνιο της άγνοιας. [...] Αυτός ο ανταγωνισμός της σύγχρονης βιομηχανίας και της επιστήμης, από τη μία πλευρά, της σύγχρονης εξαθλίωσης και διάλυσης από την άλλη· αυτός ο ανταγωνισμός των παραγωγικών δυνάμεων και των κοινωνικών σχέσεων της εποχής μας είναι γεγονός από, βαρύνον και μη αναστρέψιμο. [...] Γνωρίζουμε ότι προκειμένου να λειτουργήσουν αποτελεσματικά οι νεοσύστατες δυνάμεις της κοινωνίας αρκεί να κυριαρχούνται από νεοδιαμορφωμένους ανθρώπους, και αυτοί είναι οι εργαζόμενοι. Αυτοί αποτελούν εφεύρεση των νέων καιρών, όπως και οι ίδιες οι μηχανές. Στα σημάδια που στοιχειώνουν τη μεσαία τάξη, την αριστοκρατία και τους φτωχούς προφήτες της υποχώρησης, αναγνωρίζουμε το γενναίο φίλο μας, Robin Goodfellow, τον παλιό τυφλοπόντικα που μπορεί να δουλεύει μέσα στη γη τόσο γρήγορα, αυτό τον παγκόσμιο σκαπανέα, την Επανάσταση. [...] Όλα τα σπίτια της Ευρώπης σημαδεύονται τώρα με έναν μυστήριο κόκκινο σταυρό. **Η ιστορία είναι ο δικαστής -ο εκτελεστής της, ο προλετάριος.**»²⁶

2. Το Σεπτέμβριο του 1850 **οριστικοποιείται η ρήξη του μαρξικού κομμουνισμού προς το δογματικό κομμουνισμό των σεκταριστικών οργανώσεων** και, κυρίως, προς αυτόν του **μπλανκιστικού ρεύματος.**

«Η υλιστική σκοπιά του Μανιφέστου έχει υποχωρήσει μπροστά στον ιδεαλισμό. Η επανάσταση δε θεωρείται προϊόν της πραγματικής κατάστασης, αλλά αποτέλεσμα μιας προσπάθειας της θέλησης. Ενώ εμείς λέμε στους εργάτες: έχετε να περάσετε από 15, 20, 50 χρόνια εμφύλιου πόλεμου, ώστε να αλλάξετε την κατάσταση και να διαπαιδαγωγηθείτε για την άσκηση της εξουσίας, [εκείνοι] τους λένε: πρέπει να πάρουμε την εξουσία αμέσως, αλλιώς μπορούμε κάλλιστα να πάμε στο κρεβάτι μας. Ακριβώς όπως οι δημοκράτες έχουν κάνει κατάχρηση της λέξης 'λαός', έτσι και τώρα η λέξη 'προλεταριάτο' χρησιμοποιείται σαν απλή φράση.»²⁷

3. **Μορφοποιείται και πολιτικά η βασική ταξική αντίθεση αστικής τάξης και προλεταριάτου,** που διέπει την αστική κοινωνία και η εργατική τάξη προσλαμβάνει ολοένα και περισσότερο 'βιομηχανικό' χαρακτήρα.

4. **Απομυθοποιείται η κοινοβουλευτική δημοκρατία ως κράτος της αστικής τάξης** και αναδεικνύεται το στοιχείο ασυνέχειας ανάμεσα στον κόσμο μιας μελλοντικής κομμουνιστικής επανάστασης και σε εκείνον της παρωχημένης Γαλλικής Επανάστασης.

5. Αναδεικνύεται η σημασία όχι απλά και μόνο της κατάληψης της εξουσίας, αλλά της **ανάγκης συντριβής (τσακίσματος) του αστικού κράτους.**

²⁶ Karl Marx, "Speech at the Anniversary of the Peoples Paper", στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 14, pp. 655-656.

²⁷ Από τα πρακτικά της συνάντησης για την κεντρική διεύθυνση [της Κομμουνιστικής Λίγκας] στις 15 Σεπτεμβρίου 1850, όπως περιλαμβάνονται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 10, p. 626.

1. Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850

Οι θεματικοί άξονες του συγκεκριμένου έργου *αφορούν*:

1. τον **ταξικό χαρακτήρα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας** (ο αμφίσημος ρόλος του γενικού εκλογικού δικαιώματος, σ.61)

2. την **ταξική βάση των πολιτικών κομμάτων**

-**Σύνθετη ταξική δομή** σε σχέση προς εκείνη του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*

-**Δια-ταξικός συνασπισμός εξουσίας/ ηγεμονία**

3. τη διάκριση **αστικού/ μικροαστικού, ουτοπικού/ δογματικού** και **επαναστατικού σοσιαλισμού**

* Βλ. και διακρίσεις εκδοχών σοσιαλισμού στο 3^ο μέρος του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*

4. **δικτατορία του προλεταριάτου** ως φάσης μετάβασης προς μια αταξική κοινωνία (Ανατροπή της αστικής τάξης & Δικτατορία της εργατικής τάξης, σ.67)

-Αστική δημοκρατία

«Η **δημοκρατία**, όπως διακηρύχθηκε από την Εθνοσυνέλευση, η μόνη νόμιμη δημοκρατία δεν αποτελεί επαναστατικό όπλο εναντίον της αστικής τάξης πραγμάτων, αλλά μάλλον την πολιτική ανασυγκρότηση της, την πολιτική **εκ νέου σταθεροποίηση της αστικής κοινωνίας**, με μια λέξη, την **αστική δημοκρατία**. [...]»

Κάνοντας τον τάφο του το λίκνο της αστικής δημοκρατίας, το προλεταριάτο εξώθησε την τελευταία να εμφανιστεί στην πιο καθαρή μορφή της ως κράτους, το διακηρυγμένο αντικείμενο του οποίου είναι η διατήρηση της κυριαρχίας του κεφαλαίου, η δουλεία της εργασίας.»²⁸

-Δογματικός (ουτοπικός) & επαναστατικός σοσιαλισμός

«Έτσι, ενώ η **ουτοπία, ο δογματικός σοσιαλισμός**, που υποτάσσει ολόκληρο το κίνημα σε ένα από τα στοιχεία του, που θέτει τις εγκεφαλικές επινοήσεις ενός μεμονωμένου σχολαστικού στη θέση της κοινής, κοινωνικής παραγωγής και, πάνω απ' όλα, αποδιώχνει τις αναγκαιότητες των αγώνων της επαναστατικής τάξης με μικρά τεχνάσματα ή μεγάλη συναισθηματική ρητορική -ενώ αυτός ο δογματικός σοσιαλισμός, που βασικά εξιδανικεύει μόνο την υπάρχουσα κοινωνία, φτιάχνει μια χωρίς σκιές εικόνα της και επιδιώκει να αντιπαραθέσει το ιδανικό του προς την πραγματικότητα, ενώ αυτός ο σοσιαλισμός παραχωρείται από το προλεταριάτο στη μικροαστική τάξη, ενώ η εσωτερική διαπάλη ανάμεσα στους διάφορους σοσιαλιστές ηγέτες αποκαλύπτει κάθε λεγόμενο σύστημα ως εξεζητημένη υιοθέτηση μιας μεταβατικής θέσης απέναντι σε μιαν άλλη στο δρόμο προς την κοινωνική εξέγερση - το **προλεταριάτο** ολοένα και περισσότερο οργανώνεται γύρω από τον **επαναστατικό σοσιαλισμό**, γύρω από τον **κομμουνισμό**, για τον οποίο η ίδια η αστική τάξη εφηύρε το όνομα του Blanqui Αυτός ο σοσιαλισμός αποτελεί τη **διακήρυξη της διαρκούς επανάστασης**, την **ταξική δικτατορία** του προλεταριάτου ως αναγκαίου μεταβατικού σημείου προς την **κατάργηση των ταξικών διακρίσεων εν γένει**, προς την κατάργηση όλων των σχέσεων παραγωγής, στις οποίες στηρίζονται, προς την κατάργηση όλων των κοινωνικών σχέσεων, που αντιστοιχούν

²⁸ Karl Marx, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, ο.π., pp. 66, 69.

στις σχέσεις παραγωγής, προς την επαναστατικοποίηση όλων των ιδεών, που αντιστοιχούν προς αυτές.»²⁹

* Βλ. και την προγενέστερη διατύπωση, που περιλαμβάνεται στην **Αθλιότητα της Φιλοσοφίας**:

«Όπως οι οικονομολόγοι είναι οι επιστημονικοί εκπρόσωποι της αστικής τάξης, έτσι και **οι σοσιαλιστές και οι κομμουνιστές αποτελούν τους θεωρητικούς της προλεταριακής τάξης**. Στο βαθμό που το προλεταριάτο δεν είναι ακόμη επαρκώς αναπτυγμένο για να συγκροτηθεί σε τάξη, και οι παραγωγικές δυνάμεις δεν είναι ακόμη αρκούντως αναπτυγμένες μέσα στους κόλπους της ίδιας της αστικής τάξης, για να επιτρέψουν να διαφανούν οι αναγκαίες για την απελευθέρωση του προλεταριάτου και το σχηματισμό της νέας κοινωνίας υλικές συνθήκες, αυτοί οι θεωρητικοί δεν είναι παρά **ουτοπιστές**, οι οποίοι, προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των καταπιεσμένων τάξεων, **αυτοσχεδιάζουν συστήματα** και επιδιώκουν μια αναγεννητική επιστήμη. Αλλά στο μέτρο που η ιστορία προχωρεί και μαζί της η πάλη του προλεταριάτου διαγράφεται καθαρότερα, δεν έχουν πλέον ανάγκη να αναζητήσουν την επιστήμη στο μυαλό τους, δεν έχουν παρά **να λάβουν υπόψη τους αυτό που συμβαίνει μπροστά στα μάτια τους** και να μετατραπούν σε όργανο του. **Στο βαθμό που αναζητούν την επιστήμη και δε φτιάχνουν παρά συστήματα, στο βαθμό που δε βρίσκονται παρά στην έναρξη της πάλης, δε βλέπουν παρά την αθλιότητα μέσα στην αθλιότητα, χωρίς να αντιλαμβάνονται σε αυτό το σημείο την επαναστατική, την ανατρεπτική πλευρά, που θα ανατρέψει την παλιά κοινωνία** Από τη στιγμή που η επιστήμη που παράχθηκε από την ιστορική κίνηση, και με την οποία συνδέθηκε εν πλήρει γνώσει της αιτίας, έπαψε να είναι θεωρησιακή, μετατράπηκε σε επαναστατική.»³⁰

²⁹ Ο.π., pp. 126-127

³⁰ Karl Marx, *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας. Απάντηση στη φιλοσοφία της αθλιότητας του Κου Proudhon*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π, vol. 6, pp. 177-178.

II. Η 18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη

Στο έργο αυτό, ο Marx, με βάση μια συστηματική διάκριση περιόδων της γαλλικής πολιτικής ζωής από το Φεβρουάριο του 1848 ως το Δεκέμβριο του 1851, συνεχίζει και προωθεί τη θεματική που ανέδειξε στους *Ταξικούς αγώνες στη Γαλλία*

-Στο προοίμιο του συγκεκριμένου έργου ο Marx διατυπώνει μια ενδιαφέρουσα **αντίστιξη μεταξύ αστικών και προλεταριακών επαναστάσεων**:

«**Αστικές επαναστάσεις**, όπως οι επαναστάσεις του 18^{ου} αιώνα, ορμούν γρήγορα από επιτυχία σε επιτυχία, τα δραματικά αποτελέσματα τους υπερβαίνουν το ένα το άλλο, άνθρωποι και πράγματα φαντάζουν σα διαμάντια που αστράφτουν, η έκσταση είναι το πνεύμα της μέρας, αλλά κρατούν για λίγο, σύντομα φθάνουν στο ζενίθ τους και μια μακρά, ραγδαία κλιμακούμενη πτώση κυριεύει την κοινωνία, προτού εκείνη να μάθει να αφομοιώνει με νηφάλιο τρόπο τα αποτελέσματα της τεταμένης και θυελλώδους εποχής της. Αντιθέτως, οι **προλεταριακές επαναστάσεις** [...] ασκούν σταθερά την αυτοκριτική τους, διακόπτουν συνεχώς την πορεία τους, επανέρχονται στο φαινομενικά ολοκληρωμένο, για να ξεκινήσουν και πάλι, χλευάζουν με ανελέητη ενδελέχεια τις ανεπάρκειες τους, τις αδυναμίες τους και τις μικρότητες των πρώτων εγχειρημάτων τους, δίνουν την εντύπωση ότι σωριάζουν στο έδαφος τον αντίπαλο τους, μόνον όμως για να αντλήσει δύναμη από τη γη και να σηκωθεί και πάλι, πιο γιγάντιος μπροστά τους· οι προλεταριακές επαναστάσεις οπισθοχωρούν πάλι και πάλι μπροστά στο απροσδιόριστο μεγαλείο των σκοπών τους, μέχρις ότου δημιουργηθεί μια κατάσταση που καθιστά αδύνατη κάθε επιστροφή, οπότε οι συνθήκες μιλούν από μόνες τους:

Ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα! Εδώ το τριαντάφυλλο, εδώ χόρευε!»³¹

-Στο πλαίσιο της ταξικής ανάλυσης των πολιτικών εξελίξεων στη Γαλλία, διατυπώνεται το σχήμα **βάση-εποικοδόμημα**:

«**Πάνω στις διάφορες μορφές ιδιοκτησίας, πάνω στις κοινωνικές συνθήκες της ύπαρξης, υψώνεται ένα ολόκληρο εποικοδόμημα διαφορετικών και διακριτά σχηματισμένων συναισθημάτων, ψευδαισθήσεων, τρόπων σκέψης και αντιλήψεων ζωής.** Η όλη τάξη τις δημιουργεί και τις σχηματίζει από τα υλικά θεμέλια της και τις αντίστοιχες κοινωνικές σχέσεις. Το μεμονωμένο άτομο, στο οποίο μεταβιβάζονται διαμέσου της παράδοσης και της ανατροφής, μπορεί να φαντάζεται ότι αποτελούν τα πραγματικά κίνητρα και το σημείο εκκίνησης της δραστηριότητας του. [...] **Και όπως στην ιδιωτική ζωή γίνεται διάκριση μεταξύ αυτού που σκέπτεται και λέει κάποιος για τον εαυτό του και αυτού που πράγματι είναι και κάνει, έτσι και στην ιστορική πάλη πρέπει να γίνεται ακόμη μεγαλύτερη διάκριση μεταξύ της γλώσσας και των φανταστικών επιδιώξεων των κομμάτων και του πραγματικού οργανισμού και των πραγματικών συμφερόντων τους, μεταξύ των αντιλήψεων τους για τα ίδια και της πραγματικότητας.**»³²

³¹ Karl Marx, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π, vol. 11, pp. 106-107.

³² Ο.π., p. 128

-Επανέρχεται η θεματική των **ταξικών ορίων της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας** (βλ. και σχόλιο για 'κοινοβουλευτικό κρετινισμό', σ.105), και μάλιστα με ενδιαφέρουσες διατυπώσεις:

«Αλλά αν η ανατροπή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας [από το Λουδοβίκο Βοναπάρτη] εμπεριέχει το σπέρμα του θριάμβου της προλεταριακής επανάστασης, το άμεσο και απότομο αποτέλεσμα της υπήρξε η νίκη του Βοναπάρτη επί του κοινοβουλίου, της εκτελεστικής εξουσίας επί της νομοθετικής εξουσίας, της ισχύος χωρίς λέξεις στην ισχύ των λέξεων. **Στο κοινοβούλιο το έθνος έκανε τη γενική βούληση του νόμο, δηλαδή έκανε το νόμο της κυρίαρχης τάξης γενική βούληση. [...] Η εκτελεστική εξουσία, σε αντίθεση προς τη νομοθετική εξουσία, εκφράζει την ετερονομία του έθνους, σε αντίθεση προς την αυτονομία του.**»³³

-Διατυπώνεται με σαφήνεια η **συντριβή του κρατικού μηχανισμού** ως ειδοποιού διαφοράς μεταξύ των μέχρι τώρα επαναστάσεων και της προλεταριακής επανάστασης με βάση προφανώς τις αρχές του κριτικού κομμουνισμού:

«**Όλες οι [μέχρι τώρα] ανατροπές τελειοποιούσαν την [κρατική] μηχανή αντί να την τσακίσουν.** Τα κόμματα που αγωνίζονταν διαδοχικά για την εξουσία θεωρούσαν την κατάκτηση του απέραντου αυτού κρατικού μηχανισμού σαν την καλύτερη λεία του νικητή.»³⁴

-Περιγράφεται το λεγόμενο **βοναπαρτικό φαινόμενο**, στην προσέγγιση του οποίου ο Marx διακρίνει έναν **αυξημένο δείκτη αυτονομίας της κρατικής μηχανής και γραφειοκρατίας έναντι της κοινωνικής/ ταξικής βάσης**:

«**Μόνο υπό το δεύτερο Βοναπάρτη το κράτος δείχνει ότι έχει καταστήσει το ίδιο απολύτως ανεξάρτητο.** Έναντι της κοινωνίας των ιδιωτών, το κράτος σταθεροποίησε τόσο τη θέση του, ώστε αρκεί ως επικεφαλής του [...] ένας τυχοδιώκτης από το εξωτερικό, που αναδείχθηκε σαν ηγέτης από ένα μεθυσμένο στρατό [...]. Και, **ωστόσο, η εξουσία του κράτους δεν κρέμεται στον αέρα. Ο Βοναπάρτης αντιπροσωπεύει μια τάξη, την πιο πολυάριθμη τάξη της γαλλικής κοινωνίας, τους μικροϊδιοκτήτες αγρότες.**»³⁵

³³ Ο.π., p. 185

³⁴ Ο.π., p. 186

³⁵ Ο.π., pp. 186-187 [Βλ. συναφώς και τον ορισμό της τάξης, που διατυπώνει ο Marx, ο.π., p.187, με αφορμή τη γαλλική αγροτιά. Σύμφωνα με τον Marx, η συγκρότηση μιας τάξης σε τάξη προϋποθέτει κοινό τρόπο ζωής, κοινά συμφέροντα και κουλτούρα ανάμεσα στα μέλη της, καθώς επίσης δεσμούς σε εθνικό επίπεδο και πολιτική οργάνωση.]

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1865 (Σεπτέμβριος)

1866 **1^ο Συνέδριο** της Α! Διεθνούς στη **Γενεύη**

1867 **2^ο Συνέδριο** της Α! Διεθνούς στη **Λοζάννη**

1868 **3^ο Συνέδριο** της Α! Διεθνούς στις **Βρυξέλλες**

1869 **4^ο Συνέδριο** της Α! Διεθνούς στη **Βασιλεία**

1870-1871

1870 (2 Σεπτεμβρίου)

(4 Σεπτεμβρίου)

1871 (28 Ιανουαρίου)

(18 Μαρτίου)

(26 Μαρτίου)

(28 Μαρτίου)

(Τέλος Μαΐου)

(Αύγουστος)

(Σεπτέμβριος) **Συνδιάσκεψη** της Α! Διεθνούς στο **Λονδίνο**

(Νοέμβριος)

Συνδιάσκεψη της Α! Διεθνούς στο Λονδίνο

Σύγκρουση του Marx με τους οπαδούς του Proudhon.

Ο Μπακούνιν στην Ιταλία.

Νέα σύγκρουση του Marx με τους οπαδούς του Proudhon.

Οι προντονικοί ελέγχουν την πλειοψηφία.

Ο Marx δημοσιεύει τον 1^ο τόμο του *Κεφαλαίου*.

Οριστική επικράτηση του Marx σε βάρος των προντονικών.

Ο Μπακούνιν ιδρύει τη «Συμμαχία της Σοσιαλιστικής

Δημοκρατίας» και ζητεί προσχώρηση στην Α! Διεθνή.

Έναρξη **σύγκρουσης Marx-Μπακούνιν**

Σχηματισμός Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Εργατών.

Ο γάλλο-πρωσικός πόλεμος

Ο γαλλικός στρατός ηττάται στο Σεντάν και ο Ναπολέων Βοναπάρτης αιχμαλωτίζεται.

Κατάρρευση της Β' Αυτοκρατορίας &

ανακήρυξη της Δημοκρατίας

Το Παρίσι συνθηκολογεί και παραδίδεται στον Πρωσικό στρατό. Η Εθνοφυλακή κρατεί τον οπλισμό της.

Ο Θιέρσος αρχηγός της κυβέρνησης

Επιτυχής αντίσταση της Εθνοφυλακής στις δυνάμεις του Θιέρσου.

Εκλογές για στελέχωση της Κομμούνας

Ανακήρυξη της Κομμούνας

Ο Marx συγγράφει τον

Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία Κατάρρευση της

Κομμούνας. 14.000 νεκροί και 10000 φυλακισμένοι και εξόριστοι.

Ο Θιέρσος ανακηρύσσεται Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας

Ο Marx συγγράφει την απόφαση για την πολιτική δράση της εργατικής τάξης.

Συνέδριο αναρχικών οργανώσεων στο Sonvillier. Ίδρυση της Jura Federation.

1872 (Σεπτέμβριος) 5^ο Συνέδριο της Α! Διεθνούς στη **Χάγη**.

Κορύφωση της ρήξης Marx-Μπακούνιν και διαγραφή του Μπακούνιν και των οπαδών του.

Συγκρότηση **αναρχικής Διεθνούς** στο Saint-Imier.

1873

Έναρξη **κρισιακού κύκλου**, που θα διαρκέσει ως το 1895 περίπου.

Αποβολή της **Jura Federation** από τη Διεθνή.

Μεταφορά της έδρας της Α! Διεθνούς στη Νέα Υόρκη.

1876 **Διάλυση** της Α! Διεθνούς στη **Φιλαδέλφεια**.

1878 **Διάλυση** της **Jura Federation**.

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ.

ΑΥΤΟΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ, ΓΝΩΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ: Καταστατική αντίφαση;

«Η χειραφέτηση της εργατικής τάξης πρέπει να κατακτηθεί από την ίδια την εργατική τάξη.»

(Προσωρινοί κανόνες της Α! Διεθνούς των Εργατών)

«Ένα στοιχείο επιτυχίας το κατέχουν [οι εργατικές τάξεις]- το πλήθος τους. Αλλά **οι αριθμοί έχουν βάρος μόνον εάν ενώνονται με συνδυασμούς και καθοδηγούνται από τη γνώση.**»

(Ιδρυτική Διακήρυξη της Διεθνούς Ένωσης Εργατών)

«Απέναντι στη συλλογική εξουσία των ιδιοκτητριών τάξεων, η εργατική τάξη δεν μπορεί να δράσει ως τάξη, παρά μόνο συγκροτώντας τον εαυτό της σε **πολιτικό κόμμα**, διακριτό από και αντιτιθέμενο σε όλα τα παλιά κόμματα που έχουν διαμορφωθεί από τις ιδιοκτήτριες τάξεις.

Η συγκρότηση της εργατικής τάξης σε πολιτικό κόμμα είναι εκ των ων ουκ άνευ, προκειμένου να διασφαλίσει το θρίαμβο της κοινωνικής επανάστασης και τον τελικό σκοπό –**την κατάργηση των τάξεων**.

Ο συνδυασμός δυνάμεων, τον οποίο έχει ήδη προκαλέσει η εργατική τάξη με τους οικονομικούς αγώνες της πρέπει ταυτόχρονα να λειτουργήσει ως μοχλός για τους αγώνες εναντίον της **πολιτικής εξουσίας** γαιοκτημόνων και κεφαλαιοκρατών.

Οι ιδιοκτήτες της γης και του κεφαλαίου θα χρησιμοποιούν πάντοτε τα πολιτικά προνόμιά τους για την άμυνα και τη συνέχιση των οικονομικών μονοπωλίων τους και την υποδούλωση της εργασίας. **Η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας αναδείχθηκε το μέγα καθήκον των εργατικών τάξεων.**»

**(Απόφαση για την ίδρυση κομμάτων της εργατικής τάξης.
Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εργατών στη Χάγη)**

A) Η σύγκρουση Marx και οπαδών του Proudhon³⁷

-Καλύπτει χρονικά την περίοδο 1864-1868. Το 1868 οι προουντονιστές χάνουν οριστικά τη μάχη έναντι των μαρξιστών.

-Οι θεματικοί άξονες της σύγκρουσης αφορούν:

1. την απόρριψη του συνδικαλιστικού αγώνα από την πλευρά των προουντονιστών.
2. την απόρριψη του πολιτικού αγώνα από την πλευρά των προουντονιστών.
3. τον αποκλεισμό των διανοουμένων από τη Διεθνή ως θέση που επιχειρούν να επιβάλουν και καταστατικά οι προουντονιστές.
4. το συνεταιριστικό πρότυπο οργάνωσης της οικονομίας, όπως το προτείνουν οι προουντονιστές με κεντρικό ρόλο αυτόν της λεγόμενης 'Λαϊκής Τράπεζας'.

B) Η σύγκρουση Marx και Μπακούνιν στην Α! Διεθνή

α) Η θέση του Marx απέναντι και μέσα στη Διεθνή

«Les choses marchent. Και όταν έλθει η επανάσταση, και αυτό ίσως γίνει νωρίτερα από ότι φαίνεται, εμείς, (δηλαδή εσύ και εγώ), θα έχουμε αυτή την **πανίσχυρη ΜΗΧΑΝΗ στη διάθεση μας**.»³⁸

«Πέραν αυτού, εάν έφευγα από δω σε αυτή την κρίσιμη περίοδο, ολόκληρο το εργατικό κίνημα, **το οποίο επηρεάζω από τα παρασκήνια**, θα έπεφτε σε πολύ κακά χέρια και θα έβγαινε από το σωστό δρόμο.»³⁹

Έχει σημασία να σημειώσουμε ότι ο Marx, και μετά την είσοδο του Μπακούνιν στην οργάνωση, πίστευε ακόμη ότι "στην πραγματικότητα ασκούσε αποφασιστική πνευματική επιρροή στο Γενικό Συμβούλιο" (K. Marx, *Letter to Bolte*, 23 November 1871 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., τ. 44, σ. 256). Η πεποίθηση του Marx ότι ήταν πράγματι ο "ηγέτης" της Διεθνούς εκφράζεται επίσης ρητά στις εξής επιστολές:

α) Karl Marx, *Letter to Engels*, 13 March 1865 στο K Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 42, p. 130.

β) Karl Marx, *Letter to Engels*, 26 December 1865 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 42, pp. 206-207.

Βλ., επίσης, για παράδειγμα, τις λεπτομερείς οδηγίες του Marx στον Eccarius και τον Lessner για τον τρόπο, με τον οποίο θα έπρεπε να ενεργήσουν κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου της Διεθνούς στις Βρυξέλες (K. Marx, *Letter to Eccarius and Lessner*, 10 September 1868 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 43, pp. 93-94).

«Σκόπιμα **περιόρισα [το πρόγραμμα] σε σημεία που επιτρέπουν την άμεση συμφωνία** και το συντονισμό των προσπαθειών των εργατών και που δίνουν άμεση στήριξη και ορμή στις απαιτήσεις της ταξικής πάλης και της οργάνωσης των εργατών σε τάξη.»⁴⁰

«Όσον αφορά εμένα - εννοώ ως ΜΕΛΟΣ του ΓΕΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ – πρέπει να **συμπεριφέρομαι αμερόληπτα προς τις διάφορες οργανωμένες ομάδες εργατών**. Είναι δική τους δουλειά και όχι δική μου ποιον έχουν ηγέτη.»⁴¹

«Διακηρύσσω ότι ο ρόλος μου πρέπει αναγκαστικά να περιορίζεται στο ρόλο του **"αμερόληπτου διαιτητή"** σε μία μονομαχία [...] Γνωρίζετε ο ίδιος τη διαφορά ανάμεσα σε ένα σεκταριστικό κίνημα και ένα ταξικό

³⁷ Πέραν της αναλυτικής κριτικής του στις θέσεις του Proudhon, που περιλαμβάνεται στο έργο του *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας* (1847), ο Marx διατυπώνει συνοπτικά την κριτική του και στην επιστολή του προς τον Schweitzer με ημερομηνία 24 Ιανουαρίου 1865.

³⁸ Karl Marx, *Letter to Engels*, 11 September 1867 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 42, p. 424.

³⁹ Karl Marx, *Letter to Kugelmann*, 17 March 1868 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 42, p. 552.

⁴⁰ Karl Marx, *Letter to Kugelmann*, 13 October 1866 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 42, pp. 326-327.

⁴¹ Karl Marx, *Letter to Engels*, 29 July 1868 στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 43, pp. 75-76.

κίνημα από προσωπική εμπειρία [...] θα παρατηρήσω απλά ότι μία συγκεντρωτική οργάνωση, ενώ είναι κατάλληλη για μυστικές εταιρείες και σεκταριστικά κινήματα, αντιφάσκει με τη φύση των ΣΥΝΔΙΚΑΤΩΝ [...] Εδώ [στη Γερμανία], όπου η ζωή του εργάτη ρυθμίζεται γραφειοκρατικά από την παιδική του ηλικία, όπου αυτός πιστεύει στην εξουσία, σε εκείνους που βρίσκονται πάνω από αυτόν, το κύριο ζήτημα είναι να διδαχθεί να βαδίζει μόνος του.»⁴²

«Η κοινότητα της δράσης, στην οποία έδωσε ζωή η Δ.Ε.Ε., η ανταλλαγή ιδεών, που διευκολύνεται από τα δημόσια όργανα των διαφόρων εθνικών κομμάτων, και οι άμεσες συζητήσεις στα Συνέδρια της Γενεύης είναι σίγουρο ότι θα καταλήξουν σε **ένα κοινό θεωρητικό πρόγραμμα.**»⁴³

«Μήπως έχει [το Γενικό Συμβούλιο] μία γραφειοκρατία και μία ένοπλη αστυνομία, για να εξασφαλίσει την υπακοή στο ίδιο; Δεν είναι **η εξουσία του αποκλειστικά ηθική**, και δεν υποβάλλει τις αποφάσεις του στις Ομοσπονδίες που πρέπει να τις εφαρμόσουν; Σε τέτοιες συνθήκες, οι βασιλιάδες χωρίς στρατό, χωρίς αστυνομία, χωρίς υπαλληλία, που καταλήγουν να **διατηρούν την εξουσία τους με την ηθική επιρροή και το κύρος τους**, είναι ασήμαντα εμπόδια στην πρόοδο της επανάστασης.»⁴⁴

β) Η θέση του Μπακούνιν απέναντι και μέσα στη Διεθνή

«Ποιο πολιτικό ή φιλοσοφικό πρόγραμμα μπορεί να συγκεντρώσει κάτω από τη σημαία του όλα αυτά τα εκατομμύρια; Μόνον **ένα πρόγραμμα που είναι πολύ γενικό, άρα ασαφές και αόριστο**, γιατί κάθε θεωρητικός ορισμός αναγκαίως συνεπάγεται εξαιρέσεις και στην πράξη τον αποκλεισμό από την ιδιότητα του μέλους.»⁴⁵

«Όπως όλοι οι θεωρητικοί, ο Marx είναι ένας αθεράπευτος και αδιόρθωτος ονειροπόλος, όταν πρόκειται για πρακτική δραστηριότητα. Το αποδεικνύει με την **ατυχή εκστρατεία του να εγκαθιδρύσει τη δικτατορία του στη Διεθνή, και μέσω της Διεθνούς σε ολόκληρο το επαναστατικό κίνημα του προλεταριάτου της Ευρώπης και της Αμερικής** [...]. Από την παιδεία του και τη φύση του είναι ένας Ιακωβίνος, και το αγαπημένο του όνειρο είναι μία πολιτική δικτατορία.»⁴⁶

«Για να διασωθεί η ακεραιότητα [της Διεθνούς] και για να εξασφαλισθεί η πρόοδος της, υπάρχει μόνο μία διαδικασία: να ακολουθηθεί και να τηρηθεί η αρχική πολιτική και **να κρατηθεί το πολιτικό ζήτημα έξω από το επίσημο και υποχρεωτικό πρόγραμμα και το καταστατικό της Διεθνούς Ένωσης Εργατών** [...] και να μην επιτραπεί σε κανέναν απολύτως να τη χρησιμοποιήσει ως πολιτικό όργανο. Εκείνοι, που θα επιχειρούσαν [να καταλάβουν τη Διεθνή] και να την δεσμεύσουν σε μία θετική πολιτική στην πάλη μεταξύ των αντιπάλων πολιτικών κομμάτων, θα απογοητευθούν αμέσως. [...]

Αφενός **τα πολιτικά και φιλοσοφικά ζητήματα πρέπει να αποκλείονται από το πρόγραμμα της Διεθνούς.** Αφετέρου, πρέπει

⁴² Karl Marx, Letter to Schweitzer, 13 October 1868 στο K. Marx – F. Engels *Collected Works* ο.π. vol. 43, pp. 132- 134.

⁴³ Karl Marx, “The General Council of the International Working Men’s Association to the Central Bureau of the International Alliance of Socialist Democracy στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 21, p. 45.

⁴⁴ Karl Marx, *On the Hague Congress* στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 23, p. 255.

⁴⁵ Michael Bakunin, *The International and K. Marx* στο S. Dolgoff (ed.), *Bakunin on Anarchism*, Black Rose Books, Montreal & New York 1980, p. 293.

⁴⁶ Michael Bakunin, *Statism and Anarchy*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, p. 182

αναγκαστικά να συζητούνται. Πώς μπορεί να λυθεί αυτή η φαινομενική αντίφαση; Αυτό το πρόβλημα θα λυθεί με την ελευθερία. **Καμία πολιτική ή φιλοσοφική θεωρία δεν πρέπει να θεωρείται ως θεμελιώδης αρχή, ούτε να περιλαμβάνεται στο επίσημο πρόγραμμα της Διεθνούς [...].** Αλλά αυτό δε συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να γίνεται ελεύθερη συζήτηση για όλες τις πολιτικές και φιλοσοφικές θεωρίες στη Διεθνή. [...] **Η ίδια η ύπαρξη μίας επίσημης θεωρίας είναι ακριβώς αυτό που θα σκοτώσει μία τέτοια συζήτηση** [όλων των πολιτικών και φιλοσοφικών θεωριών], κάνοντας την απολύτως άχρηστη, αντί για ζωντανή και ζωτική, και εμποδίζοντας την έκφραση και την ανάπτυξη των συναισθημάτων και των ιδεών των ίδιων των εργατών.»⁴⁷
«**Η Διεθνής Ένωση Εργατών μπορεί να γίνει όργανο για τη χειραφέτηση της ανθρωπότητας, μόνον όταν θα έχει χειραφετηθεί η ίδια πρώτα,** και αυτό θα συμβεί **μόνον όταν θα πάψει να χωρίζεται σε δύο ομάδες - την πλειοψηφία ως τυφλά εργαλεία και την μειοψηφία των μορφωμένων σοφών που ασκούν όλη τη διεύθυνση** - και όταν το κάθε μέλος της Ένωσης θα έχει διαποτιστεί με την επιστήμη, τη φιλοσοφία και την πολιτική του Σοσιαλισμού.»⁴⁸

γ) Η σύγκρουση των Marx και Engels με τον Μπακούνιν: το ζήτημα της πολιτικής εξουσίας

γ₁) Οι θέσεις του Μπακούνιν & ο σχολιασμός του Κρατισμός & Αναρχία από τον Marx:⁴⁹

Θέση του Μπακούνιν

«Έχουμε ήδη εκφράσει αρκετές φορές τη **βαθιά μας αποστροφή για τη θεωρία των Lassalle και Marx,** που συνιστά στους εργάτες, αν όχι ως τελικό ιδεώδες, τουλάχιστον ως το άμεσο και βασικό και πρωταρχικό αντικείμενό τους, τη **δημιουργία ενός λαϊκού κράτους.** Όπως το εξηγούν, αυτό δε θα είναι τίποτε άλλο, παρά 'το προλεταριάτο που έχει αναχθεί στο επίπεδο της άρχουσας τάξης'.

Μπορεί [ωστόσο] να τεθεί το ερώτημα: **αν το προλεταριάτο πρόκειται να είναι η άρχουσα τάξη, τότε επί ποίου θα άρχει; [...]**

Σχολιασμός από τον Marx

«Για όσο οι άλλες τάξεις, ιδιαίτερα η καπιταλιστική τάξη, εξακολουθεί να υπάρχει, για όσο το προλεταριάτο μάχεται εναντίον της (διότι όταν κατακτά την κυβερνητική εξουσία, οι εχθροί της και η παλιά οργάνωση της κοινωνίας δεν έχουν ακόμη εξαφανιστεί), **πρέπει να χρησιμοποιήσει βίαια μέσα,** δηλαδή κυβερνητικά μέσα. Παραμένει ακόμη το ίδιο μια τάξη και οι οικονομικές συνθήκες από τις οποίες απορρέουν η ταξική πάλη και **η ύπαρξη των τάξεων δε [θα] έχουν ακόμη εξαφανιστεί** και [θα] πρέπει βίαια είτε να απομακρυνθούν είτε να μετασχηματισθούν, επιταχύνοντας βίαια αυτό το μετασχηματισμό.»

«Μια ριζική κοινωνική επανάσταση συναρτάται από καθορισμένες ιστορικές συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης· αυτές είναι οι προϋποθέσεις

⁴⁷ Michael Bakunin, *The International and Karl Marx*, ο.π., pp. 300-302.

⁴⁸ Michael Bakunin, *Protestation of the Alliance* στο G.P. Maximoff (ed.), *The Political Philosophy of Bakunin: Scientific Anarchism*, The Free Press, Glencoe, Illinois 1953, pp. 320-321.

⁴⁹ Karl Marx, "Notes on Bakunin's Statehood and Anarchism", όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 24, pp. 485-526, ιδίως pp.517-526.

της. Είναι δυνατή, συνεπώς, μόνον εκεί όπου μαζί με την καπιταλιστική παραγωγή το βιομηχανικό προλεταριάτο μετράει τουλάχιστον και ως μια σημαντική μερίδα του λαού. [...] **[Ο Μπακούνιν] αντιλαμβάνεται σχεδόν τίποτε για την κοινωνική επανάσταση, μόνο την πολιτική ρητορική της. Οι οικονομικές συνθήκες δεν υπάρχουν γι' αυτόν.** Καθώς όλες οι ως εδώ υπάρχουσες οικονομικές μορφές, αναπτυγμένες ή υπανάπτυκτες, απαιτούν την υποδούλωση του εργάτη (είτε στη μορφή του μισθωτού εργάτη είτε του αγρότη κτλ.), αυτός πιστεύει ότι η *ριζική επανάσταση* είναι εξίσου δυνατή σε όλες αυτές τις μορφές. [...] **Η δύναμη της βούλησης, και όχι οι οικονομικές συνθήκες, είναι το θεμέλιο της κοινωνικής επανάστασης [του Μπακούνιν].»**
«Το προλεταριάτο, αντί να μάχεται τμηματικά εναντίον της οικονομικά προνομιούχας τάξης, κατέκτησε μια επαρκή ισχύ και οργάνωση, προκειμένου να χρησιμοποιεί μέσα καταναγκασμού σε αυτή την πάλη. Μπορεί, ωστόσο, να χρησιμοποιεί μόνον οικονομικά μέσα, αφότου καταργήσει το χαρακτήρα του ως μισθωτού, δηλαδή ως τάξης. Με την ολοκληρωτική νίκη του η κυριαρχία του τερματίζεται επίσης, καθώς ο ταξικός χαρακτήρας του εξαφανίζεται.»

Θέση του Μπακούνιν

«Τι σημαίνει 'το προλεταριάτο που έχει αναχθεί σε κυβερνώσα τάξη'; Άραγε ολόκληρο το προλεταριάτο θα είναι επικεφαλής της κυβέρνησης; [...] Αν υπάρχει κράτος, θα υπάρχουν τότε επίσης και εκείνοι που κυβερνώνται, θα υπάρχουν δούλοι.»
Σχολιασμός από τον Marx
«Σε ένα συνδικάτο, π.χ., ολόκληρη η ένωση σχηματίζει την εκτελεστική επιτροπή; Όλος ο καταμερισμός εργασίας σε ένα εργοστάσιο, και οι διάφορες λειτουργίες που αντιστοιχούν σε αυτόν, παύουν; Και στο συγκρότημα του Μπακούνιν όλοι 'από κάτω ως τα πάνω' θα είναι πάνω; Τότε, ασφαλώς, δε θα υπάρξει κάτω κανείς. Όλα τα μέλη της κομμούνας θα διαχειρίζονται ταυτόχρονα τα συμφέροντα της επικράτειας τους; Τότε δε θα υπάρχει διάκριση κομμούνας και επικράτειας.»

Θέση του Μπακούνιν

«Στη θεωρία των μαρξιστών, το δίλημμα επιλύεται με απλό τρόπο. Λαϊκή κυβέρνηση εννοούν διακυβέρνηση του λαού από ένα μικρό αριθμό εκλεγμένων από το λαό αντιπροσώπων. Οι ούτω λεγόμενοι λαϊκοί αντιπρόσωποι και κυβερνήτες του κράτους, εκλεγμένοι από όλο το έθνος στη βάση του καθολικού εκλογικού δικαιώματος [...] δεν είναι παρά ένα ψεύδος πίσω από το οποίο κρύβεται ο δεσποτισμός μιας άρχουσας μειοψηφίας, ένα ψεύδος τόσο περισσότερο επικίνδυνο καθότι εμφανίζεται το ίδιο ως έκφραση μιας δήθεν λαϊκής βούλησης.
Έτσι, από όποια οπτική γωνία και αν δούμε αυτό το ζήτημα, καταλήγουμε πάντα στο ίδιο αποκρουστικό αποτέλεσμα: κυβέρνηση της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού από μια προνομιούχα μειοψηφία. Αλλά αυτή η μειοψηφία, απαντούν οι μαρξιστές, θα αποτελείται από εργάτες. Ναι, ίσως από πρώην εργάτες, που, μόλις γίνουν κυβερνήτες ή αντιπρόσωποι του λαού, θα πάψουν να είναι

εργάτες και θα αρχίσουν να βλέπουν όλο τον κόσμο των εργατών από τα ύψη του κράτους. **Δε θα αντιπροσωπεύουν πλέον το λαό, αλλά τους εαυτούς τους και τις προθέσεις τους να κυβερνήσουν το λαό. Καθένας που το αμφισβητεί αυτό δεν έχει ιδέα από την ανθρώπινη φύση.**

Σχολιασμός από τον Marx

«Αν ο Κ^{ος} Μπακούνιν γνώριζε έστω και κάτι για τη **θέση του διαχειριστή ενός συνεταιριστικού εργοστασίου**, όλα τα όνειρά του για κυριαρχία θα πήγαιναν κατά διαβόλου. Θα αναρωτιόταν ποια μορφή μπορεί να πάρει η διοικητική λειτουργία στη βάση του εργατικού κράτους, αν θέλει να το ονομάζει έτσι.»

Θέση του Μπακούνιν

«Αλλά οι εκλεγμένοι θα είναι με πάθος ταγμένοι, καθώς και μορφωμένοι σοσιαλιστές. Οι λέξεις ‘μορφωμένος σοσιαλιστής’ και ‘επιστημονικός σοσιαλισμός’, που επανέρχονται σταθερά στα γραπτά και στους λόγους των λασσαλιστών και των μαρξιστών, αποτελούν απόδειξη καθαυτή ότι **το ψευτο-λαϊκό κράτος δε θα είναι τίποτε άλλο, παρά η κατεξοχήν δεσποτική διακυβέρνηση των μαζών από μια νέα και πολύ μικρή αριστοκρατία πραγματικών ή υποτιθέμενων μορφωμένων ανθρώπων**. Ο λαός δεν είναι μορφωμένος, συνεπώς θα απελευθερωθεί στο σύνολό του από τις φροντίδες της διακυβέρνησης και θα ενταχθεί στο σύνολό του στην κυβερνώμενη αγέλη. Ωραία απελευθέρωση!

Οι μαρξιστές αντιλαμβάνονται αυτή (!) την αντίφαση και, γνωρίζοντας ότι η κυβέρνηση των εκπαιδευμένων (*οποία ονειροφантаσία*) θα είναι η πλέον καταπιεστική, η πλέον μισητή, η πιο απεχθής στον κόσμο, μια **πραγματική δικτατορία παρ’ όλες τις δημοκρατικές μορφές**, παρηγορούν τους εαυτούς τους με τη σκέψη ότι αυτή **η δικτατορία θα είναι μόνο μεταβατική και σύντομη.**»

Σχολιασμός από τον Marx

«*Όχι αγαπητέ μου!* – **Η ταξική κυριαρχία των εργατών επί των στρωμάτων του παλαιού κόσμου, τον οποίο αντιμάχονται, μπορεί να υπάρχει μόνο για όσο η οικονομική βάση της ύπαρξης των τάξεων δεν καταστρέφεται.**»

Θέση του Μπακούνιν

«Υπάρχει μια **πρόδηλη αντίφαση** εδώ. Αν το κράτος [που προτείνουν οι μαρξιστές] πρόκειται πράγματι να είναι **λαϊκό κράτος**, τότε **γιατί να καταργηθεί;** Αλλά αν αυτή η κατάργηση είναι ουσιώδης για την πραγματική απελευθέρωση του λαού, τότε **πώς τολμούν να το αποκαλούν λαϊκό κράτος;**»

Σχολιασμός από τον Marx

«Πέραν από το πολυσυζητημένο *Volksstaat* του Liebknecht, που είναι ανοησία, σε αντίθεση προς το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* κτλ., σημαίνει μόνον ότι, καθώς το προλεταριάτο δρα, **κατά τη διάρκεια της περιόδου της μάχης για την ανατροπή της παλιάς κοινωνίας, στη βάση αυτής της παλιάς κοινωνίας, και συνεπώς κινείται επίσης ακόμη μέσα σε πολιτικές μορφές, που περισσότερο ή λιγότερο ανήκουν σ’ αυτήν**, δεν έχει ακόμη φθάσει στην τελική συγκρότηση, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου της μάχης, και χρησιμοποιεί μέσα

για την απελευθέρωσή του, που μετά από αυτή την απελευθέρωση, παραμερίζονται. Ο **K^{ος} Μπακούνιν συνάγει εξ αυτού ότι είναι καλύτερο να μη κάνει το παραμικρό Απλά να περιμένει τη μέρα της γενικής διάλυσης –τη μέρα της κρίσεως.**»

Θέση του Μπακούνιν

«Η πολεμική μας εναντίον τους τους έχει αναγκάσει να αναγνωρίσουν ότι αναρχία, ή ελευθερία –δηλαδή, η εθελοντική οργάνωση των εργατών από κάτω προς τα πάνω- συνιστά τον τελικό σκοπό της κοινωνικής ανάπτυξης, και ότι κάθε κράτος, του λαϊκού κράτους συμπεριλαμβανομένου, είναι το μαστίγιο που αναδεικνύει το δεσποτισμό, από τη μία πλευρά, και τη δουλεία, από την άλλη.

[Οι μαρξιστές] λένε ότι αυτό το μαστίγιο, αυτή η δικτατορία, είναι το αναγκαίο μεταβατικό εξάρτημα για την επίτευξη της καθολικής απελευθέρωσης του λαού: η αναρχία ή ελευθερία, είναι ο σκοπός, και το κράτος, ή η δικτατορία, το μέσο. Έτσι, για να απελευθερωθούν οι μάζες, πρέπει πρώτα να υποδουλωθούν. [...]

Ισχυρίζονται ότι μόνο μια δικτατορία (ασφαλώς η δική τους) μπορεί να δημιουργήσει τη λαϊκή ελευθερία. Απαντούμε ότι καμία δικτατορία μπορεί να έχει άλλο αντικείμενο παρά μόνο τη διαιώνισή της, και είναι σε θέση να γεννήσει και να θρέψει μόνο δουλεία στο λαό που την υφίσταται.

Η ελευθερία μπορεί να δημιουργηθεί μόνον από την ελευθερία, από την εξέγερση όλων των λαών και την εθελοντική οργάνωση των εργατών από κάτω προς τα πάνω.»⁵⁰

γ2) Η αντίθεση του Marx και του Engels στις θέσεις του αναρχισμού για το κράτος

«Αν οι εργάτες αντικαταστήσουν τη **δικτατορία της αστικής τάξης** με τη δική τους **επαναστατική δικτατορία**, τότε [σύμφωνα με τους αναρχικούς]είναι ένοχοι εγκλήματος-αρχής. Καθότι προκειμένου να ικανοποιήσουν τις δικές τους άθλιες βέβηλες καθημερινές ανάγκες και να συνθλίψουν την αντίσταση της αστικής τάξης, αυτοί, **αντί να κατεβάσουν τα χέρια και να καταργήσουν το κράτος, προσδίδουν στο κράτος μια επαναστατική και μεταβατική μορφή.**»⁵¹

«Όλοι οι σοσιαλιστές είναι σύμφωνοι ότι το πολιτικό κράτος, και με αυτό η πολιτική εξουσία, θα εξαφανιστεί ως αποτέλεσμα της **επικείμενης κοινωνικής επανάστασης**, δηλαδή οι πολιτικές λειτουργίες θα απολέσουν τον πολιτικό χαρακτήρα τους και θα μετασχηματιστούν σε απλές διοικητικές λειτουργίες εποπτείας των αληθινών συμφερόντων της κοινωνίας. Αλλά **οι αντι-εξουσιαστές απαιτούν το εξουσιαστικό πολιτικό κράτος να καταργηθεί 'δια μιας'**, πριν ακόμη οι κοινωνικές συνθήκες που το γέννησαν καταστραφούν. Απαιτούν η πρώτη πράξη της κοινωνικής επανάστασης να είναι η **κατάργηση της εξουσίας**. Έχουν δει ποτέ αυτοί οι κύριοι μιαν επανάσταση; **Μια επανάσταση είναι ασφαλώς το πλέον αυταρχικό πράγμα που υπάρχει.** Αποτελεί την πράξη, με την οποία ένα μέρος του πληθυσμού επιβάλλει τη βούλησή του στο άλλο με τα όπλα, τις ξιφολόγχες και τα κανόνια [και]πρέπει να διατηρήσει

⁵⁰ Bakunin, *Statism and Anarchy*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, pp. 177-179

⁵¹ Karl Marx, "Αδιαφορία για την πολιτική", όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 23, p. 393.

αυτή την κυριαρχία με τον τρόπο, που εμπνέουν τα όπλα της στους αντιδραστικούς.»⁵²

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ: MARX & ENGELS εναντίον STIRNER

Σε αντίθεση προς ό,τι τους καταλογίζει ο Stirner, για τους Marx και Engels⁵³ οι κομμουνιστές

1. δεν περιμένουν από την κοινωνία να τους δώσει, αλλά θέλουν να δώσουν στον εαυτό τους μια κοινωνία,
2. δεν αντιμετωπίζουν την κοινωνία ως 'εργαλείο',
3. θεωρούν υπερβάσιμη την αντίθεση καθήκοντος/ συμφέροντος,
4. δε θυσιάζονται (ως ατομικότητες) για την κοινωνία
5. αναγνωρίζουν ότι στην επαναστατική δραστηριότητα, η αλλαγή του εαυτού συμπίπτει με την αλλαγή των συνθηκών
6. δεν αντιπαραθέτουν τον εγωισμό στην αυταπάρνηση ή το γενικό στο μερικό συμφέρον -αυτές είναι ψευδείς αντιθέσεις
7. γνωρίζουν, όπως, ότι «η ολόπλευρη πραγμάτωση του ατόμου τότε μόνο θα πάψει να γίνεται αντιληπτή ως ιδεώδες, ως αποστολή κτλ., όταν το φορτίο του κόσμου, που προάγει την πραγματική ανάπτυξη των ικανοτήτων του ατόμου, τεθεί υπό τον έλεγχο των ίδιων των ατόμων, όπως επιθυμούν οι κομμουνιστές.»⁵⁴

⁵² Friedrich Engels, "Περί εξουσίας", όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 23, p. 425.

⁵³ Karl Marx-Friedrich Engels, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 5, pp. 213-214.

⁵⁴ Ο.π., p. 292.

Γ) ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΙΣΙΝΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ

Αν θα κοιτάξεις το τελευταίο κεφάλαιο του έργου μου «Η 18^η Μπρυμαίρ», θα δεις ότι σαν κατοπινή προσπάθεια της Γαλλικής Επανάστασης διακηρύσσω: να μην περάσει τη γραφειοκρατική-στρατιωτική μηχανή από το ένα χέρι στο άλλο, όπως γίνονταν ως τώρα, αλλά να την τσακίσει (*zerbrechen*), και τέτοιος ακριβώς είναι ο προκαταρκτικός όρος κάθε πραγματικής λαϊκής επανάστασης στην ήπειρο.

(Επιστολή του Marx στον Kugelmann, 12 Απριλίου 1871)

«Τελευταία, ο Σοσιαλδημοκράτης φιλισταίος έχει και πάλι γεμίσει από υπέρτατο τρόπο στο άκουσμα των λέξεων: Δικτατορία του Προλεταριάτου. Πολύ ωραία, κύριοι, θέλετε να μάθετε με τι μοιάζει αυτή η δικτατορία; Κοιτάξτε την Κομμούνα του Παρισιού. Αυτή ήταν η Δικτατορία του Προλεταριάτου.»

(Engels, Εισαγωγή-[1891] στον Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία)

«Η εργατική τάξη δεν μπορεί απλά να θέσει υπό τον έλεγχό της την ετοιμοπαράδοτη κρατική μηχανή, και να τη χρησιμοποιήσει για τους δικούς της σκοπούς.»⁵⁵

«Η εργατική τάξη δεν ανέμενε θαύματα από την Κομμούνα. Δεν έχει έτοιμες ουτοπίες, για να τις εισαγάγει με διάταγμα του λαού. Γνωρίζει ότι, προκειμένου να διεκπεραιώσει τη χειραφέτησή της, και μαζί με αυτή εκείνη την ανώτερη μορφή, προς την οποία η παρούσα κοινωνία τείνει ακαταμάχητα από τους οικονομικούς της δυνάμεις, **πρέπει να περάσει διαμέσου μακρών αγώνων, διαμέσου μιας σειράς ιστορικών διαδικασιών, μετασχηματίζοντας συνθήκες και ανθρώπους. Δεν έχουν να πραγματώσουν ιδεώδη, αλλά να ελευθερώσουν στοιχεία της νέας κοινωνίας, τα οποία εγκυμονεί η ίδια η καταρρέουσα αστική κοινωνία.**»⁵⁶

«Αυτή ήταν η πρώτη επανάσταση, κατά την οποία η εργατική τάξη αναγνωρίστηκε ανοιχτά **η μόνη τάξη που είναι ικανή για κοινωνική πρωτοβουλία** [...].»⁵⁷

«Το μεγάλο κοινωνικό μέτρο της Κομμούνας ήταν η ίδια της η εργατική της ύπαρξη. Τα ειδικά μέτρα της δεν μπορούσαν, παρά να αναδεικνύουν την τάση **μίας κυβέρνησης του λαού από το λαό.**»⁵⁸

«**Η εξέγερση στο Παρίσι έγινε από τους εργάτες του Παρισιού.** Οι ικανότεροι εργάτες πρέπει αναγκαία να ήταν οι ηγέτες της και οι επίτροποι της [...].»⁵⁹

«Η άμεση αντίθεση της Αυτοκρατορίας ήταν η Κομμούνα. Η φωνή για **«Κοινωνική Δημοκρατία»**, με την οποία η επανάσταση του Φλεβάρη ξεκίνησε από το προλεταριάτο του Παρισιού, εξέφραζε μόνον την ακαθόριστη φιλοδοξία για μια Δημοκρατία, που δε θα υπερέβαινε μόνο τη μοναρχική μορφή της ταξικής κυριαρχίας, αλλά και αυτή την ίδια την ταξική κυριαρχία. **Η Κομμούνα ήταν η θετική μορφή αυτής της δημοκρατίας.**»⁶⁰

⁵⁵ Karl Marx *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx - Engels, *Collected Works*, Progress Publishers, Moscow 1986, vol. 22, p. 328.

⁵⁶ Ο.π., p. 335.

⁵⁷ Ο.π., p. 336.

⁵⁸ Ο.π., p. 339. Η προσέγγιση του Marx στην Κομμούνα του Παρισιού ως τη θεσμική έκφραση της αυτο-χειραφέτησης των εργατών αναγνωρίζεται επίσης ο.π., p. 338.

⁵⁹ Αναφορά της συνέντευξης του Marx στο *The World Correspondent*, όπως περιλαμβάνεται στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 22, p. 601.

⁶⁰ Ο.π., p. 331.

«Η Κομμούνα επρόκειτο να είναι ένα εργαζόμενο σώμα, εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα, όχι κοινοβουλευτικό. [...] Οι βουλευτές θα μπορούσαν κάθε στιγμή να ανακληθούν και θα έπρεπε να δεσμεύονται από τις διατακτικές εντολές των εκλογέων τους. [...] Στην πραγματικότητα, η κρατική εξουσία δεν ήταν παρά ένα παρασιτικό καρκίνωμα στο σώμα του έθνους. Ενώ το ζήτημα ήταν να περικόψουν απλώς τα καταπιεστικά όργανα της παλιάς κυβερνητικής εξουσίας, να αποσπάσουν τις δικαιολογημένες λειτουργίες της από μια εξουσία που είχε την αξίωση να στέκεται πάνω από την κοινωνία και να τις ξαναδώσουν στους υπεύθυνους υπηρέτες της κοινωνίας. **Αντί να αποφασίζεται μια φορά κάθε τρία ή έξι χρόνια, ποιο μέλος της άρχουσας τάξης θα εκπροσωπεί παραμορφωμένα το λαό στη Βουλή, το γενικό εκλογικό δικαίωμα θα εξυπηρετούσε τον οργανωμένο σε κομμούνες λαό, όπως το ατομικό δικαίωμα εκλογής χρησιμεύει σε κάθε άλλο εργοδότη για να αναζητεί εργάτες και διαχειριστές για την επιχείρησή του.**»⁶¹

Το σύνταγμα της Κομμούνας [...] θα απέδιδε στο κοινωνικό σώμα όλες εκείνες τις δυνάμεις, που τις απορρόφησε ως τώρα το «κράτος», που τρέφεται σε βάρος της κοινωνίας και εμποδίζει την ελεύθερη κίνησή της.»⁶¹

«Η πολλαπλότητα των ερμηνειών που δόθηκαν στην Κομμούνα, και η πολλαπλότητα των συμφερόντων που εκφράζονταν με αυτήν, αποδεικνύουν ότι ήταν μια πέρα για πέρα ανοικτή πολιτική μορφή, ενώ όλες οι προηγούμενες μορφές κυβέρνησης ήταν εμφαντικά καταπιεστικές. **Το πραγματικό της μυστικό ήταν αυτό. Ήταν ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης ενάντια στην τάξη των σφετεριστών, η πολιτική μορφή που ανακαλύφθηκε τελικά, με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας.**

Χωρίς τον τελευταίο αυτό όρο το καθεστώς της Κομμούνας θα ήταν κάτι το ακατόρθωτο και μια απάτη. Η πολιτική κυριαρχία του παραγωγού δεν μπορεί να συνυπάρχει με τη συνέχιση της κοινωνικής του υποδούλωσης. Γι' αυτό **η Κομμούνα θα έπρεπε να χρησιμεύσει σα μοχλός, για το ξερίζωμα των οικονομικών θεμελίων, που πάνω τους στηρίζονται η ύπαρξη των τάξεων, και, συνεπώς, και η ταξική κυριαρχία. Όταν θα έχει χειραφετηθεί η εργασία, κάθε άνθρωπος γίνεται εργάτης και η παραγωγική εργασία παύει να αποτελεί ταξικό χαρακτηριστικό.**»⁶²

Η εργατική τάξη δεν περίμενε θαύματα από την Κομμούνα. **Δεν πρόκειται να εφαρμόσει με απόφαση του λαού έτοιμες, επεξεργασμένες ουτοπίες.** Ξέρει ότι για να πετύχει την απελευθέρωσή της και μαζί με αυτή να πραγματοποιήσει την ανώτερη εκείνη μορφή της ζωής, προς την οποία τείνει ακατάσχετα η σημερινή κοινωνία με την οικονομική ανάπτυξη, η εργατική τάξη πρέπει να περάσει από μακρόχρονους αγώνες και μια σειρά από ιστορικές πορείες, που θα αλλάξουν ολότελα και τις συνθήκες και τους ανθρώπους. **Δεν πρόκειται να πραγματοποιήσει ιδανικά, αλλά να ελευθερώσει μονάχα στοιχεία της νέας κοινωνίας, που αναπτύχθηκαν πια στους κόλπους της αστικής κοινωνίας που καταρρέει.**

⁶¹ Ο.π., pp. 332-333.

⁶² Ο.π., pp. 334-335.

«Ίσως θα μου αναφέρεις την Παρισινή Κομμούνα· αλλά εκτός από το γεγονός ότι [η Παρισινή Κομμούνα] ήταν απλά **η εξέγερση μίας πόλης σε εξαιρετικές περιστάσεις, η πλειοψηφία της Κομμούνας δεν ήταν καθόλου σοσιαλιστική, ούτε μπορούσε να είναι**. Με ένα ίχνος κοινής λογικής, ωστόσο, θα μπορούσε να είχε φθάσει σε ένα συμβιβασμό με τις Βερσαλλίες, χρήσιμο για όλη τη μάζα του λαού- το μόνο πράγμα, που θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί εκείνη τη στιγμή.»⁶³

⁶³ Karl Marx, *Επιστολή στον Ferdinand Domela-Nieuwenhuis*, 22 February 1881, όπως περιλαμβάνεται στο Marx -Engels, *Selected Correspondence*, Progress Publishers, Moscow 1955, p. 318.

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ

Η μαρξική θεωρία του κράτους και το ιστορικό παράδειγμα της Κομμούνας

Γιατί η θεωρητική ενασχόληση με την Κομμούνα σήμερα

-κοινωνική κρίση & κοινωνικός εμφύλιος

(στη δίνη της διεθνούς καπιταλιστικής κρίσης)

-πολιτική κρίση & εκφυλισμός κοινοβουλευτισμού

-θεωρία μετάβασης & αυτο/χειραφέτηση (κίνημα/ κόμμα/ κράτος)

(στον απόηχο της κατάρρευσης των καθεστώτων του 'υπαρκτού σοσιαλισμού')

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Η παρισινή Κομμούνα: από το παρελθόν στο μέλλον της κομμουνιστικής υπόθεσης

-1789/ 1830/ 1848: Γαλλικές επαναστάσεις

1. Γιακωβίνοι:

«Ο Robespierre, ο Saint-Just και το κόμμα τους έπεσαν διότι συνέχισαν την αρχαία, ρεαλιστική-δημοκρατική πολιτεία, βασισμένη στην πραγματική δουλεία με το σύγχρονο πνευματικό-δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό κράτος, που βασίζεται στη χειραφετημένη δουλεία, στην αστική κοινωνία.

Τι φοβερή ψευδαίσθηση αποτελεί το να πρέπει να αναγνωρίσεις και να επικυρώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου τη σύγχρονη αστική κοινωνία, την κοινωνία της βιομηχανίας, του καθολικού ανταγωνισμού, του ιδιωτικού συμφέροντος, που επιδιώκει ελεύθερα τους σκοπούς του, της αναρχίας, της αυτο-αποξενωμένης φυσικής και πνευματικής ατομικότητας, και ταυτοχρόνως να επιθυμείς στη συνέχεια να εκμηδενίζεις τις εκδηλώσεις της ζωής αυτής της κοινωνίας σε επιμέρους άτομα και να θέλεις την ίδια στιγμή να διαμορφώσεις την πολιτική κεφαλή αυτής της κοινωνίας με τον τρόπο της αρχαιότητας!»⁶⁴

2. Διευθυντήριο

«Η βέβηλη ιστορία [...] αναφέρει: Μετά την πτώση του Robespierre, ο πολιτικός διαφωτισμός, που προηγουμένως ξεπέρασε τον εαυτό του και έγινε υπερφίαλος, άρχισε για πρώτη φορά να αναπτύσσεται πεζά. Υπό την κυβέρνηση του Διευθυντηρίου, η αστική κοινωνία, απελευθερωμένη διαμέσου της ίδιας της Επανάστασης από τα δεσμά του φεουδαρχισμού αναγνωρισμένη επίσημα, παρά την επιθυμία του Τρόμου να τη θυσιάσει σε μια αρχαία μορφή της πολιτικής ζωής, ξέσπασε σε δυνατά ρεύματα ζωής. Μια θύελλα και μια ένταση εμπορικής επιχείρησης, ένα πάθος πλουτισμού, η πληθωρικότητα της νέας αστικής ζωής, που η πρώτη αυτο-ικανοποίησή του είναι αναιδής, ελαφριά, επιπόλαιη και μεθυστική· ένας πραγματικός διαφωτισμός της γης της Γαλλίας, η φεουδαρχική δομή της οποίας είχε σπάσει από το σφυρί της Επανάστασης και η οποία, από τις πρώτες πυρετώδεις προσπάθειες των πολυάριθμων νέων ιδιοκτητών, μετατράπηκε σε αντικείμενο ολόπλευρης καλλιέργειας· οι πρώτες κινήσεις της βιομηχανίας που τώρα απελευθερώθηκε –ιδού ορισμένα από τα σημάδια ζωής της πρόσφατα αναδυθείσης αστικής κοινωνίας. Η αστική κοινωνία εκπροσωπείται θετικά από την αστική τάξη. Η αστική τάξη, συνεπώς, ξεκινάει την κυριαρχία της. Τα δικαιώματα του ανθρώπου παύουν να υπάρχουν απλά στη θεωρία.»⁶⁵

3. Ναπολέων

«Ο Ναπολέων εκπροσωπεί την τελευταία μάχη του επαναστατικού τρόμου εναντίον της αστικής κοινωνίας, που διακηρύχθηκε από αυτή την ίδια την Επανάσταση, και εναντίον της πολιτικής της. Ο Ναπολέων, βεβαίως, διέκρινε ήδη την ουσία του σύγχρονου κράτους. Αντιλήφθηκε ότι βασίζεται στην ανεμπόδιστη ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας, στην ελεύθερη κίνηση του ιδιωτικού συμφέροντος, κτλ. Αποφάσισε να αναγνωρίσει και να προστατεύσει αυτή τη βάση. Δεν ήταν τρομοκράτης με το μυαλό στα σύννεφα.

⁶⁴ Karl Marx-Friedrich Engels, *Η Αγία Οικογένεια*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx -Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 3., p. 122.

⁶⁵ Ο.π., pp. 122-123.

Ωστόσο, ταυτόχρονα, αντιμετώπισε το κράτος ως σκοπό καθ' εαυτόν και την ιδιωτική ζωή ως ταμία και υπάλληλό του, που δεν πρέπει να έχει δική της βούληση. **Τελειοποίησε τον Τρόμο, αντικαθιστώντας τη διαρκή επανάσταση με το διαρκή πόλεμο.** Έθρεψε τον εγωισμό του γαλλικού έθνους, προκειμένου να ολοκληρώσει τον κόρο, αλλά επιζήτησε επίσης τη θυσία της αστικής επιχειρηματικότητας, των διασκεδάσεων, του πλούτου κτλ., οποτεδήποτε αυτό απαιτήθηκε από τον πολιτικό σκοπό της κατάκτησης. Αν καταπίεσε δεσποτικά το φιλελευθερισμό της αστικής κοινωνίας [...] δεν απέδειξε μεγαλύτερη μέριμνα για τα ουσιώδη υλικά της συμφέροντα, το εμπόριο και τη βιομηχανία, οποτεδήποτε αυτά συγκρούονταν με τα πολιτικά συμφέροντά του. Η επίκριση από την πλευρά του εναντίον των ανθρώπων της βιομηχανίας αποτέλεσε το συμπλήρωμα της επίκρισής του εναντίον των ιδεολόγων. Στην εσωτερική πολιτική του, επίσης, πολέμησε την αστική κοινωνία ως αντίπαλο του κράτους, το οποίο ο ίδιος εξακολουθούσε να θεωρεί ότι αποτελεί έναν απόλυτο σκοπό καθ' εαυτόν.⁶⁶

4. Ιουλιανή Επανάσταση

«Στα 1830 η αστική τάξη έθεσε σε εφαρμογή τις επιθυμίες της του έτους 1789, με τη μόνη διαφορά ότι ο πολιτικός διαφωτισμός της ολοκληρώθηκε τώρα, ότι δε θεωρούσε πλέον το συνταγματικό αντιπροσωπευτικό κράτος ως μέσο για την πραγμάτωση του ιδεώδους του κράτους, της παγκόσμιας ευημερίας και των καθολικών ανθρώπινων σκοπών, αλλά, αντιθέτως, το αναγνώρισε ως την επίσημη έκφραση της αποκλειστικά δικής της ισχύος και ως πολιτική αναγνώριση των δικών της ιδιαίτερων συμφερόντων.»⁶⁷

5. Επανάσταση 1848

«Οι αστοί Δημοκράτες, οι οποίοι, στο όνομα της Επανάστασης του Φλεβάρη, κατέλαβαν την κρατική εξουσία, τη χρησιμοποίησαν για τις σφαγές του Ιούνη, προκειμένου να πείσουν την εργατική τάξη ότι 'κοινωνική' δημοκρατία σήμαινε τη δημοκρατία που κατοχύρωνε την κοινωνική καθυπόταξή τους, και προκειμένου να πείσουν τη βασιλική αγγέλη της αστικής τάξης και της τάξης των γαιοκτημόνων ότι μπορούν να εμπιστευτούν με ασφάλεια τη μέριμνα και τις φροντίδες της διακυβέρνησης στους αστούς 'Δημοκράτες'. Ωστόσο, μετά το ηρωικό κατόρθωμα του Ιούνη, οι αστοί Δημοκράτες αναγκάστηκαν, από την πρώτη γραμμή, να οπισθοχωρήσουν στα μετόπισθεν του 'Κόμματος της Τάξης' – ένα συνδυασμό, που διαμορφώθηκε από όλες τις αντιμαχόμενες μερίδες των κατεχουσών τάξεων στον ανοιχτά τώρα διακηρυγμένο ανταγωνισμό τους προς τις παραγωγικές τάξεις. **Η χαρακτηριστική μορφή της μετοχικής κυβέρνησης υπήρξε η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, με το Λουδοβίκο Βοναπάρτη ως Πρόεδρό της.»⁶⁸**

6. Αυτοκρατορία του Λουδοβίκου Βοναπάρτη (1852-1870)

«Ο φυσικός απόγονος της Δημοκρατίας του 'Κόμματος-της-Τάξης' υπήρξε η Δεύτερη Αυτοκρατορία.

Η Αυτοκρατορία, με το πραξικόπημα στο πιστοποιητικό της γέννησής της, το καθολικό εκλογικό δικαίωμα για την επικύρωσή της και το ξίφος ως σκήπτρο της, διαδήλωσε τη στήριξή της επί της αγροτιάς, αυτής της μεγάλης μάζας παραγωγών που δεν εμπλέκεται άμεσα στην ταξική πάλη εργασίας και κεφαλαίου. Διαδήλωσε άμεσα τη σωτηρία της εργατικής τάξης με τη συντριβή του κοινοβουλευτισμού και, μαζί με αυτή, την αποκάλυπτη υποταγή της κρατικής εξουσίας στις κυρίαρχες τάξεις. Διαδήλωσε τη σωτηρία των ιδιοκτητριών τάξεων διασφαλίζοντας την οικονομική τους κυριαρχία επί της εργατικής τάξης. Διαδήλωσε την ενότητα όλων των τάξεων αναζωογονώντας για όλους τη χίμαιρα της εθνικής δόξας. Στην πραγματικότητα, ήταν η μόνη μορφή διακυβέρνησης εφικτή εκείνη την εποχή, όταν η αστική τάξη είχε ήδη απολέσει, και η εργατική τάξη δεν είχε ακόμη αποκτήσει, την ικανότητα διακυβέρνησης του έθνους. Αναγνωρίστηκε ανά τον κόσμο σαν σωτήρας της

⁶⁶ Ο.π., pp. 123-124.

⁶⁷ Ο.π., p. 124

⁶⁸ Karl Marx-Friedrich Engels, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, ο.π., vol. 22, p. 329.

κοινωνίας. Υπό την αιγίδα της, η αστική κοινωνία, απελευθερωμένη από τις πολιτικές μέριμνες, άγγιξε μιαν ανάπτυξη που ούτε η ίδια ανέμενε. Η βιομηχανία και το εμπόριο εξαπλώθηκαν σε κολοσσιαίες διαστάσεις. Η χρηματιστηριακή απάτη γιόρταζε με κοσμοπολίτικα όργια. Η εξαθλίωση των μαζών είχε πυροδοτηθεί από μια αναίσχυντη επίδειξη λαμπρής, επιτηδευμένης και εξευτελιστικής πολυτέλειας. **Η κρατική εξουσία, καθώς αίρεται φαινομενικά πάνω από την κοινωνία, γίνεται ταυτόχρονα το ίδιο το μέγιστο σκάνδαλο αυτής της κοινωνίας και το ίδιο το θερμοκήπιο όλων των διαφθορών αυτής της κοινωνίας.»**⁶⁹

-1871: Παρισινή Κομμούνα

-1917: Οκτωβριανή Επανάσταση

-1968: Μάης '68

2. ΕΡΓΟ-ΓΡΑΦΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

-1789/ 1830/ 1842-1843:

Από την *Εφημερίδα του Ρήνου* στη *Συμβολή στην κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου*

«Οι Γάλλοι έχουν πρόσφατα ερμηνεύσει αυτό με την έννοια ότι στην **αληθινή δημοκρατία το πολιτικό κράτος εκμηδενίζεται**. Αυτό είναι ορθό στο βαθμό που το πολιτικό κράτος ως πολιτικό κράτος, ως σύνταγμα, δε λογίζεται πλέον ως όλο. Στη δημοκρατία, το σύνταγμα, ο νόμος, το ίδιο το κράτος, στο βαθμό που πρόκειται για πολιτικό σύνταγμα, δεν είναι τίποτε άλλο παρά **ο αυτοπροσδιορισμός του λαού**, και μάλιστα ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο του λαού.»⁷⁰

-1848-1852:

Από το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* & τους *Ταξικούς αγώνες στη Γαλλία* στην *18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*

«**Ο άμεσος σκοπός των κομμουνιστών είναι ο ίδιος προς εκείνον όλων των άλλων προλεταριακών κομμάτων: διαμόρφωση του προλεταριάτου σε τάξη, ανατροπή της αστικής υπεροχής, κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο.** [...]»

Η κομμουνιστική επανάσταση είναι η πλέον ριζική ρήξη προς τις παραδοσιακές σχέσεις ιδιοκτησίας. [...]

Το πρώτο βήμα στην επανάσταση της εργατικής τάξης είναι η ανάδειξη του προλεταριάτου στη θέση της κυρίαρχης τάξης, προκειμένου **να κερδίσει τη μάχη της δημοκρατίας.**

Το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική υπεροχή, για να αποσπάσει, βαθμηδόν, όλο το κεφάλαιο από την αστική τάξη, να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία της παραγωγής στα χέρια του κράτους, δηλαδή του προλεταριάτου οργανωμένου σε κυρίαρχη τάξη και να αυξήσει το σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων όσο το δυνατό ταχύτερα. [...]

Όταν, στην πορεία ανάπτυξης, οι ταξικές διακρίσεις έχουν εξαφανιστεί, και όλη η παραγωγή έχει συγκεντρωθεί στα χέρια μιας μεγάλης ένωσης όλου του έθνους, η πολιτική εξουσία θα απολέσει τον πολιτικό χαρακτήρα της. Η πολιτική εξουσία, στην κυριολεξία, είναι απλά η οργανωμένη ισχύς μιας τάξης για την καταπίεση μιας άλλης. Αν το προλεταριάτο, κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής του με την αστική τάξη εξωθείται, από τη δύναμη των συνθηκών, να οργανώσει τον εαυτό του σε τάξη, αν, διαμέσου της επανάστασης, καθιστά τον εαυτό του άρχουσα τάξη, και, ως τέτοια, σαρώνει με την ισχύ τις παλιές συνθήκες παραγωγής, τότε, μαζί με αυτές τις συνθήκες, έχει σαρώσει τις

⁶⁹ Ο.π., p.330.

⁷⁰ Karl Marx, *Συμβολή στην κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol.3, pp.30-31

συνθήκες ύπαρξης των ταξικών ανταγωνισμών και των τάξεων γενικά, και θα έχει σαρώσει, κατ' αυτόν τον τρόπο τη δική του υπεροχή ως τάξης.

Στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας, με τις τάξεις της και τους ταξικούς ανταγωνισμούς, θα έχουμε μια ένωση, στην οποία **η ελεύθερη ανάπτυξη του καθένα αποτελεί προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων.**»⁷¹

«[Τ]ο προλεταριάτο ολοένα και περισσότερο οργανώνεται γύρω από τον επαναστατικό σοσιαλισμό, γύρω από τον κομμουνισμό, για τον οποίο η ίδια η αστική τάξη εφηύρε το όνομα του Blanqui. Αυτός ο σοσιαλισμός αποτελεί τη διακήρυξη της διαρκούς επανάστασης, την **ταξική δικτατορία του προλεταριάτου ως αναγκαίου μεταβατικού σημείου προς την κατάργηση των ταξικών διακρίσεων εν γένει**, προς την κατάργηση όλων των σχέσεων παραγωγής, στις οποίες [αυτές] στηρίζονται, προς την κατάργηση όλων των κοινωνικών σχέσεων, που αντιστοιχούν στις σχέσεις παραγωγής, προς την επαναστατικοποίηση όλων των ιδεών, που αντιστοιχούν προς αυτές.»⁷²

«Όλες οι επαναστάσεις τελειοποίησαν την [κρατική] μηχανή, αντί να τη θραύσουν. Τα κόμματα που ανταγωνίζονταν διαδοχικά για κυριαρχία, αντιμετώπιζαν την κατοχή αυτού του τεράστιου κρατικού οικοδομήματος ως το πρωταρχικό λάφυρο του νικητή.»⁷³

-1871: Από το *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* στην *Κριτική των προγραμμάτων της Gotha* και της *Ερμούρης* (1875/ 1891)

«[Η Κομμούνα] δεν είναι η πολιτική αυτοδιακυβέρνηση της χώρας διαμέσου μιας ολιγαρχικής λέσχης και της ανάγνωσης της εφημερίδας The Times. Είναι η δράση του λαού για τον εαυτό του και διαμέσου του εαυτού του.» (p. 464)

Όλες οι αντιδράσεις και όλες οι επαναστάσεις εξυπηρέτησαν μόνο τη μεταφορά αυτής της οργανωμένης εξουσίας –αυτής της οργανωμένης δύναμης υποδούλωσης της εργασίας- από το ένα χέρι στο άλλο, από τη μία μερίδα των αρχουσών τάξεων στην άλλη. [...] Αυτή [δηλ. η Κομμούνα –σημ. δική μας] υπήρξε λοιπόν Επανάσταση όχι εναντίον αυτής ή εκείνης της νόμιμης, συνταγματικής, δημοκρατικής ή αυτοκρατορικής μορφής Κρατικής Εξουσίας. Υπήρξε Επανάσταση εναντίον του ίδιου του Κράτους, αυτού του υπερφυσικού εκτρώματος της κοινωνίας, μιας ανάταξης της κοινωνικής ζωής του λαού από τον ίδιο το λαό. Δεν υπήρξε μια επανάσταση για τη μεταφορά [της εξουσίας] από μια μερίδα των αρχουσών τάξεων στην άλλη, αλλά μια Επανάσταση για τη συντριβή του φριχτού μηχανισμού της ίδιας της ταξικής κυριαρχίας. [...]

[Από τους προλετάριους] συνετρίβη [το κράτος], όχι ως μια ιδιαίτερη μορφή συγκεντρωτικής κυβερνητικής εξουσίας, αλλά ως η πλέον ισχυρή, περίτεχνα επεξεργασμένη ως εάν ήταν ανεξάρτητη έκφραση έναντι της κοινωνίας, και, συνεπώς, η πιο πρόστυχη πραγματικότητά της, καλυμμένη με ατιμία από πάνω μέχρι κάτω, επικεντρωμένη σε απόλυτη διαφθορά στο εσωτερικό και σε απόλυτη αδυναμία στο εξωτερικό.» (pp. 485-487) [...]

«Η Κομμούνα –η απορρόφηση της κρατικής εξουσίας από την κοινωνία, ως δική της ζωτική δύναμη αντί δυνάμεων που την ελέγχουν και την υποτάσσουν, από τις ίδιες τις λαϊκές μάζες, που διαμορφώνουν τη δική τους δύναμη αντί την οργανωμένη δύναμη της καταπίεσής τους- [είναι] η πολιτική μορφή της κοινωνικής τους χειραφέτησης, αντί της τεχνητής δύναμης της κοινωνίας (που έχουν οικειοποιηθεί οι καταπιεστές της) (η δική τους δύναμη αντιπαρατιθέμενη προς και οργανωμένη εναντίον τους) που τη χειρίζονται οι εχθροί [των λαϊκών μαζών] για την καταπίεσή τους.» (p. 487)

«Ωστόσο, τα διάφορα κράτη των διάφορων πολιτισμένων χωρών, παρά την πολυποίκιλη διαφοροποίηση της μορφής, όλα έχουν αυτό ως κοινό στοιχείο, ότι βασίζονται στη σύγχρονη αστική κοινωνία, περισσότερο ή λιγότερο καπιταλιστικά αναπτυγμένη. Έχουν, συνεπώς, ορισμένα επίσης ουσιώδη κοινά

⁷¹ Karl Marx-Friedrich Engels, *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, ο.π., vol. 6, pp. 498, 504, 505-506.

⁷² Karl Marx, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία*, ο.π., vol. 10, p. 127.

⁷³ Karl Marx, *Η 18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, ο.π., vol. 11, p. 186.

χαρακτηριστικά. Με αυτή την έννοια, είναι δυνατό να γίνει λόγος για το 'σημερινό κράτος', σε αντίστιξη με το μελλοντικό, στο οποίο η σημερινή του ρίζα, η αστική κοινωνία, θα έχει απονεκρωθεί.

Εγείρεται, συνεπώς, το εξής ερώτημα: ποιο μετασχηματισμό θα υποστεί το κράτος στην κομμουνιστική κοινωνία; Με άλλα λόγια, ποιες κοινωνικές λειτουργίες θα παραμείνουν σε ισχύ σε αυτή, [λειτουργίες] που είναι ανάλογες προς τις παρούσες κρατικές λειτουργίες; Αυτό το ερώτημα μπορεί να απαντηθεί μόνον επιστημονικά, και δεν μπορεί να προσεγγίσει κανείς ούτε ένα βήμα στο πρόβλημα, ακόμη και αν συνδυάσει με χίλιους τρόπους τη λέξη λαός με τη λέξη κράτος.

Ανάμεσα στην καπιταλιστική και στην κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος του επαναστατικού μετασχηματισμού της μιας στην άλλη. Σε αντιστοιχία προς αυτήν υπάρχει επίσης η πολιτική μεταβατική περίοδος, κατά την οποία το κράτος δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά *η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου.*⁷⁴

«Αν υπάρχει κάτι που είναι καλά εξακριβωμένο, αυτό είναι ότι το κόμμα μας και η εργατική τάξη δεν μπορούν να φτάσουν στην εξουσία, παρά μόνο υπό τη μορφή μιας **λαοκρατικής δημοκρατίας**. Η τελευταία αυτή είναι μάλιστα **η ειδική μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου, όπως αποδείχτηκε πια από τη μεγάλη γαλλική επανάσταση.**»⁷⁵

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ/ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

-Ιδιαίτερης σημασίας για την αποτυχία της Κομμούνας θεωρείται ειδικότερα από τον Marx και τον Engels:

α) η **απουσία κίνησης** των επαναστατικών δυνάμεων **εναντίον του σκληρού πυρήνα της κρατικής εξουσίας**, εν προκειμένω των Βερσαλλιών και της Εθνικής Τράπεζας της Γαλλίας,

β) η **επίδειξη υπερβάλλουσας ευαισθησίας** των Κομμουνάρων σε **θέματα εκλογικής νομιμοποίησής** τους και η συναφής εσπευσμένη μεταβίβαση της εξουσίας από την οπλισμένη Εθνοφρουρά στην εκλογικά νομιμοποιημένη Κομμούνα.

γ) η **καθυστέρηση στη λήψη αποφάσεων** και στην ανάπτυξη συνακόλουθης δράσης

Χαρακτηριστικές, μεταξύ άλλων, οι διατυπώσεις του Marx

-στην αλληλογραφία του προς τον Wilhelm Liebknecht (6 Απριλίου 1871)

-στην αλληλογραφία του προς τον Kugelmann (12-17 Απριλίου 1871)

-σε επιστολή του προς τους Léo Frankel & Louis Eugène Varlin (13 Μαΐου 1871)

δ) η συστολή που επέδειξαν οι εξεγερμένοι του Παρισιού και η ίδια η Κομμούνα ως προς τη χρήση **συγκεντρωτικών μέσων** και την υιοθέτηση **μεθόδων εξουσίας [Autorität]**

Βλ. διατυπώσεις του Engels

-στην επιστολή του στον Terzaghi (14-15 Ιανουαρίου 1872)

-στο κείμενό του «Περί κύρους»

3. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ-ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

-**Μαρξισμός & αναρχισμός** (το ζήτημα του επαναστατικού κράτους)

-**Μαρξισμός & μπλανκισμός** (το ζήτημα της επαναστατικής πρωτοπορίας)

-**Μαρξισμός & φιλελευθερισμός/ρεφορμισμός** (το ζήτημα του κοινοβουλευτισμού)

-**Μαρξιστικές αναγνώσεις**

-**Αναρχικές αναγνώσεις**

-**Μεταμαρξιστικές αναγνώσεις**

⁷⁴ Karl Marx, *Κριτική του προγράμματος της Gotha*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 23, p. 95.

⁷⁵ Friedrich Engels, *Κριτική του προγράμματος της Ερφούρτης* (Πολιτικές διεκδικήσεις).

4. ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Οι θέσεις του Marx για την παρισινή Κομμούνα

-Τι είναι το [αστικό] κράτος;

(Τι σημαίνει «συντριβή του αστικού κράτους»;

«**Το κράτος δεν είναι τίποτε άλλο παρά μηχανή για καταπίεση μιας τάξης από μια άλλη, και μάλιστα τόσο στη δημοκρατική πολιτεία, όσο και στη μοναρχία.** [Πρόκειται] κατεξοχήν για ένα κακό που, κληρονομημένο από το προλεταριάτο μετά τη νικηφόρα πάλη του για ταξική υπεροχή, τις χειρότερες πλευρές του, όπως ακριβώς το έκανε η Κομμούνα, δε θα αποφύγει να ξεφορτωθεί το συντομότερο δυνατό, όταν μια νέα γενιά, αναθρεμμένη σε νέες και ελεύθερες κοινωνικές συνθήκες, θα καταστεί ικανή να απορρίψει τα παλιосίδερα του κράτους στα σκουπίδια.

Τελευταία, ο σοσιαλδημοκράτης φιλισταίος κατακλύστηκε για μια ακόμη φορά από ολοσχερή τρόμο με τις λέξεις: Δικτατορία του Προλεταριάτου. Πολύ καλά, κύριοι, **θέλετε να μάθετε με τι μοιάζει αυτή η δικτατορία; Κοιτάξτε την παρισινή Κομμούνα. Αυτή ήταν η Δικτατορία του Προλεταριάτου.**»

(Engels, Εισαγωγή 1891)

-Τι είναι η Κομμούνα;

(Θέσεις για μια θεωρία της μετάβασης)

*ταξικό-κοινωνικό περιεχόμενο: εργατικό κράτος/ κοινωνική δημοκρατία/ δικτατορία του προλεταριάτου

(προλεταριακή ηγεμονία)

«**Τι είναι η Κομμούνα, αυτή η σφίγγα που τόσο ταλανίζει το αστικό πνεύμα;**

Στην πλέον απλή σύλληψή της, η μορφή υπό την οποία η εργατική τάξη αναλαμβάνει την πολιτική εξουσία στα κοινωνικά οχυρά της, στο Παρίσι και στα άλλα κέντρα της βιομηχανίας. [...].

Αλλά το προλεταριάτο δεν μπορεί, όπως έκαναν οι άρχουσες τάξεις και οι διαφορετικές ανταγωνιστικές φράξιες τους στις διαδοχικές ώρες του θριάμβου τους, απλά να καταλάβει το υπάρχον κρατικό σώμα και να χρησιμοποιήσει αυτόν τον ετοιμοπαράδοτο συντελεστή για τους δικούς του σκοπούς. **Η πρώτη προϋπόθεση για την κατάληψη της εξουσίας είναι ο μετασχηματισμός του κρατικού μηχανισμού και η καταστροφή του ως εργαλείου ταξικής κυριαρχίας.**» (p. 533)

**πολιτική μορφή (άμεση & αντιπροσωπευτική δημοκρατία/ λαοκρατική & κοινοβουλευτική δημοκρατία/ φεντεραλισμός & συγκεντρωτισμός)

«Η παρισινή Κομμούνα επρόκειτο, ασφαλώς, να λειτουργήσει ως πρότυπο για όλα τα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα της Γαλλίας. Από τη στιγμή που το κοινοτικό καθεστώς, είχε εγκαθιδρυθεί πλέον στο Παρίσι και στα δευτερεύοντα κέντρα, η παλιά συγκεντρωτική κυβέρνηση θα έπρεπε, επίσης, και στις επαρχίες να παραχωρήσει τη θέση της στην αυτο-κυβέρνηση των παραγωγών.» [...] (p. 332)

«**Όλη η Γαλλία θα ήταν οργανωμένη σε αυτενεργούσες και αυτο-κυβερνώμενες κοινότητες, ο μόνιμος στρατός θα είχε αντικατασταθεί από τη λαϊκή πολιτοφυλακή, η ιεραρχία του κλήρου θα είχε αντικατασταθεί από τον παιδαγωγό, οι κρατικοί δικαστές θα είχαν μετατραπεί σε όργανα της Κομμούνας, το εκλογικό δικαίωμα για την Εθνική αντιπροσώπευση δε θα ήταν πλέον αντικείμενο χειρισμού από μια παντοδύναμη κυβέρνηση, αλλά η συνειδητή έκφραση των οργανωμένων κοινοτήτων, οι κρατικές λειτουργίες θα ανάγονταν σε λίγες λειτουργίες για γενικούς εθνικούς λόγους.**

Αυτή είναι η Κομμούνα –η πολιτική μορφή της κοινωνικής χειραφέτησης, της απελευθέρωσης της εργασίας από την κατάχρηση αυτών που (δουλοκτητικά) μονοπωλούν τα μέσα εργασίας, που δημιουργούνται από τους ίδιους τους εργαζόμενους ή αποτελούν δώρο της φύσης. Όπως ο κρατικός μηχανισμός και ο κοινοβουλευτισμός δεν αποτελούν την πραγματική ζωή των αρχουσών τάξεων, αλλά μόνο τα οργανωμένα γενικά όργανα της κυριαρχίας τους, τα πολιτικά

εχέγγυα και οι μορφές και οι εκφράσεις της παλαιάς τάξης πραγμάτων, έτσι και η Κομμούνα δεν είναι το κοινωνικό κίνημα της εργατικής τάξης και, συνεπώς, μιας γενικής αναγέννησης της ανθρωπότητας, αλλά το οργανωμένο μέσο δράσης. **Η Κομμούνα δεν ξεπερνάει με τους ταξικούς αγώνες, διαμέσου των οποίων οι εργαζόμενες τάξεις μάχονται για την κατάργηση όλων των τάξεων και, συνεπώς, κάθε ταξικής κυριαρχίας (διότι δεν αντιπροσωπεύει ένα ιδιαίτερο συμφέρον. Αντιπροσωπεύει την απελευθέρωση της 'εργασίας' [...]), αλλά αποτελεί το έλλογο ενδιαμέσο, στο οποίο αυτός ο ταξικός αγώνας μπορεί να διέλθει διαμέσου διαφορετικών φάσεων με τον πιο έλλογο και ανθρώπινο τρόπο.»** (pp. 490-491)

«Η Κομμούνα σχηματίστηκε από τους δημοτικούς συμβούλους, που εκλέχτηκαν με **καθολικό εκλογικό δικαίωμα** στις διάφορες συνοικίες της πόλης, ανακλητοί και υπεύθυνοι για μικρά χρονικά διαστήματα. **Η πλειοψηφία των μελών της ήταν φυσικά εργάτες ή αναγνωρισμένοι αντιπρόσωποι της εργατικής τάξης. Η Κομμούνα επρόκειτο να είναι ένα εργαζόμενο σώμα, εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα, όχι κοινοβουλευτικό. Αντί να συνεχίσει να είναι υπάλληλος της κεντρικής κυβέρνησης, η αστυνομία απογυμνώθηκε αμέσως από τις πολιτικές ιδιότητές της, και μετατράπηκε στον υπεύθυνο και ανά πάσα στιγμή ανακλητό υπάλληλο της Κομμούνας.** Το ίδιο συνέβη και με τους αξιωματούχους όλων των κλάδων της Διοίκησης. Από τα μέλη της Κομμούνας και μέχρι κάτω, οι δημόσιες υπηρεσίες πρέπει να εκτελούνται έναντι εργατικού μισθού. [...] Οι δημόσιες λειτουργίες παύουν να είναι ατομική ιδιοκτησία των οργάνων της κεντρικής κυβέρνησης. Όχι μόνον η δημοτική διοίκηση, αλλά η όλη πρωτοβουλία, ασκούμενη ως τώρα από το κράτος, αφέθηκε στα χέρια της Κομμούνας.

Έχοντας απαλλαγεί πλέον από το μόνιμο στρατό και την αστυνομία, τα στοιχεία φυσικής δύναμης της παλιάς κυβέρνησης, η Κομμούνα αγωνιούσε να θραύσει την πνευματική δύναμη της καταπίεσης την 'ιερατική εξουσία', με την αποκαθήλωση και την αποψίλωση όλων των εκκλησιών και σωμάτων ιδιοκτησίας. Οι κληρικοί στάλθηκαν πίσω στα απόκρυφα της ιδιωτικής ζωής, προκειμένου να τραφούν με τις ελεημοσύνες των πιστών, μιμούμενοι τους προκατόχους τους, τους Αποστόλους. Το σύνολο των εκπαιδευτικών θεσμών άνοιξαν δωρεάν στο λαό, και ταυτόχρονα ξεκαθάρισαν από κάθε ανάμιξη της εκκλησίας και του κράτους. Έτσι, όχι μόνον η εκπαίδευση έγινε προσβάσιμη σε όλους, αλλά και η ίδια η επιστήμη, απελευθερώθηκε από τα δεσμά της ταξικής προκατάληψης και της κυβερνητικής ισχύος, που της είχε επιβληθεί.

Οι δικαστικοί λειτουργοί επρόκειτο να απογυμνωθούν από αυτή την επίπλαστη ανεξαρτησία τους, που χρησίμευε μόνο για τη συγκάλυψη της χαμερπούς υποταγής τους στις διαδοχικές κυβερνήσεις, στις οποίες, έδιναν και καταπατούσαν, με τη σειρά, όρκους πίστης. **Όπως οι υπόλοιποι δημόσιοι λειτουργοί, αξιωματούχοι και δικαστές, επρόκειτο να εκλέγονται, να είναι υπεύθυνοι και ανακλητοί.»** (pp. 331-332)

Το πραγματικό της μυστικό ήταν αυτό. Ήταν ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης ενάντια στην τάξη των σφετεριστών, η πολιτική μορφή που ανακαλύφθηκε τελικά, με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας.

Η πολιτική κυριαρχία του παραγωγού δεν μπορεί να συνυπάρχει με τη συνέχιση της κοινωνικής του υποδούλωσης. Γι' αυτό η Κομμούνα θα έπρεπε να χρησιμεύσει σα μοχλός, για το ξερίζωμα των οικονομικών θεμελίων, που πάνω τους στηρίζονται η ύπαρξη των τάξεων, και, συνεπώς, και η ταξική κυριαρχία. Όταν θα έχει χειραφετηθεί η εργασία, κάθε άνθρωπος γίνεται εργάτης και η παραγωγική εργασία παύει να αποτελεί ταξικό χαρακτηριστικό.» (pp. 334-335)

*****σχέση επαναστατικής τάξης και επαναστατικής πολιτικής πρωτοπορίας (κίνημα/ τάξη/ κόμμα)**

5. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Από την παρισινή Κομμούνα σε μια σύγχρονη φιλοσοφία της επανάστασης

-Υλιστική αντίληψη της ιστορίας & ο ρόλος του επαναστατικού υποκειμένου

«Αποτελεί καταραμένο μπελά το γεγονός ότι υπάρχουν τόσο λίγοι άνθρωποι στο Παρίσι, που έχουν το θάρρος να βλέπουν τα πράγματα, όπως πράγματι είναι στην παρούσα κατάσταση. Δεν υπάρχει κανείς στο Παρίσι, που τολμά να ομολογήσει στον εαυτό του ότι η ενεργητική αντίσταση της Γαλλίας έχει σπάσει όσον αφορά αυτόν τον πόλεμο, και ότι συνεπώς **δεν υπάρχει προοπτική επιτυχούς απώθησης της εισβολής με το μέσο της επανάστασης!**» (Επιστολή του Engels στον Marx, 12 Σεπτεμβρίου 1870)

-Αναγκαιότητα & τυχαίο

Από φιλοσοφικοϊστορική άποψη, ο Marx προσεγγίζει την Κομμούνα μέσα από ένα συνδυαστικό πρίσμα αναγκαιότητας και τυχαίου (βλ. επιστολή Marx στον Kugelmann, 17 Απριλίου 1871).

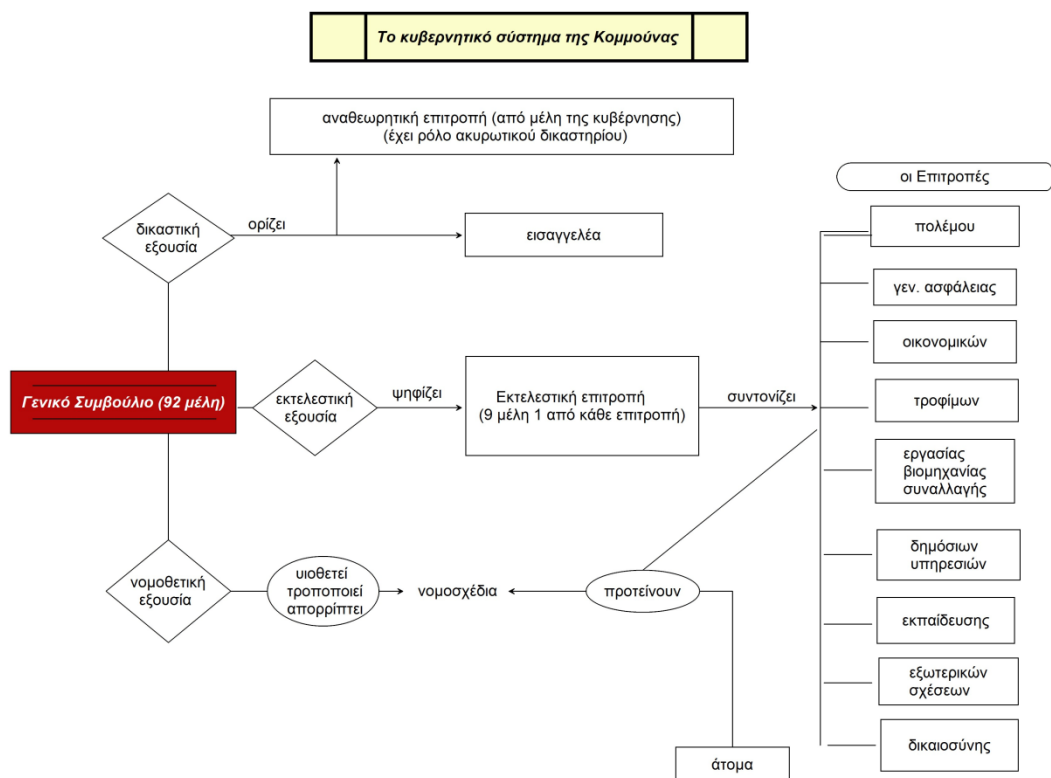
«**Η παγκόσμια ιστορία θα ήταν πολύ βατή στη διαμόρφωσή της, αν η πάλη διεξάγονταν κάτω από αποκλειστικά ευνοϊκές συνθήκες. Από την άλλη πλευρά, θα χαρακτηρίζονταν από μια πολύ μυστικιστική φύση, αν τα 'τυχαία γεγονότα' δεν έπαιζαν ρόλο. Αυτά τα συμβάντα εμπίπτουν φυσιολογικά στη γενική πορεία της ανάπτυξης και συμψηφίζονται και πάλι με άλλα συμβάντα. Αλλά η επιτάχυνση και η επιβράδυνση εξαρτώνται από τέτοια 'τυχαία γεγονότα', που περιλαμβάνουν το 'τυχαίο γεγονός' του χαρακτήρα αυτών που τίθενται για πρώτη φορά επικεφαλής του κινήματος.**

Το αποφασιστικά δυσμενές 'τυχαίο γεγονός' αυτή τη φορά δε βρίσκεται σε καμιά περίπτωση στις γενικές συνθήκες της γαλλικής κοινωνίας, αλλά στην παρουσία των Πρώσων στη Γαλλία και στη θέση τους ακριβώς μπροστά στο Παρίσι. Αυτού του γεγονότος οι Παριζιάνοι είχαν πλήρη συνείδηση. Αλλά του ίδιου [γεγονότος] είχαν επίσης πλήρη συνείδηση τα αστικά καθάρματα των Βερσαλλιών. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο παρουσίασαν στους Παριζιάνους την εναλλακτική του να μπουν στη μάχη ή να υποκύψουν χωρίς πάλη. Στην τελευταία περίπτωση, ο ηθικός εκφυλισμός της εργατικής τάξης θα αποτελούσε πολύ μεγαλύτερη δυστυχία από όσο η πτώση οποιουδήποτε αριθμού 'ηγετών'.»

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι το εξής:

«**Η πάλη της εργατικής τάξης εναντίον της καπιταλιστικής τάξης και του κράτους της έχει εισέλθει σε νέα φάση με την πάλη στο Παρίσι. Όποια και αν είναι τα άμεσα αποτελέσματα, ένα νέο σημείο εκκίνησης παγκόσμιας ιστορικής σημασίας έχει κερδηθεί.**»

-Από τον ιδιώτη-πολίτη της αστικής δημοκρατίας στον παραγωγό/ πολίτη της εργατικής δημοκρατίας

Από τα 92 μέλη, τα 23 ήταν οργανωμένα στην Α' Διεθνή και από αυτά 17 ανήκαν στο
 προυντονικό ρεύμα.
 Μπλανκιστές & Νεογιακωβίνοι: 57
 Προυντονιστές: 22

Κύκλος 3^{ος}
Μαρξισμός & ρεφορμισμός:
Ο μαρξισμός της Β' Διεθνούς και της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας⁷⁶

«[Ο γαλλογερμανικός πόλεμος] έχει μετατοπίσει το κέντρο βάρους του εργατικού κινήματος της ηπείρου από τη Γαλλία στη Γερμανία.»
(Επιστολή του Marx στην Επιτροπή του Brunswick του SDAP, 1^η Σεπτεμβρίου 1870)

I. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ & ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- Μονοπωλιακός καπιταλισμός & περίοδος μεγάλης ύφεσης (1873-1895).
- Σταθεροποίηση συστήματος εθνών-κρατών (Γερμανία, Ιταλία).
- Συγκρότηση μαζικών κομμάτων & συναφής εξέλιξη του κοινοβουλευτισμού.

1863	Ίδρυση της Γενικής Ένωσης Γερμανών Εργατών (ADAV) στο Λονδίνο από τον Lassalle.*
1864	Θάνατος του Lassalle.
1869	Η ADAV διασπάται. Ο Schweitzer κρατεί το σκληρό πυρήνα των Λασσαλιστών. Ιδρύεται το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα (SDAP) στο Eisenach.
1871	Καθιέρωση καθολικού εκλογικού δικαιώματος στη Γερμανία
1875 (22-27 Μαΐου)	Συνέδριο της Gotha. Η ADAV συνενώνεται με το Σοσιαλδημοκρατικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (SDAP) των Liebknecht και Bebel και σχηματίζουν το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Γερμανίας (SAPD, και αργότερα SPD).
1878-1890	Κριτική του Marx στο Πρόγραμμα της Gotha Αντι-σοσιαλιστικός νόμος του Bismarck
1889 (14 Ιουλίου)	Ίδρυση της Β' Διεθνούς στο Παρίσι
1890	Συνέδριο της Halle
1891	Συνέδριο της Erfurt Κριτική του Engels στο Πρόγραμμα της Ερφούρτης Εισαγωγή του Engels στον Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία Εισαγωγή του Engels στους Ταξικούς Αγώνες στη Γαλλία
1895	Θάνατος του Engels
1899	Συνέδριο του SPD στο Ανόβερο: απόρριψη θεωριών του Bernstein.

⁷⁶ Αρχειακό υλικό για τη Β' Διεθνή και τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία, βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.marxists.org/history/international/social-democracy/>.

Για την ιστορία του γερμανικού εργατικού κινήματος, βλ. το έργο της Helga Grebing, *Η ιστορία του εργατικού κινήματος* με τη συνημμένη μελέτη του Ηλία Α. Κατσούλη «Το νέο 'ταξικό' όραμα της σοσιαλδημοκρατίας», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1982.

* Για μια συνοπτική βιογραφική αναφορά στον Lassalle, βλ.

<https://www.britannica.com/print/article/331018>

II. ΚΛΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ (Marx & Engels για το ρεφορμισμό)

1. Karl Marx, *Η Κριτική του Προγράμματος της Gotha* (1875)

*Βλ. και:

-Προκαταρκτικές παρατηρήσεις του Engels στη δημοσίευση της μαρξικής κριτικής στη *Neue Zeit*, τεύχος 18, σσ.561-575, (1891), όπως περιλαμβάνεται στο:

Μαρξ-Ένγκελς, *Κριτική των προγραμμάτων Γκότα και Ερφούρτης*, Εκδόσεις Κοροντζή, Αθήνα 1976, σσ.9-11.

-Επιστολή του Marx στον Bracke, 5 Μαΐου 1875, ο.π, σσ. 11-14.

-Επιστολή του Engels στον Bebel, 18-28 Μαρτίου 1875, ο.π, σσ. 49-60.

-Επιστολή του Engels στον Bebel, 12 Οκτωβρίου 1875, ο.π, σ. 61-64.

-Επιστολή του Engels στον Bracke, 11 Οκτωβρίου 1875, ο.π, σσ. 64-67.

Η δομή του κειμένου μπορεί να αποτυπωθεί σε **δυο θεματικές ενότητες**:

A) στη θεματική ενότητα, στην οποία αντικείμενο διαπραγμάτευσης είναι τα **οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα**, και

B) στη θεματική ενότητα στην οποία αντικείμενο διαπραγμάτευσης είναι τα **πολιτικά ζητήματα**, και στην οποία ο ίδιος ο Marx αποδίδει το χαρακτηρισμό 'δημοκρατικό μέρος'.

Αυτή η ενότητα διακρίνεται σε δυο επιμέρους θεματικές:

B₁) η πρώτη αφορά τις 'ελεύθερες βάσεις' του κράτους και

B₂) η δεύτερη τις προϋποθέσεις της "πνευματικής και ηθικής βάσης του κράτους" (εκπαίδευση, εργασιακές συνθήκες).

Οριοθέτηση απέναντι:

A) στον **κρατισμό** των οπαδών του Lassalle,

B) στον **αντικρατισμό** του Μπακούνιν,

Σημεία κριτικής εναντίον της λασσαλικής επιρροής στο Πρόγραμμα της Gotha:

1. Η αντιμετώπιση όλων των τάξεων πλην του προλεταριάτου ως αντιδραστικής μάζας.

2. Το έλλειμμα διεθνισμού.

3. Ο λασσαλικός 'σιδερένιος νόμος' του ελάχιστου ημερομισθίου.

(«Στο *Κεφάλαιο* ο Marx απέδειξε πέρα για πέρα ότι οι νόμοι που ρυθμίζουν τους μισθούς είναι πολύ σύνθετοι, ότι, σύμφωνα με τις συνθήκες, άλλοτε κυριαρχεί αυτός ο νόμος, άλλοτε ο άλλος, ότι δεν είναι, συνεπώς, σε καμιά περίπτωση, σιδερένιοι, αλλά, αντιθέτως, προεχόντως ελαστικοί, και ότι το ζήτημα δε μπορεί να αντιμετωπιστεί με λίγες λέξεις, όπως φαντάζονταν ο Lassalle.»)⁷⁷

4. Η λασσαλική επιδίωξη για κρατική βοήθεια με σκοπό την επικράτηση του σοσιαλισμού.

5. Η υποβάθμιση των συνδικάτων ως μορφής οργάνωσης της εργατικής τάξης.

6. Η αντικατάσταση της κοινότητας ως επαναστατικού θεσμικού μορφώματος από το λασσαλικό 'ελεύθερο λαϊκό κράτος'.

7. Η αντιμετώπιση της σοσιαλιστικής κοινωνίας σαν βασιλείου ισότητας.

-Μεταβατικός προσδιορισμός της κομμουνιστικής κοινωνίας από την αστική κοινωνία:

«Αυτό, με το οποίο έχουμε να κάνουμε εδώ, είναι μια **κομμουνιστική κοινωνία, όχι όπως αναπτύχθηκε στα δικά της θεμέλια, αλλ' αντιθέτως, ακριβώς όπως αναδύεται από την καπιταλιστική κοινωνία**, που σφραγίζεται ακόμη, συνεπώς, από κάθε άποψη, οικονομικά, ηθικά, διανοητικά, με τα σημάδια της γέννας της παλιάς κοινωνίας, από τη μήτρα της οποίας αναδύεται. [...]

⁷⁷ Επιστολή του Engels στον Bebel, 18-28 Μαρτίου 1875.

Εδώ, προφανώς, επικρατεί η ίδια αρχή, όπως αυτή που ρυθμίζει την ανταλλαγή εμπορευμάτων, στο βαθμό που αυτή συνιστά ανταλλαγή ίσων αξιών. Το περιεχόμενο και η μορφή αλλάζουν, διότι κάτω από τις αλλαγμένες συνθήκες, ουδείς μπορεί να δώσει κάτι εκτός της εργασίας του, και διότι, από την άλλη πλευρά, τίποτε δε μπορεί να περάσει στην ιδιοκτησία ατόμων πέραν των ατομικών μέσων κατανάλωσης. Αλλά, όσον αφορά τη διανομή των τελευταίων μεταξύ των επιμέρους παραγωγών, επικρατεί η ίδια αρχή, όπως στην ανταλλαγή εμπορευματικών ισοδυνάμων: μια δεδομένη ποσότητα εργασίας σε μια μορφή ανταλλάσσεται με ίση ποσότητα εργασίας σε άλλη μορφή.

Έτσι, **ίσο δίκαιο εδώ είναι ακόμη καταρχήν -αστικό δίκαιο [...]**.

Παρά αυτή την πρόοδο, **αυτό το ίσο δίκαιο βαρύνεται σταθερά από έναν αστικό περιορισμό. Το δίκαιο των παραγωγών είναι αναλογικό προς την εργασία που παρέχουν.** Η ισότητα συνίσταται στο γεγονός ότι αυτή η μέτρηση γίνεται με *ίσο μέτρο*, την εργασία. Αλλά ένας άνθρωπος είναι ανώτερος από έναν άλλο φυσικά ή πνευματικά και, συνεπώς, παρέχει περισσότερη εργασία στον ίδιο χρόνο, ή μπορεί να εργαστεί για περισσότερο χρόνο. Και η εργασία, προκειμένου να λειτουργήσει ως μέτρο, πρέπει να οριστεί από τη διάρκειά της ή την έντασή της, άλλως παύει να αποτελεί κριτήριο μέτρησης. **Αυτό το ίσο δίκαιο είναι άνισο δίκαιο για άνιση εργασία.** Δεν αναγνωρίζει ταξικές διακρίσεις, διότι ο καθένας είναι μόνον εργάτης, όπως κάθε άλλος, αλλά αναγνωρίζει σιωπηρά το άνισο ατομικό χάρισμα και, συνεπώς, την παραγωγική ικανότητα των εργατών ως φυσικό πλεονέκτημα. *Είναι, ως εκ τούτου, δίκαιο ανισότητας, στο περιεχόμενό του, όπως κάθε δίκαιο. [...]*

Αλλά αυτά τα μειονεκτήματα είναι αναπόφευκτα στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως συμβαίνει μόλις έχει αναδυθεί μετά από παρατεταμένες οδύνες τοκετού από την καπιταλιστική κοινωνία. **Το δίκαιο δε μπορεί να είναι ποτέ ανώτερο από την οικονομική δομή της κοινωνίας και την πολιτιστική ανάπτυξη που αυτή προσδιορίζει.**⁷⁸

-Η ώριμη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας

«Σε μια **ανώτερη φάση κομμουνιστικής κοινωνίας**, αφότου η υποδουλωτική καθυπόταξη του ατόμου στον καταμερισμό εργασίας, και, συνεπώς, επίσης η αντίθεση πνευματικής και φυσικής εργασίας, έχουν εξαφανιστεί, αφότου η εργασία έχει καταστεί όχι μόνον ένα μέσο επιβίωσης, αλλά η πρώτη ανάγκη της ζωής, αφότου οι παραγωγικές δυνάμεις έχουν επίσης αναπτυχθεί με την ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου, και όλες οι πηγές του κοινού πλούτου ρέουν περισσότερο άφθονα –τότε μόνο θα καταστεί δυνατό να ξεπεραστεί στο σύνολό του ο στενός ορίζοντας του αστικού δικαίου και η κοινωνία να γράψει στις σημαίες της: **Από τον καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του!**»⁷⁹

-Το **μεταβατικό κράτος**: επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου [σε αντίστιξη προς το **ελεύθερο κράτος** του Προγράμματος της Gotha]

⁷⁸ Karl Marx, *Κριτική του Προγράμματος της Gotha*, όπως περιλαμβάνεται στο K. Marx - F. Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 24, pp. 85-87.

⁷⁹ Ο.π., p. 87.

«**Ελεύθερο κράτος** –τι είναι αυτό;

Δεν είναι, σε καμιά περίπτωση, ο σκοπός των εργατών, που έχουν απαλλαγεί από τη στενή νοοτροπία των ταπεινών υπηκόων, να καταστήσουν το κράτος 'ελεύθερο'. Στη Γερμανική Αυτοκρατορία το 'κράτος' είναι σχεδόν τόσο 'ελεύθερο' όπως στη Ρωσία. Η ελευθερία συνίσταται στη μετατροπή του κράτους από όργανο που επιβάλλεται πάνω στην κοινωνία σε ένα [όργανο] εξ ολοκλήρου υποταγμένο σε αυτή [...].

Το Γερμανικό Εργατικό Κόμμα –αν τουλάχιστον υιοθετήσει το πρόγραμμα-αποδεικνύει ότι οι σοσιαλιστικές ιδέες του δεν είναι καν επιδερμικές, καθότι αντί να αντιμετωπίσει την υπάρχουσα κοινωνία (και αυτό ισχύει εξίσου και για κάθε μελλοντική) ως τη βάση του υπάρχοντος κράτους (ή του μελλοντικού κράτους στην περίπτωση της μελλοντικής κοινωνίας), **αντιμετωπίζει μάλλον το κράτος ως ανεξάρτητη οντότητα**, που διαθέτει τις δικές της 'διανοητικές, ηθικές και ελευθεριακές βάσεις'.⁸⁰

* Αναλόγως κινείται στην κριτική του και ο Engels:

«Το ελεύθερο λαϊκό κράτος μετασχηματίζεται [στο πρόγραμμα της Gotha] στο ελεύθερο κράτος. Μιλώντας στην κυριολεξία, **ένα ελεύθερο κράτος είναι το κράτος, που είναι ελεύθερο απέναντι στους πολίτες του, ένα κράτος, δηλαδή, με δεσποτική κυβέρνηση.** Όλη η φλυαρία για το κράτος πρέπει να απορριφθεί, ιδιαίτερα μετά την Κομμούνα, που έπαψε να είναι κράτος με την αληθινή έννοια του όρου. Το λαϊκό κράτος εκσφενδονίζεται στο πρόσωπό μας *ad nauseam* από τους αναρχικούς, αν και το αντι-πrounτονικό κείμενο του Marx και, μετά από αυτό, το Κομμουνιστικό Μανιφέστο δηλώνουν ευθέως ότι, με την εισαγωγή της σοσιαλιστικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων, το κράτος θα διαλυθεί αφ' εαυτού και θα εξαφανιστεί. Τώρα, δεδομένου ότι **το κράτος είναι απλά ένας μεταβατικός θεσμός, χρήση του οποίου γίνεται στην πάλη, στην επανάσταση, προκειμένου να καταστείλει τους εχθρούς της με την ισχύ**, είναι εξ ολοκλήρου ανοησία να γίνεται λόγος για ελεύθερο λαϊκό κράτος. Ενόσω το προλεταριάτο κάνει ακόμη χρήση του κράτους, το χρησιμοποιεί όχι λόγω της ελευθερίας, αλλά για να καταστείλει τους αντιπάλους του και, ευθύς ως μπορεί να τεθεί κάποιο ζήτημα ελευθερίας, το κράτος ως τέτοιο παύει να υπάρχει. Εισηγούμαστε, συνεπώς, να αντικατασταθεί καθολικά ο όρος κράτος με τον όρο *Gemeinwesen*. Πρόκειται για μια παλιά γερμανική λέξη, που μπορεί να αντιστοιχηθεί πολύ καλά με τη γαλλική λέξη 'Κομμούνα'.»

(Επιστολή του Engels στον Bebel, 18-28 Μαρτίου 1875)

Αναδεικνύεται, τελικά, η διαλεκτική της μετάβασης σε μια κομμουνιστική κοινωνία ως κοινωνία χωρίς κράτος διαμέσου της *ιδιόμορφης* επαναστατικής εξουσίας, της **δικτατορίας του προλεταριάτου**:

«Ανακύπτει τότε το ερώτημα: **ποιο μετασχηματισμό πρέπει να υποστεί το κράτος στην κομμουνιστική κοινωνία;** Με άλλα λόγια, **ποιες κοινωνικές λειτουργίες, ανάλογες προς τις παρούσες κρατικές λειτουργίες, θα εξακολουθούν να υπάρχουν;** Αυτό το ερώτημα μπορεί να απαντηθεί **μόνον επιστημονικά** και δε μπορεί κανείς να προσεγγίσει ούτε μια σπιθαμή στο πρόβλημα όσες χιλιάδες φορές και αν συνδυάσει τη λέξη λαός με τη λέξη κράτος.

Ανάμεσα στην καπιταλιστική και στην κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος του επαναστατικού μετασχηματισμού της μιας στην άλλη. Σε αντιστοιχία προς αυτή υπάρχει επίσης η

⁸⁰ Ο.π., p. 94.

περίοδος πολιτικής μετάβασης, κατά την οποία το κράτος δε μπορεί να είναι τίποτε άλλο, παρά η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου.»⁸¹

-Το ζήτημα της λαοκρατικής δημοκρατίας (**demokratische Republik**)

Σύμφωνα με τον Marx, το πρόγραμμα της Gotha,

«δεν ασχολείται ούτε με αυτή [την επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου] ούτε με τη μελλοντική ουσία του κράτους στην κομμουνιστική κοινωνία (**Staatswesen der kommunistischen Gesellschaft**).

Οι πολιτικές διεκδικήσεις του δεν περιέχουν τίποτε πέραν από τη γνωστή σε όλο τον κόσμο δημοκρατική λιτανεία: καθολικό εκλογικό δικαίωμα, άμεση νομοθεσία, λαϊκή δικαιοσύνη, λαϊκή άμυνα κτλ, [...] Πρόκειται για διεκδικήσεις, που έχουν ήδη *πραγματοωθεί*, εφόσον δεν έχουν διογκωθεί σε φαντασιακές παραστάσεις. Μόνο που το κράτος, στις οποίες έχουν υλοποιηθεί αυτές οι διεκδικήσεις, δε βρίσκεται εντός των ορίων της γερμανικής αυτοκρατορίας, αλλά στην Ελβετία, στις ΗΠΑ κτλ. Αυτό το είδος 'μελλοντικού κράτους' είναι *σημερινό* κράτος, αν και υπάρχει εκτός του πλαισίου της γερμανικής αυτοκρατορίας.

Ξεχνούν όμως ένα πράγμα [...] Όλα εκείνα τα ωραία πραγματάκια στηρίζονται στην αναγνώριση της λεγόμενης λαϊκής κυριαρχίας, ότι [δηλαδή] αυτά έχουν τη θέση τους μόνο σε μια **λαοκρατική δημοκρατία.**»⁸²

Ο Marx, θεωρώντας ότι οι διεκδικήσεις λαοκρατικού δημοκρατικού χαρακτήρα δεν αιτούνται από ένα δεσποτικό κράτος, όπως το πρωσικό, αλλά αποτελούν αντικείμενο αγώνων, όπως έγινε με τους ταξικούς αγώνες στη Γαλλία, ορίζει την αστική/κοινοβουλευτική **demokratische Republik** ως «την έσχατη κρατική μορφή της αστικής κοινωνίας, με την οποία θα φθάσει οριστικά στην έκβαση της η ταξική πάλη.»⁸³

2. Friedrich Engels, Εισαγωγή στο: Karl Marx, Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία [1871] (1891)

α) Ο Engels επιχειρεί να 'επικαιροποιήσει' την ανάλυση του *Εμφύλιου πολέμου στη Γαλλία*, διακρίνοντας δύο βασικά ρεύματα:

-το πλειοψηφικό **μπλανκιστικό** και

-το μειοψηφικό **προυντονικό**.

Και τα δύο ρεύματα, ωθήθηκαν να πράξουν το αντίθετο από αυτά που υπαγόρευαν οι αρχές τους:

-οι αντίπαλοι της [**συγκεντρωτικής**] **οργάνωσης** προυντονικοί ωθήθηκαν να δράσουν μέσα στις οργανωτικές δομές της Κομμούνας

-οι λάτρεις του συγκεντρωτισμού μπλανκιστές ωθήθηκαν να αποδεχθούν την **ομοσπονδιακή οργάνωση** που προωθούσε με τις αποφάσεις της η Κομμούνα.

β) Ο Engels επιβεβαιώνει την ανάγκη **συντριβής της αστικής κρατικής μηχανής** και την αντικατάστασή της από «μια καινούργια αληθινά δημοκρατική εξουσία», που δεν είναι άλλη από τη '**δικτατορία του προλεταριάτου**', όπως την μορφοποίησε η Κομμούνα το 1871.

⁸¹ Ο.π., p. 95.

⁸² Ο.π.

⁸³ Ο.π., p. 96.

γ) Η Κομμούνα, σύμφωνα πάντα με τον Engels, σηματοδοτεί το μετασχηματισμό του (αστικού) κράτους με την προώθηση μέτρων όπως η **λογοδοσία**, η **ανακλητότητα**, το **καθολικό εκλογικό δικαίωμα** και η **αμοιβή των δημόσιων λειτουργών με το μέσο εργατικό μισθό**.

δ) Σε τελική ανάλυση, ο Engels θεωρεί την Κομμούνα σταθμό στην πορεία προς την οριστική **απόρριψη του κράτους** ως μηχανής καταπίεσης μιας τάξης από μια άλλη στο περιθώριο της Ιστορίας.

3. Friedrich Engels, Κριτική του Προγράμματος της Ερφούρτης (1891)

***Βλ. και:**

-Επιστολή του Engels στον Kautsky, 29 Ιουνίου 1891, όπως περιλαμβάνεται στο: Μαρξ-Ενγκελς, *Κριτική των προγραμμάτων Γκότα και Ερφούρτης*, σσ. 68-69

ΔΟΜΗ

Το σχέδιο του προγράμματος της Ερφούρτης, στο οποίο άσκησε κριτική ο Engels, χωρίζεται σε τρία μέρη:

-Εισαγωγή

-Πολιτικές διεκδικήσεις

-Εργασιακές διεκδικήσεις

*Στην τελική μορφή του το σχέδιο προγράμματος, όπως ψηφίστηκε, χωρίζεται σε δυο μέρη: σε ένα **θεωρητικό**, που συντάχτηκε από τον Kautsky και σε ένα **διεκδικητικό**, που συντάχτηκε από τον Bernstein.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ENGELS

α) στη θεωρία της απόλυτης εξαθλίωσης της εργατικής τάξης (σ. 73)

*Ο Engels κρατεί επιφύλαξη ως προς την απόλυτη αύξηση του αριθμού των εξαθλιωμένων και του βαθμού εξαθλίωσης των εργατών. Με δεδομένη την οργάνωση και την πάλη των εργατών, θεωρεί ορθότερο, αντί της απόλυτης εξαθλίωσης, να κάνει λόγο για 'αύξηση της αβεβαιότητας της ζωής'.

β) στη δυνατότητα ειρηνικής μετάβασης στο σοσιαλισμό (σσ. 79-81)

***Διάκριση κοινοβουλευτισμού & ειρηνικού δρόμου προς το σοσιαλισμό**

Σε αυτή την κατεύθυνση, έχει ήδη κινηθεί ο Marx από την περίοδο της Α! Διεθνούς:

«Γνωρίζουμε ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη οι θεσμοί, τα έθιμα και οι παραδόσεις των διαφόρων χωρών· και δε θα αρνηθούμε ότι υπάρχουν χώρες, όπως η Αμερική η Αγγλία, και αν ήμουν εξοικειωμένος με τους θεσμούς της θα μπορούσα να συμπεριλάβω την Ολλανδία, όπου οι εργάτες μπορούν να κατακτήσουν το στόχο τους με ειρηνικά μέσα.»

(Απόσπασμα από την ομιλία του Marx στο συνέδριο της Α! Διεθνούς στη Χάγη)

***Βλ. και ανάλογη διατύπωση στην επιστολή του Marx στον Henry Mayer Hyndman, 8 Δεκεμβρίου 1880.**

γ) η λαϊκή δημοκρατία ως ειδική μορφή* της δικτατορίας του προλεταριάτου (σσ. 81-82)

***Να συνεκτιμηθεί η εισαγωγή του Engels στον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία* στην έκδοση του 1891, όπου καταγράφεται η Κομμούνα ως δικτατορία του προλεταριάτου**

****Ο Λένιν στο *Κράτος και επανάσταση* ορίζει τη λαοκρατική δημοκρατία ως τον «πλησιέστερο δρόμο προς τη δικτατορία του προλεταριάτου».**

4. Friedrich Engels, Εισαγωγή στο: Karl Marx, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, [1850] (1895)

***Η πολιτική διαθήκη του Engels**

α) Συνάρτηση των μορφών πολιτικής πάλης & οργάνωσης με την οικονομική δυναμική

-Συσχετισμός οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων: η σημασία της βιομηχανικής επανάστασης και των καπιταλιστικών κρίσεων (σσ. 8-10,16,18)

-Ρήξη προς το βολонταρισμό & το σεκταρισμό -επανάσταση της πλειοψηφίας/ κίνημα μαζών.

υιοθέτηση **διαφωτιστικού υποδείγματος** (σσ. 12-14, 16-17, σσ. 28-31)

β) Η σημασία της παρισινής Κομμούνας (σσ. 19-20)

γ) Ο ρόλος του γενικού εκλογικού δικαιώματος και της νόμιμης δράσης

Από 'μέσο εξαπάτησης', 'εργαλείο χειραφέτησης' (σσ. 20-24, 31-34)

«Η ειρωνεία της παγκόσμιας ιστορίας τα αναποδογυρίζει όλα και τα βάζει με το κεφάλι κάτω. Εμείς οι 'επαναστάτες', οι 'ανατροπείς', προκόβουμε πολύ καλύτερα με τα νόμιμα μέσα, παρά με τα παράνομα και την ανατροπή. Τα κόμματα της τάξεως, όπως αυτοαποκαλούνται, χάνονται μέσα στη νόμιμη κατάσταση που τα ίδια δημιούργησαν [...], ενώ εμείς, μέσα σ' αυτή τη νομιμότητα αποχτούμε σφιχτοδεμένους μυς και ρόδινα μάγουλα κι έχουμε την όψη της αιώνιας ζωής. Κι αν εμείς δεν είμαστε τόσο τρελοί, ώστε να αφήσουμε να μας παρασύρουν σε οδομαχίες για να τους φανούμε ευχάριστοι, τότε δεν τους μένει τελικά τίποτε άλλο παρά να σπάσουν οι ίδιοι τη μοιραία αυτή νομιμότητα.»

(Απόσπασμα από την Εισαγωγή [1895] του Engels στο: Karl Marx, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*)

III. Β! ΔΙΕΘΝΗΣ: ΘΕΣΕΙΣ & ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ

- Ρεφορμισμός/ ρεβιζιονισμός (Bernstein/ Kant)
- Ορθόδοξος μαρξισμός (Kautsky/ Δαρβίνος)
- Ριζοσπαστική Αριστερά (Luxemburg)

ΠΕΡΙΟΔΟΙ-ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1889-1904: Διαμάχη του αναθεωρητισμού
- 1905-1914: Από τη ρωσική επανάσταση του 1905 στον Α' παγκόσμιο πόλεμο

1889 (14 Ιουλίου) Ίδρυση της Β! Διεθνούς στο Παρίσι

1890 Συνέδριο του SPD στη Halle

1891 **Συνέδριο του SPD στην Erfurt**

*Πρόγραμμα συνεδρίου του SPD στην Ερφούρτη (1891)

A) Θεωρητικό μέρος (Kautsky)

- ανάπτυξη μονοπωλιακών τάσεων (και) στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής
- καταστροφή μικροπαραγωγών και μικροϊδιοκτητών, προλεταριοποίηση
- όξυνση ταξικών αντιθέσεων

B) Πρακτικό μέρος-άμεσες διεκδικήσεις (Bernstein)

1891 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στις Βρυξέλλες

1893 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στη Ζυρίχη

1896 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στο Λονδίνο

1898 Συνέδριο του SPD στη Στουτγάρδη

1899 Συνέδριο του SPD στο Ανόβερο: απόρριψη θεωριών του Bernstein

1900 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στο Παρίσι

1903 Συνέδριο του SPD στη Δρέσδη (καταδίκη θέσεων Bernstein)

1904 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στο Άμστερνταμ

1907 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στη Στουτγάρδη

1912 Συνέδριο της Β! Διεθνούς στη Βασιλεία

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

*Απομάκρυνση από τον Hegel και τη διαλεκτική

(Επαναφορά από τον Λένιν το 1914)

**Τεχνική αντίληψη της οικονομίας

***Απομάκρυνση από το πρότυπο της κομμούνας και προσέγγιση του κοινοβουλίου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Συγκέντρωση & συγκεντροποίηση του κεφαλαίου: μονοπωλιακός-‘οργανωμένος’ καπιταλισμός
- ⇒ ιμπεριαλισμός/ αποικιοκρατία/ πόλεμος
- Θεωρία της αξίας

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

- Ταξική δομή (μεσαία στρώματα, μικροαστική τάξη, βιομηχανικό προλεταριάτο)
- Αγροτικό ζήτημα
- Εργατική αριστοκρατία

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

- Κοινοβουλευτισμός/ Ειρηνικός δρόμος προς την εξουσία/ μαζική απεργία ⇒ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ή ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ/ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

- Φιλελευθερισμός & σοσιαλισμός

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

- Kant ή Hegel;
- Δαρβίνος

ΔΙΑΜΑΧΗ ΤΟΥ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΣΜΟΥ (1899-1904)

ΚΛΑΣΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- Bernstein Eduard, *Οι προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό και τα καθήκοντα της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας* (1899)
- Kautsky Karl, *Le Marxisme et son critique Bernstein*, P-V. Stock, Paris 1900
- Kautsky Karl, *Η κοινωνική επανάσταση* (1902/1906)
- Kautsky Karl, *Ο δρόμος προς την εξουσία* (1909)
- Luxemburg Rosa, *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση* (1899)

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Colletti Lucio, «Ο Μπερνστάιν και ο μαρξισμός της Δεύτερης Διεθνούς», όπως περιλαμβάνεται στο έργο του *Ιδεολογία και Κοινωνία*, Εκδόσεις «Οδυσσέας», Αθήνα 1975, σσ. 7-96.
- Goldmann Lucien, «Διαλεκτικοί λόγοι: υπάρχει μαρξιστική κοινωνιολογία», όπως περιλαμβάνεται στο έργο του *Διαλεκτικές έρευνες*, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1986, σσ. 351-378.

ΘΕΣΕΙΣ & ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

1. Οι θέσεις του Eduard Bernstein

***Οι προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό και τα καθήκοντα της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας (1899)**

“Ich gestehe es offen, ich habe für das, was man gemeinhin unter „Endziel des Sozialismus“ versteht, ausserordentlich wenig Sinn und Interesse. Dieses Ziel, was immer es sei, ist mir gar nichts, die Bewegung alles. Und unter Bewegung verstehe ich sowohl die allgemeine Bewegung der Gesellschaft, d.h. den sozialen Fortschritt, wie die politische und wirtschaftliche Agitation und Organisation zur Bewirkung dieses Fortschritts.“

(Eduard Bernstein, „Die Zusammenbruchstheorie und die Kolonialpolitik“, *Die Neue Zeit* (1898)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ: ΤΑΞΙΚΗ ΠΑΛΗ & ΤΑΞΙΚΗ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

- 1.Αύξηση του αριθμού των πλουσίων (σ.117) και απουσία πόλωσης της κοινωνίας σε δύο τάξεις (αστική τάξη & προλεταριάτο) (σ.118-119): διάχυση της ιδιοκτησίας και διάψευση θεωριών εξαθλίωσης.
- 2.Συνύπαρξη τάσης συγκεντροποίησης της παραγωγής (trust, cartels) με μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (σ.127).
3. Απουσία επιδείνωσης και έντασης καπιταλιστικών κρίσεων – δυνατότητα αυτορρύθμισης του συστήματος (σ.147, 164).

ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ & ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

- Η δημοκρατία ως οργάνωση της κοινωνίας, όπου καμιά τάξη δε διαθέτει πολιτικό προνόμιο έναντι της ολότητας (σ.227). Με αυτή την έννοια, «η δημοκρατία είναι ουσιαστικά η κατάργηση της κυριαρχίας των τάξεων, έστω και αν δεν είναι ακόμη πραγματική κατάργηση των τάξεων.»
- Η δημοκρατία ως μέσο *βαθμιαίας* μετάβασης & μορφή θεσμικής υλοποίησης του σοσιαλισμού: ταυτοχρόνως μέσο και σκοπός (σ.229)
- Η δημοκρατία ως διαδικασία μετάβασης μέσω του γενικού εκλογικού δικαιώματος από τη δύναμη στην πραγματική συμμετοχή στα κοινά (σ.232)
- Η δημοκρατία ως αντίθετο της δικτατορίας του προλεταριάτου (σ.234)
- Η δημοκρατία ως τρόπος πολιτικής οργάνωσης όχι μιας προλεταριακής, αλλά μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας, που «ανυψώνει τον εργάτη από την κοινωνική θέση ενός προλετάριου σε εκείνη ενός αστού και γενικεύει τη μεσαία τάξη.» (σ.235)

Ο σοσιαλισμός ως συνέχεια του φιλελευθερισμού

-«Να κρατείται κάποιο μέτρο στις πολεμικές δηλώσεις κατά του ‘φιλελευθερισμού’.» (σ.236)

-«Αλλά όσον αφορά το φιλελευθερισμό ως κοσμοϊστορικό κίνημα, ο σοσιαλισμός δεν είναι μόνο κατά τη χρονολογική σειρά, αλλά και σύμφωνα με το πνευματικό περιεχόμενο κληρονόμος του.» (σ.236)

-«Η δημοκρατία είναι μόνον η πολιτική μορφή του φιλελευθερισμού» (σ.237)

-«Πράγματι δεν υπάρχει καμιά φιλελεύθερη σκέψη η οποία δεν ανήκει στο περιεχόμενο των ιδεών του σοσιαλισμού.» (σσ.237-238)

«Ο φιλελευθερισμός είχε ιστορικά το καθήκον να σπάσει τα δεσμά, τα οποία έβαζαν η δεσμευμένη οικονομία και οι ανάλογοι νομικοί θεσμοί του μεσαίωνα στην εξέλιξη της κοινωνίας. Το ότι καταρχάς απέκτησε σταθερή μορφή ως αστικός φιλελευθερισμός δεν εμπόδισε πράγματι να εκφραστεί μια γενική αρχή της κοινωνίας, η οποία φθάνει πολύ πλατύτερα και της οποίας η τελειοποίηση θα είναι ο σοσιαλισμός. Ο σοσιαλισμός δε θέλει να δημιουργήσει καμιά καινούργια δέσμευση καθ' οιονδήποτε τρόπο. Το άτομο πρέπει να είναι ελεύθερο – όχι με τη μεταφυσική έννοια, όπως το ονειρεύονται οι αναρχικοί, δηλαδή ελεύθερο από κάθε καθήκον απέναντι της κοινωνίας, αλλά ελεύθερο από κάθε οικονομική δέσμευση στις κινήσεις του και στην εκλογή επαγγέλματος.

Μια τέτοια ελευθερία για όλους είναι μόνο δυνατή με το μέσο της οργάνωσης. Με αυτή την έννοια **θα μπορούσε κανείς να ονομάσει το σοσιαλισμό οργανωμένο φιλελευθερισμό ...»⁸⁴**

-Μαρξισμός: απόρροια συνάντησης δυο ρευμάτων, του ουτοπικού-ειρηνικού σοσιαλισμού (σ. 87-88) & του μπλανκισμού, που αποδίδει υπερβολική σημασία στη "δημιουργική δύναμη της επαναστατικής βίας" (σσ. 85-86,88-89)

-Η σοσιαλδημοκρατία ως δημοκρατικό-σοσιαλιστικό μεταρρυθμιστικό κόμμα (σσ. 288-289).

-[Η σημασία των συνεταιρισμών-σ. 277 κ.επ]

KANT & HEGEL

-Καθαρή & εφαρμοσμένη επιστήμη (σσ. 42-46)

-Ρήξη με τον Hegel (σ.71 κ.επ, ιδίως σσ. 73-75)

-Αμφισβήτηση επαναστατικότητας εργατικής τάξης (σσ. 337-338)

-Παράδοση & κριτική (σ. 314)→ πίσω στον Kant (σσ. 338-340)

-**Ο σοσιαλισμός όχι ως ιστορική νομοτέλεια, αλλά ως ηθικό αίτημα** (σσ. 55,326-328)

*Βλ. και την ανάλυση του Colletti, σσ. 19-20, όπου επισημαίνει ότι ο Bernstein συγχέει αυτό που ο Marx αντιμετώπιζε ως ιστορική τάση με φυσικό νόμο.

⁸⁴ Έντουαρντ Μπερνστάιν, *Οι προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1996, σ. 240.

2. Οι αντιθέσεις της Rosa Luxemburg

**Κοινωνική Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση (1899)*

«Ο Μπερνστάιν εγκαταλείπει τον ταξικό αγώνα και εξαγγέλλει τη συμφιλίωση με τον αστικό φιλελευθερισμό.»

Βλ. τον πρόλογο της Luxemburg στο *Κοινωνική Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση*⁸⁵

- Η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας

«Είναι θεμελιακά εσφαλμένο και τελείως ανιστόρητο να φαντάζεται κανείς τη μεταρρυθμιστική δουλειά μέσω των νόμων σα διευρυμένη επανάσταση και την επανάσταση σα συμπτυκνυμένη μεταρρύθμιση. Μια κοινωνική ανατροπή και μια μεταρρύθμιση μέσω των νόμων δεν είναι διαφορετικές ροπές όσον αφορά τη χρονική διάρκεια, αλλά όσον αφορά την ουσία. Όλο το μυστικό των ιστορικών ανατροπών, με τη χρησιμοποίηση της πολιτικής ισχύος, βρίσκεται στη μεταβολή των απλά ποσοτικών αλλαγών σε μια νέα ποιότητα, συγκεκριμένα: στη μετάβαση μιας ιστορικής περιόδου, ενός κοινωνικού καθεστώτος σε ένα άλλο.

Όποιος σύμφωνα με αυτά εκφράζεται υπέρ του μεταρρυθμιστικού δρόμου μέσω των νόμων, *αντί* και *σε αντίθεση* με την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας και με την ανατροπή της κοινωνίας, αυτός δεν επιλέγει στην πραγματικότητα έναν πιο ήσυχο, ασφαλή, αργό δρόμο για τον ίδιο στόχο, αλλά και έναν άλλο στόχο, δηλαδή αντί για την πραγματοποίηση ενός νέου κοινωνικού καθεστώτος θέλει να επιφέρει μόνο ποσοτικές αλλαγές στο παλιό. Έτσι φτάνει κανείς από τις πολιτικές απόψεις του Bernstein στην ίδια κατάληξη όπως και από τις οικονομικές του θεωρίες: ότι βασικά δεν έχουν στόχο την πραγματοποίηση του σοσιαλιστικού καθεστώτος, αλλά μόνο τη μεταρρύθμιση του *καπιταλιστικού*, δεν έχουν στόχο την άρση του συστήματος των μισθών, αλλά τη λιγότερη ή περισσότερη εκμετάλλευση, με δυο λόγια την εξάλειψη των καπιταλιστικών εκτρωμάτων και όχι του ίδιου του καπιταλισμού.»⁸⁶

-Ο ρόλος της (αστικής) δημοκρατίας και του κοινοβουλευτισμού (βλ. *διατυπώσεις της Luxemburg, σσ.138-143*)

«Στις πολιτικές σχέσεις η ανάπτυξη της δημοκρατίας οδηγεί, εφόσον βρίσκει ευνοϊκό έδαφος, στη συμμετοχή όλων των στρωμάτων του Λαού στην πολιτική ζωή, δηλαδή κατά κάποιον τρόπο στο 'λαϊκό κράτος. Αυτό όμως γίνεται **με τη μορφή του αστικού κοινοβουλευτισμού, όπου οι ταξικές αντιθέσεις, η ταξική κυριαρχία δεν έχουν αρθεί, αλλά αντίθετα αναπτύσσονται και αποκαλύπτονται.** Επειδή σύμφωνα με όλα αυτά ολόκληρη η καπιταλιστική ανάπτυξη κινείται μέσα σε αντιθέσεις πρέπει γι' αυτό το λόγο, για να βγει ο πυρήνας της σοσιαλιστικής κοινωνίας από το καπιταλιστικό κέλυφος, που είναι αντίθετος με αυτόν, να κατακτηθεί η πολιτική εξουσία από το προλεταριάτο και να αρθεί τελείως το καπιταλιστικό σύστημα»⁸⁷

-Η σοσιαλδημοκρατία μεταξύ ρεφορμισμού και σεκταρισμού

«Η συνένωση της μεγάλης λαϊκής μάζας με ένα στόχο που βγαίνει έξω από ολόκληρο το υπάρχον καθεστώς, η συνένωση του καθημερινού αγώνα με τη μεγάλη παγκόσμια μεταρρύθμιση, αυτό είναι το μεγάλο πρόβλημα του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος που είχε σα συνέπεια να

⁸⁵ Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*;; Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1988, σσ. 57-58.

⁸⁶ Ο.π., σσ. 134-135.

⁸⁷ Ο.π., σ. 138.

το υποχρεώσει σε ολόκληρη την πορεία ανάπτυξής του να κινείται προς τα εμπρός **ανάμεσα σε δυο βράχους: ανάμεσα στην εγκατάλειψη του μαζικού χαρακτήρα και την εγκατάλειψη του τελικού στόχου, ανάμεσα στην υποτροπή σε αίρεση και την κατάπτωση σε αστικό μεταρρυθμιστικό κίνημα, ανάμεσα στον αναρχισμό και τον οπορτουνισμό.**»⁸⁸

*** Η παρέμβαση του Πλεχάνοφ**

*** Cant εναντίον Kant ή η διάταξη τελευταίας βουλήσεως του Κ^{ου} Bernstein (1901)**

-Το ζήτημα της δημοκρατίας (Τολστοϊκοί εναντίον Μακιαβελικών)

«Ότι η δημοκρατία καταστρέφει την ταξική κυριαρχία δεν είναι τίποτε περισσότερο από εφεύρημα του Κ^{ου} Bernstein. Η δημοκρατία επιτρέπει σε αυτή την κυριαρχία να υπάρχει σε ένα πεδίο, όπου η έννοια της τάξης, στην κυριολεξία, ανήκει, δηλαδή στη σφαίρα της οικονομίας. Καταργεί μόνο τα πολιτικά προνόμια των ανώτερων τάξεων. Είναι γι' αυτό το λόγο, που δεν καταστρέφει την οικονομική υπεροχή μιας τάξης πάνω στην άλλη –της αστικής τάξης πάνω στο προλεταριάτο- ούτε περιορίζει την πάλι ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική τάξη ή την ανάγκη του προλεταριάτου να διεξάγει αυτή την πάλι, χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα που μπορούν να αποδειχθούν κατάλληλα σε δεδομένο χρόνο. [...]Πράγματι, η δύναμη δε σημαίνει απαραίτητως βία. Η βία είναι μόνο μία από τις μορφές εκδήλωσης της δύναμης. Ωστόσο, η επιλογή της μορφής, με την οποία το προλεταριάτο πρόκειται να εκδηλώσει την επαναστατική δύναμή του εξαρτάται όχι από την αγαθή βούληση, αλλά από τις συνθήκες. Αυτή μορφή είναι καλύτερη, η οποία οδηγεί στη νίκη επί του εχθρού ταχύτερα και ασφαλέστερα. [...] Αλλά ποιος εκτός από τους 'Τολστοϊκούς', θα καταδικάσει για λόγους αρχής κάθε αντίσταση στο κακό με τη μορφή πάλης σώμα με σώμα; Και θα βρεθεί ένας σοβαρός άνθρωπος που θα πάρει στα σοβαρά τα επιχειρήματα, με τη βοήθεια των οποίων οι Τολστοϊκοί καταδικάζουν για λόγους αρχής τη βία;»⁸⁹

⁸⁸ Ο.π., σ. 153.

⁸⁹ Georgi Plekhanov, «Cant εναντίον Kant ή η βούληση του Κύριου Bernstein και η διαθήκη του», όπως περιλαμβάνεται στο Georgi Plekhanov, *Selected Works*, Progress Publishers, Moscow 1976, vol. II, pp. 370-371.

3. Ο 'ορθόδοξος' μαρξισμός του Karl Kautsky

* Η κοινωνική επανάσταση (1902/1906)

-Η σχέση μεταρρύθμισης και επανάστασης & ο ρόλος του άλματος στο κοινωνικό/ πολιτικό γίγνεσθαι: η αναγκαιότητα της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας

*ανάγκη διπλής οριοθέτησης απέναντι στον αναρχισμό & το ρεφορμισμό

«Η κατάκτηση της κρατικής εξουσίας από μια μέχρι τώρα καταπιεζόμενη τάξη, η πολιτική επανάσταση, είναι λοιπόν ένα ουσιώδες σημάδι της κοινωνικής επανάστασης στη στενή έννοια, σε αντίθεση με την κοινωνική μεταρρύθμιση. Όποιος αποκρούει καταρχήν την πολιτική επανάσταση ως μέσο κοινωνικής μεταβολής και θέλει να περιορίσει αυτή τη μεταβολή σε τέτοια μέτρα που να είναι δυνατό να επιτευχθούν από τις άρχουσες τάξεις, αυτός είναι κοινωνικός μεταρρυθμιστής, όσο και να θέλει να αντιτάξει το κοινωνικό του ιδανικό στην υφιστάμενη μορφή κοινωνίας. [...] Όχι η επιδίωξη κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, αλλά ο κατηγορηματικός περιορισμός σε αυτές διακρίνει τον κοινωνικό μεταρρυθμιστή από τον κοινωνικό επαναστάτη. Από την άλλη μεριά, γίνεται κοινωνική επανάσταση μόνο εκείνη η πολιτική επανάσταση που προέρχεται από μια μέχρι τώρα καταπιεζόμενη κοινωνικά τάξη, που είναι υποχρεωμένη να αποτελειώσει την πολιτική της χειραφέτηση με την κοινωνική, γιατί η μέχρι τώρα κοινωνική θέση της βρίσκεται σε ασυμβίβαστη αντίθεση με την πολιτική κυριαρχία της.»⁹⁰

-Το ζήτημα της δημοκρατίας: η σχέση νόμιμης και επαναστατικής δράσης (σ.107 κ.ε.) και η μη υιοθέτηση της ανάγκης καταστροφής του αστικού κρατικού μηχανισμού

*η δυνατότητα εναλλαγής μορφών και ρυθμών πάλης του επαναστατικού υποκειμένου

«Ο κοινοβουλευτισμός, επομένως, μακριά από το να κάνει αδύνατη ή έστω μόνο περιττή την επανάσταση, χρειάζεται απεναντίας την ίδια την επανάσταση για να γίνει πάλι ικανός για δημιουργία.

Θα ήταν όμως λάθος να πιστέψει κανείς ότι εγώ θεωρώ τη δημοκρατία περιττή, ότι νομίζω ότι οι συνεταιρισμοί, τα συνδικάτα, η είσοδος της σοσιαλδημοκρατίας στις διοικήσεις των κοινοτήτων και στα κοινοβούλια, η κατάκτηση, με την πάλη, μερικών μεταρρυθμίσεων είναι χωρίς αξία. Τίποτε δεν είναι πιο λαθεμένο από αυτό. Αντίθετα, όλα αυτά έχουν ανεκτίμητη αξία για το προλεταριάτο, είναι όμως ασήμαντα ως μέσο για να προλάβουν την επανάσταση, δηλαδή την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο.

Η δημοκρατία έχει πάρα πολύ μεγάλη αξία, επειδή κάνει ανώτερες μορφές του επαναστατικού αγώνα. [...]

Η δημοκρατία είναι, επομένως, απαραίτητη ως μέσο για να γίνει ώριμο το προλεταριάτο για την κοινωνική επανάσταση. Αλλά δεν είναι σε θέση να εμποδίσει αυτή την επανάσταση. Η δημοκρατία είναι για το προλεταριάτο ό,τι ο αέρας και το φως για τον οργανισμό, χωρίς αυτή δε μπορεί να αναπτύξει τις δυνάμεις του. Αλλά η ανάπτυξη της μιας τάξης δεν επιτρέπεται να μας κάνει να αγνοούμε την ταυτόχρονη ανάπτυξη του αντιπάλου. Η δημοκρατία δεν εμποδίζει εξέλιξη του κεφαλαίου, που η οργάνωσή του και η πολιτική και η οικονομική του δύναμη αυξάνονται στον ίδιο χρόνο όπως και η δύναμη του προλεταριάτου.»⁹¹

⁹⁰ Καρλ Κάουτσκι, Η κοινωνική επανάσταση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1985, σσ. 59-60.

⁹¹ Ο.π., σσ.117-119.

***Βλ. και Κοινοβουλευτισμός & Δημοκρατία (1893), όπως περιλαμβάνεται στο Βρανίτσκι, Ιστορία του μαρξισμού, τόμος Α!, σσ. 324-325 (υποσημείωση 52)**

-Το ζήτημα του αγώνα μακράς διαρκείας (σ. 143)

-Συνήθεια & πειθαρχία ως συνιστώσες της [οργανωμένης] δράσης του επαναστατικού υποκειμένου: το πρότυπο του δημοκρατικού εργοστασίου (σσ. 158-160, 202-206)

5. Η σχέση επιστήμης, πολιτικής & ηθικής

«[Α]κόμη και η σοσιαλδημοκρατική οργάνωση του προλεταριάτου στην ταξική της πάλη δεν μπορεί να αποστερηθεί από το ηθικό ιδεώδες, από την ηθική αγανάκτηση ενάντια στην εκμετάλλευση και στην ταξική κυριαρχία.. Αλλά αυτό το ιδεώδες δεν έχει σε τίποτε να κάνει με τον επιστημονικό σοσιαλισμό, με την επιστημονική έρευνα των νόμων ανάπτυξης και κίνησης του κοινωνικού οργανισμού προς το σκοπό της γνώσης των αναγκαίων τάσεων και στόχων του προλεταριακού αγώνα.

Ασφαλώς, για το σοσιαλισμό ο ερευνητής παραμένει επίσης ένας αγωνιστής, και ο άνθρωπος δεν μπορεί να διαμοιραστεί τεχνητά σε δύο μέρη, το καθένα από τα οποία δεν έχει να κάνει τίποτε με το άλλο. Έτσι, ακόμη και στον Marx, για παράδειγμα, στη διάρκεια της επιστημονικής έρευνάς του, παραμένει η επίδραση ενός ηθικού ιδεώδους. Ωστόσο, διαρκώς, και δικαίως, προσπάθησε [ο Marx], όσο ήταν δυνατό, να το απομακρύνει, καθότι στην επιστήμη το ηθικό ιδεώδες αποδεικνύεται πηγή λαθών, όταν τολμά να θέλει να υποδείξει σε αυτή τους σκοπούς της.»⁹²

⁹² Karl Kautsky, *Ethik und materialistische Geschichtsauffassung*, όπως περιλαμβάνεται στη συλλογή με τίτλο *Marxismus und Ethik, Texte zum neukantianischen Sozialismus*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1970, s. 258.

Κύκλος 4^{ος}
Μαρξισμός & σοσιαλισμός
Ο ρωσικός μαρξισμός

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1801-1825		Τσάρος Αλέξανδρος Α!
1825		Κίνημα των Δεκεμβριστών
1825-1855		Τσάρος Νικόλαος Α!
1836		Ο δυτικόφιλος Τσαντάγιεφ δημοσιεύει τις <i>Φιλοσοφικές Επιστολές</i> του.
1855-1881		Τσάρος Αλέξανδρος Β!
1861		Κατάργηση της δουλοπαροικίας
1862		Ιδρύεται η ναρόντνικη οργάνωση «Ζεμλιά ι Βόλια» (Γη & Ελευθερία)
1870	10.4.	Γέννηση του Λένιν (Β. Ουλιάνοφ) στο Σιμπίρσκ.
1871	8.3	Κομμούνα του Παρισιού
1872		Εκδίδεται στη Ρωσία ο πρώτος τόμος του <i>Κεφαλαίου</i> του Μαρξ.
1881	1.3	Δολοφονία του Αλεξάνδρου Β'
1881-1894		Τσάρος Αλέξανδρος Γ!
1894-1917		Τσάρος Νικόλαος Β!
1883		Ο Πλεχάνοφ (1856-1918) ιδρύει στη Γενεύη την ομάδα ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (Άξελροντ, Ζασούλιτς, Ντόντς Ιγκνάτοφ) Συγγράφει το <i>Σοσιαλισμός & πολιτική πράξη</i> .
1885		Ο Πλεχάνοφ εκδίδει το <i>Οι διαφωνίες μας</i> .
1887	11.5	Εκτέλεση του Αλεξάντρ Ουλιάνοφ, αδελφού του Λένιν. Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ τελειώνει το λύκειο με χρυσούν μετάλλιο.
1892		Ολοκληρώνει τις νομικές σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Αγίας Πετρούπολης
1893-1895		Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ, αφού εγκατασταθεί, για λίγο, ως ασκούμενος δικηγόρος στη Σαμάρα, συγγράφει το <i>Τι είναι οι 'Φύλοι του Λαού' και πώς πολεμούν τους σοσιαλδημοκράτες</i> και στη συνέχεια εγκαθίσταται στην Αγία Πετρούπολη.
1894		Συνάντηση με την Κρούπσκαγια Ο ηγέτης των 'νόμιμων μαρξιστών' (Μπερντιάγιεφ, Τουγκάν-Μπαρανόφσκι) Στρούβε δημοσιεύει τις <i>Κριτικές παρατηρήσεις για την ανάπτυξη της Ρωσίας</i> .
1895 (Αρχές)		Ο Μάρτοφ εκδίδει την μπροσούρα του μετέπειτα ιδρυτή της Μπουντ Κρέμερ <i>Για την αγκιτάτσια</i> Ταξίδι στη Γενεύη: συνάντηση με Πλεχάνοφ, Άξελροντ, Στρούβε & Ζασούλιτς
1895	9.12	Ιδρύεται ο Σύνδεσμος Πάλης για την Απελευθέρωση της Εργατικής Τάξης . (Λένιν, Μάρτοφ, Κριζανόφσκι) Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ συλλαμβάνεται. Παραμένει στη φυλακή ως το 1897.
1897		Αναχώρηση του Ουλιάνοφ για τη Σιβηρία όπου έχει εκτοπισθεί.
1898 (Αρχές)		Η Κρούπσκαγια τον συναντά εκεί και παντρεύονται.
1898	1.3-3.3	1^ο Συνέδριο ΣΔΕΚΡ : Ίδρυση στο Μινσκ του ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΡΩΣΙΑΣ , που αμέσως διαλύεται. (Ο Λένιν παραμένει εξόριστος)
1899-1900		Ο Λένιν δημοσιεύει το <i>Η ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία</i> . Σπουδαστική αναταραχή στη Ρωσία Δημοσιεύεται το έργο του Bernstein, <i>Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας</i> . Δημοσίευση του οικονομιστικού <i>Credo</i> (Κουσκόβα & Προκοπόβιτς)
1900	Φεβρουάριος	Ο Ουλιάνοφ εγκαταλείπει τη Σιβηρία. Αναχώρηση για την Ελβετία
1900	21.12	Ο Ουλιάνοφ γίνεται Λένιν. Συναντάται και πάλι με τον Πλεχάνοφ. Εκδίδεται το πρώτο τεύχος της <i>Ίσκρα</i> (Λένιν, Ζασούλιτς, Μάρτοφ,

1901-1902		Ποτρεσόφ, Άξελροντ, Πλεχάνοφ) Ιδρύεται το Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα
1902		Ο Λένιν γράφει το Τι να κάνουμε;
1903	17.7-10.8	2^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στις Βρυξέλλες κι έπειτα στο Λονδίνο. Μπολσεβίκοι και μενσεβίκοι χωρίζονται. Η <i>Ίσκρα</i> (Πλεχάνοφ, Άξελροντ, Ποτρεσόφ, Μάρτοφ, Τρότσκι) περνά προσωρινά υπό τον έλεγχο του Λένιν, αλλά λίγο αργότερα χάνεται οριστικά για τους μπολσεβίκους.
1904	27.11	Έναρξη του Ρωσο-Ιαπωνικού Πολέμου Ο Λένιν, αρχικά σε κακή ψυχολογική κατάσταση λόγω απώλειας της Ίσκρα. Διαμορφώνει δεσμούς με Μπογκντάνοφ, Λουνάτσάρσκι και Κράσιν Ο Λένιν γράφει το Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω. Οι μπολσεβίκοι εκδίδουν την Βπεριόντ.
1905	9.1.	Επανάσταση στη Ρωσία (Κόκκινη Κυριακή/ Παπάς Γκαπόν)
	12-27.4	3^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στο Λονδίνο Εμφάνιση των Κάμενεφ, Ρύκοφ Οι μενσεβίκοι ανεκτοί ως μέλη του κόμματος μόνον ως άτομα. Τριμελής ηγετικός πυρήνας (Λένιν, Μπογκντάνοφ, Κράσιν)
	Καλοκαίρι	Ο Λένιν γράφει το Δυο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση (κρίσιμη η συμμαχία εργατών & αγροτών)
	25.8	*Να συγκριθεί με την ανάλυση του Τρότσκι στο 1905 και της Luxemburg στο <i>Η Μαζική Απεργία, το Πολιτικό Κόμμα και τα Συνδικάτα.</i>
	7-9.9	Συνθήκη του Πόρτσμουθ. Τέλος του Ρωσο-Ιαπωνικού Πολέμου Συνδιάσκεψη των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων στη Ρίγα. Ο Λένιν επιστρέφει στη Ρωσία.
	14.10	Ίδρυση του Σοβιέτ της Αγίας Πετρούπολης
	17.10	Αυτοκρατορική διακήρυξη – υπόσχεση για Σύνταγμα Ίδρυση του Συνταγματικού-Δημοκρατικού Κόμματος (Καντέ)
	Οκτώβριος	Γενική απεργία στη Ρωσία
	8.11	Επιστροφή του Λένιν στην Αγία Πετρούπολη
	12-17.12	Πρώτη Συνδιάσκεψη του ΣΔΕΚΡ στο Τάμερφορς
1906	27.4	Εκλογές στην πρώτη Δούμα, που διαλύθηκε στις 8.7. Οι μπολσεβίκοι δε συμμετέχουν 179 καντέ, 94 εργατικοί (τρουντοβίκοι) 18 μενσεβίκοι
	10-25.4	4^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ , το λεγόμενο «ενωτικό», στη Στοκχόλμη 62 μενσεβίκοι (για 34.000 στελέχη), 46 μπολσεβίκοι (για 14.000 στελέχη) Στην εκλεγείσα κεντρική επιτροπή οι μπολσεβίκοι μειοψηφούν.
	Καλοκαίρι	Ο Στολύπιν πρωθυπουργός (μεταρρυθμίσεις για ενσωμάτωση της αγροτιάς στις κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες: 'απελευθέρωση' αγροτών από το θεσμό της κοινότητας)
	3-7.11	Δεύτερη Συνδιάσκεψη του ΣΔΕΚΡ στο Τάμερφορς (Απόφαση με πλειοψηφία των μενσεβίκων για εκλογική συμμαχία με καντέτους)
	9.11	Αγροτική μεταρρύθμιση του Στολύπιν
1907	20.2- Ιούνιος	Δημοσιεύεται το <i>Αποτελέσματα & Προοπτικές</i> του Τρότσκι Δεύτερη Δούμα 66 σοσιαλδημοκράτες, 37 σοσιαλεπαναστάτες, 19 οκτωβριστές, 33 ακροδεξιοί, 98 καντέ, 98 εργατικοί
	Απρίλιος-Μάιος	5^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στο Λονδίνο 175 Ρώσοι (90 μπολσεβίκοι, 85 μενσεβίκοι), 44 Μπουντ, 26 Λετονοί, 45 Πολωνοί Από την άποψη της κοινωνικής σύνθεσης, μπολσεβίκοι και μενσεβίκοι είναι περίπου όμοιοι. (Κλιφ, τ.1, σ.179)
	3-5.8	Ανάδειξη του Ζινόβιεφ στην κομματική ζωή Τρίτη Συνδιάσκεψη του κόμματος στην Κότκα (Ο Λένιν, αν και

	1.11	μόνος, υποστηρίζει άρση της αποχής από τις επικείμενες εκλογές) Τρίτη Δούμα. Οι μπολσεβίκοι συμμετέχουν. Ο Λένιν μέχρι τότε ανένδοτος υποστηρικτής της αποχής από τις εκλογές, εμφανίζεται πιο ευνοϊκός για συμμετοχή στις εκλογές, αλλά συναντά την αντίσταση της αριστεράς πτέρυγας των μπολσεβίκων-οτζοβίστ (Μπογκντάνοφ, Κράσιν), που ζητούν και επιτυγχάνουν ανάκληση των μπολσεβίκων βουλευτών. Ο Λένιν, μετά από καταθλιπτική κρίση (όπως και το 1905) εγκαταλείπει τη Ρωσία και εγκαθίσταται στην Ελβετία (Γενεύη). *Θα επιστρέψει στη Ρωσία τον Απρίλιο του 1917.
1908	5-12.11 Δεκέμβριος	Τέταρτη Συνδιάσκεψη του Κόμματος στο Έλσινγκφορς Πέμπτη Συνδιάσκεψη του Κόμματος στο Παρίσι Ο Λένιν εγκαθίσταται στο Παρίσι. Ο Τρότσκι συγγράφει το <i>Οι διαφορές μας</i> και εκδίδει τη δική του <i>Πράβντα</i> στη Βιέννη
1910	Ιανουάριος	Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΣΔΕΚΡ. Τελευταία απόπειρα συμφιλίωσης μπολσεβίκων και μενσεβίκων
1911		Ίδρυση της Σχολής Στελεχών του Λονζυμώ
1912	1.9 Ιανουάριος	Ο Στολύπιν δολοφονείται στο Κίεβο. Έκτη Συνδιάσκεψη του Κόμματος στην Πράγα. Νίκη του Λένιν επί των συμφιλιωτών. Γίνεται ΣΔΕΚΡ (μπολσεβίκικο). Τουφεκίδι στον Λένα Εκδίδεται το πρώτο φύλλο της μπολσεβίκικης <i>Πράβντα</i> Ο Λένιν εγκαθίσταται στην Κρακοβία Συνδιάσκεψη της Βιέννης οργανωμένη από τον Τρότσκι: «μπλοκ του Αυγούστου» Οριστική ρήξη μπολσεβίκων και μενσεβίκων Ανοίγει η τέταρτη Δούμα (13 σοσιαλδημοκράτες, εκ των οποίων 6 μπολσεβίκοι)
1913	24.11	Συνέδριο στη Βασιλεία της Β' Διεθνούς για να αρνηθεί τον πόλεμο. Ο Στάλιν γράφει το <i>Ο μαρξισμός και το εθνικό ζήτημα</i>
1914	28.6 20-23.7 28-30.8 1.8	Ο Λένιν στη Βέρνη και στη Ζυρίχη Δολοφονία του αρχιδούκα Φραγκίσκου-Φερδινάνδου στο Σαράγεβο Ο Γάλλος πρόεδρος Πουανκαρέ επισκέπτεται τη Ρωσία Σύνοδος της Διεθνούς στις Βρυξέλλες Η Γερμανία κηρύσσει τον πόλεμο στη Ρωσία Η Αγία Πετρούπολη γίνεται Πέτρογκραντ Ρωσική ήττα κοντά στις λίμνες της Μαντζουρίας
1915	Τέλος Αυγούστου 5-8.9	Συνδιάσκεψη του Τσίμερβαλντ Ο Λένιν γράφει το έργο Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού.
1916	Φεβρουάριος Μάρτιος 17.12	Συνδιάσκεψη του Κίνταλ Ρωσική επίθεση στο βόρειο μέτωπο, προκειμένου να διευκολυνθεί ο γαλλικός στρατός που μάχεται στο Βερντέν. Δολοφονία του Ρασπούτιν
1917	23-25.2 27.2 2.3 9.3 3.4 4.4	Επανάσταση στο Πέτρογκραντ Κυριεύονται τα Χειμερινά Ανάκτορα. Το σοβιέτ εγκαθίσταται στο Ανάκτορο της Ταυρίδας. Σχηματίζεται η προσωρινή κυβέρνηση. Παραίτηση του Νικολάου Β' Οι Η.Π.Α. αναγνωρίζουν την προσωρινή κυβέρνηση. Άφιξη του Λένιν στο Πέτρογκραντ μετά από δεκαετή απουσία. ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΗ Γράμματα από μακριά Θέσεις του Απρίλη

24-29.4	Γράμματα για την τακτική Τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην επανάστασή μας *Στην κομματική επιτροπή της Πετρούπολης οι θέσεις του Απρίλη απορρίπτονται (13 κατά, 2 υπέρ, 1 αποχή) Έβδομη Συνδιάσκεψη του ΣΔΕΚΡ (μπ) *122 από τους 149 εκπροσώπους υπέρ της μεταφοράς εξουσίας στα Σοβιέτ 71 από τους 149 εκπροσώπους υπέρ άμεσης μετάβασης σε σοσιαλιστική επανάσταση Υπερψήφιση πρότασης Λένιν για δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των λαών Ο Λένιν ασκεί κριτική στις θέσεις της προσωρινής κυβέρνησης, αλλά θεωρεί αριστεριστικό τυχοδιωκτισμό τη θέση για άμεση ανατροπή της.
5.5	Εκλογή ΚΕ με αναλογία 5/4 υπέρ της αριστερής πτέρυγας Σχηματίζεται η κυβέρνηση συνασπισμού. Ο Τρότσκι επιστρέφει στη Ρωσία
Ιούνιος	1^ο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ Ψήφος εμπιστοσύνης στην προσωρινή κυβέρνηση και υπέρ της επίθεσης *Επί 822 αντιπροσώπων 105 Μπολσεβίκοι 285 Σοσιαλιστές-Επαναστάτες 248 Μενσεβίκοι Μια ακατάστατη επανάσταση
10.6.	Απαγόρευση διαδήλωσης των μπολσεβίκων εναντίον της
16.6.	προσωρινής κυβέρνησης
18.6.	Διαταγή Κερένσκι για επίθεση στο μέτωπο του πολέμου με μόνους διαφωνούντες τους μπολσεβίκους
3-5.7	Διαδήλωση όλων των κομμάτων των Σοβιέτ, που απολήγει σε θρίαμβο των συνθημάτων των μπολσεβίκων. «Ημέρες του Ιουλίου» Συλλήψεις μπολσεβίκων (Κάμενεφ, Λουνάτσάρσκι, Τρότσκι, Κολλοντάι) Ο Λένιν διαφεύγει ως τις 20 Οκτωβρίου στη Φινλανδία.
26.7-3.8	Τρεις κρίσεις Για τους συμβιβασμούς *Προβληματισμός του Λένιν για το ρόλο των Σοβιέτ στη μη ειρηνική διεκδίκηση της εξουσίας, που αποδεικνύεται επιβεβλημένη μετά το πραξικόπημα της του Κορνίλοφ. 6^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, το λεγόμενο ενωτικό Ο Τρότσκι συμμαχεί με τους μπολσεβίκους. Απόφαση υπέρ της εξέγερσης Αριθμός των μελών του κόμματος: από 23.600 (Ιανουάριος 1917) -60% εργάτες, 7,6% αγρότες και 25, 8% υπάλληλοι γραφείου- σε 240.000 (Ιούλιος 1917)
27.8 Αύγουστος- Σεπτέμβριος 14.9-20.9	Απόπειρα πραξικοπήματος του Κορνίλοφ Ο Λένιν γράφει το Κράτος και Επανάσταση. Δημοκρατική Συνδιάσκεψη Ο Λένιν αντιτίθεται στη συμμετοχή, αλλά η ΚΕ των μπολσεβίκων εγκρίνει
25.9	(77 υπέρ, 55 κατά) Ο Τρότσκι, που έχει απελευθερωθεί, εκλέγεται πρόεδρος του Σοβιέτ. Μπορούν οι μπολσεβίκοι να διατηρήσουν την κρατική εξουσία; Μαρξισμός και εξέγερση Συμβουλή από ένα θεατή
5.10	Η ΚΕ των μπολσεβίκων αποφασίζει την αποχώρηση από το προκοινοβούλιο, που είχε αποφασίσει η Δημοκρατική Συνδιάσκεψη.

	10.10	Η Κ.Ε. αποφασίζει την εξέγερση. 10 ψήφοι υπέρ, 2 κατά (Κάμενεφ, Ζηνόβιεφ) Γράμμα στους συντρόφους
	25.10	Εξέγερση και κατάληψη της εξουσίας
	26.10	2^ο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ *Επί 650 αντιπροσώπων 360-390 Μπολσεβίκοι 160-190 Σοσιαλιστές-Επαναστάτες 60-70 Μενσεβίκοι Ορισμός κυβέρνησης: Συμβούλιο Λαϊκών Επιτρόπων Διατάγματα: Ειρήνη, Διανομή της γης, Αυτοδιάθεση των λαών, Εργατικός έλεγχος, Ανάκληση αντιπροσώπων, Χωρισμός εκκλησιάς και κράτους Εκλογή Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής του Συνεδρίου των Σοβιέτ 66 Μπολσεβίκοι 39 (ή 29) Σοσιαλιστές-Επαναστάτες της Αριστεράς 10 (ή 20) διάφοροι (Οι μενσεβίκοι και άλλες αστικές δυνάμεις αποχώρησαν)
	2.11	Οριστική επικράτηση της θέσης του Λένιν εναντίον κυβέρνησης συνασπισμού
	12-27.11	Εκλογές στη Συντακτική 40% Σοσιαλιστές-Επαναστάτες (419 έδρες) 24% Μπολσεβίκοι (168 έδρες + 40 έδρες των σοσιαλιστών επαναστατών της Αριστεράς) 7% Καντέ (17 έδρες) 3% Μενσεβίκοι (16 έδρες) Σε Μόσχα και Πετρούπολη οι ψήφοι των μπολσεβίκων είναι 4πλάσιες αυτών των Εσέρων και 16πλάσιοι εκείνων των μενσεβίκων.
	2.12	Γερμανο-ρωσική ανακωχή. Διαπραγματεύσεις του Μπρεστ- Λιτόφσκ
	7.12	Ιδρύεται η Τσεκά.
1918	5-6.1	Σύννοδος και διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης Θέσεις για τη Συντακτική Συνέλευση Οι εκλογές στη Συντακτική Συνέλευση και η Δικτατορία του Προλεταριάτου
	10-18.1	3^ο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ
	21.1	Το Σοβναρκόμ ακυρώνει όλα τα δάνεια που είχαν συναφθεί από το παλαιό καθεστώς
	1.2	Η Ρωσία υιοθετεί το γρηγοριανό ημερολόγιο.
	3.3	Υπογραφή της συνθήκης του Μπρεστ- Λιτόφσκ
	6-8.3	7^ο Συνέδριο του Κόμματος Υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής του Λένιν Η Μόσχα γίνεται πρωτεύουσα της Ρωσίας .
	10-14.3	4^ο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ Έγκριση της συνθήκης του Μπρεστ-Λιτοφσκ (724 υπέρ, 276 κατά και 118 αποχές)
	Μάιος	Αρχίζει ο εμφύλιος πόλεμος.
	28.6	Απαρχές του «πολεμικού κομμουνισμού»
	6.7	Οι σοσιαλεπαναστάτες της αριστεράς αντιτίθενται στους μπολσεβίκους.
	17.7	Δολοφονία της αυτοκρατορικής οικογένειας
	30.8	Απόπειρα της Φ.Καπλάν κατά του Λένιν
1919	Ιανουάριος	Παρίσι. Αρχίζει η συνδιάσκεψη για την ειρήνη.
	15.1	Δολοφονούνται η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Λήμπκνεχτ.
	2-7.3	1^ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς στη Μόσχα
	18-23.3	8^ο Συνέδριο του Κόμματος
	Απρίλιος.-	Επιθέσεις του Κόλτσακ και του Ντενίκιν εναντίον του Κόκκινου
	Οκτώβριος	Στρατού

1920	2-4.12	Όγδοη Συνδιάσκεψη του Κόμματος
	27.12	Αρχίζει η «στρατιωτικοποίηση» της εργασίας.
	Ιανουάριος	Καταστροφή των «Λευκών» στη Σιβηρία
	29.3-5.4	9ο Συνέδριο του Κόμματος
	24.4	Αρχίζει ο «πολωνικός πόλεμος».
1921	21.7-6.8	2ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς
	Αύγουστος	Ο Κόκκινος Στρατός προ της Βαρσοβίας
	1.9	Πολωνική αντεπίθεση. Ήττα των Ρώσων
	12.10	Συνέδριο του Μπακού
	25.10-16.11	Συνθήκη ειρήνης με την Πολωνία
1922	Ιανουάριος-Μάρτιος.	Επίθεση κατά του στρατού του Βράνκελ και ήττα του Βράνκελ
	2-17.3	Εξέγερση των αγροτών του Ταμπόφ
	8-16.3	«Κομμούνα της Κροστάνδης»
	22.6-12.7	10ο Συνέδριο του Κόμματος
	Αύγουστος	Αρχή της ΝΕΠ
1922	12.10	3ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς
	6.2	Εκκαθάριση του Κόμματος
	26.2	Ιδρύεται η Τράπεζα του Κράτους.
	27.3-2.4.	Λιμός στη Ρωσία
	3.4	Η Τσεκά γίνεται Γκε-πε-ου
1923	10.4-19.5	Κατάσχεση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Αντιθρησκευτική εκστρατεία
	16.4	11ο Συνέδριο του Κόμματος
	26.5	Ο Στάλιν ανακηρύσσεται γενικός γραμματέας του Κόμματος.
	Αύγουστος-Σεπτέμβριος	Συνδιάσκεψη της Γένοβας
	4.11-5.12	Η Ρωσία και η Γερμανία υπογράφουν στο Ράπαλο σύμφωνο μη επιθέσεως.
1923	16.12	Πρώτο εγκεφαλικό επεισόδιο του Λένιν.
	22.12	Απομακρύνεται από τα πράγματα μέχρι τον Οκτώβριο.
	30.12	Σύγκρουση Στάλιν- Γεωργιανών
	30-31.12	4ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς
	4.1	Δεύτερο εγκεφαλικό επεισόδιο του Λένιν
1924	Ιανουάριος-Μάρτιος	«Επιστολή στο Συνέδριο» του Λένιν, η λεγόμενη «διαθήκη»
	6.3	Ιδρύεται η ΕΣΣΔ.
	17-25.4	Ο Λένιν υπαγορεύει τις σημειώσεις του για το εθνικό ζήτημα.
	Ιανουάριος	Σημείωμα του Λένιν, με το οποίο ζητάει την απομάκρυνση του Στάλιν από την εξουσία
	21.4	Ο Λένιν υπαγορεύει τα τελευταία του άρθρα.
1924	21.4	Ρήξη του Λένιν με τον Στάλιν
	21.4	12ο Συνέδριο του Κόμματος απόντος του Λένιν
1924	21.4	Όγδοη Συνδιάσκεψη του Κόμματος. Καταδίκη των απόψεων του Τρότσκι
	21.4	Θάνατος του Λένιν. Ο Ρύκοφ τον διαδέχεται στην ηγεσία της κυβέρνησης.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Πληθυσμός της Αυτοκρατορίας: περίπου 103.000.000 (Απογραφή 1897)

80%: αγρότες

3.000.000 εργάτες

Διάρκεια εργάσιμης μέρας: 11 ½ ώρες

Αριθμός απεργών

1881-1886: μόνο 48 απεργίες

1905: 2.750.000

1906: 1.750.000

1907: 750.000

1910: 50.000

1911: 100.000

1914: 1.425.000 (Κλιφ, τ.1, σ.311)

Αριθμός μελών μπολσεβίκικου κόμματος (Κλιφ, τ.1, σσ.178,283,340-341)

1905: 8.400 (5.200 εργάτες, 400 αγρότες, 2300 υπάλληλοι, 500 διάφοροι)

1906: 13.000 (& 18.000 μενσεβίκτοι)

1907: 46.163 (& 38.174 μενσεβίκτοι)

1910: λίγες εκατοντάδες

1917 (Ιανουάριος): 23.600

1917 (Οκτώβριος): 240.000

I. ΡΩΣΙΚΟΣ ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ («κίνημα προς το λαό»:1873-1874)

Σύμφωνα με τον Χέρτσεν, "τον αληθινό ιδρυτή του Λαϊκισμού"⁹³, οι επαναστάσεις του 1848-1849, που ξέσπασαν σε όλη την Ευρώπη, αντιπροσωπεύουν το σημείο καμπής, μετά το οποίο αρχίζουν να έρχονται στην επιφάνεια νέες ιδέες για τη χειραφέτηση, ιδιαίτερα στη Ρωσία. Ειδικότερα, τη λαϊκιστική επαναστατική παράδοση στη Ρωσία του δέκατου ένατου αιώνα χαρακτηρίζουν.

- 1. η δυσπιστία προς τον κοινοβουλευτισμό,**
- 2. η πίστη στην αυτόνομη ανάπτυξη της ρωσικής κοινωνίας στη βάση του θεσμού της "ομπστσίνα" (αγροτική κοινότητα),**
- 3. η αναγνώριση της ανάγκης για μία ομάδα φωτισμένων επαναστατών, αφοσιωμένων στην υπόθεση του λαού (ιντελιγκέντσια)**

«Οι μάζες θέλουν να σταματήσουν το χέρι που τους αρπάζει αναίσχυντα το ψωμί που έχουν κερδίσει. Είναι αδιάφορες για την ατομική ελευθερία, την ελευθερία του λόγου. Οι μάζες αγαπούν την εξουσία. Είναι ακόμη τυφλωμένες από την υπεροπτική λάμψη της εξουσίας, προσβάλλονται από εκείνους που στέκονται μόνοι τους. Την ισότητα την καταλαβαίνουν ως ισότητα της καταπίεσης [...], **θέλουν μία κοινωνική κυβέρνηση να κυβερνά προς όφελος τους και όχι το αντίθετο, όπως η τωρινή. Αλλά το να κυβερνήσουν οι ίδιες δεν περνάει από το μυαλό τους.**»⁹⁴

«Πηγαίνετε μέσα στο λαό! Πηγαίνετε στο λαό! Εκεί είναι η θέση σας, απόβλητοι της μάθησης. Δείτε στους Μπιστρόμ [τσαρικοί στρατηγοί] ότι δε θα γίνετε κυβερνητικοί υπάλληλοι, αλλά στρατιώτες. Δε θα γίνετε μισθοφόροι χωρίς πατρίδα, αλλά στρατιώτες του ρωσικού λαού!»⁹⁵

Ιδεολογικά ρεύματα εντός του ρωσικού λαϊκισμού

α) ανθρωπιστικό ρεύμα (Λαβρόφ, Μιχαϊλόφσκι)

Διαμορφώνεται, πράγματι, ένας ευαίσθητος συσχετισμός μεταξύ της καλλιεργημένης μειοψηφίας και των μαζών. Σύμφωνα με τον Λαβρόφ και τον Μιχαϊλόφσκι, δεν πρέπει να αρνείται κανείς τον καθοδηγητικό ρόλο της ιντελιγκέντσιας στην πάλη για την αλήθεια και τη δικαιοσύνη. Οι ίδιες οι μάζες χρειάζονται μία τέτοια πνευματική ηγεσία και ηθική αναγέννηση, προκειμένου να πετύχουν τη απελευθέρωση τους. Αφετέρου, κανένα κριτικά σκεπτόμενο άτομο δεν έχει το δικαίωμα να εξαναγκάσει το λαό να ακολουθήσει τις ιδέες του.

«Με τίμημα την ακούραστη εργασία και την πάλη άλλων για την επιβίωση» [μία διαπαιδαγωγημένη μειοψηφία έχει το προνόμιο] "να παρατηρεί, να στοχάζεται, να υπολογίζει - χωρίς να χρειάζεται να φροντίζει για τροφή, στέγη και τις στοιχειωδέστερες ανέσεις"⁹⁶

«Σε αυτούς ανήκει το ηθικό καθήκον να πληρώσουν το κόστος αυτής της προόδου. Αυτή η εξόφληση [...] συνίσταται στη μεγαλύτερη δυνατή επέκταση των υλικών ανέσεων και της πνευματικής και ηθικής ανάπτυξης στην πλειοψηφία, καθώς και στην εισαγωγή της επιστημονικής κατανόησης και της δικαιοσύνης στους κοινωνικούς θεσμούς.»⁹⁷

«Ίσως έλθει μία στιγμή, που [το κριτικά σκεπτόμενο άτομο] θα μπορεί να πάρει μέρος στην κοινωνική ζωή. Αν δεν έλθει, θα μεταδώσει στην επόμενη γενεά την παράδοση της αλήθειας και της δικαιοσύνης, που γι' αυτόν υπήρχε μόνο στο χώρο της συνείδησης, και την οποία δεν μπορούσε να πραγματώσει ή δεν ήξερε πώς να πραγματώσει. Σε μία τέτοια περίπτωση, ακόμη και το

⁹³ F. Venturi, *Roots of Revolution, A History of the Populist and Socialist Movements*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1983, p. 1.

⁹⁴ Παρατίθεται στο I. Berlin, *Russian Thinkers*, Penguin Books, Harmondsworth 1978, σ. 88.

⁹⁵ Παρατίθεται στο E. Lampert, *Studies in Rebellion*, Routledge and Kegan Paul, London 1957, p. 253.

⁹⁶ P. Lavrov, *Historical Letters*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1967, p. 133.

⁹⁷ Ο.π.

γεγονός ότι δεν υπέκυψε στο γενικό κακό, ότι δεν έγινε όργανο του, συνιστά υπηρεσία.»⁹⁸

«Κι' όμως ακριβώς αυτοί οι άνθρωποι που σκέπτονται και δρουν ανεξάρτητα και που είναι συνηθισμένοι στην ηθική μοναξιά είναι αυτοί που τώρα πρέπει να συσπειρωθούν, να ενωθούν, να σκεφθούν μαζί, να δράσουν μαζί και να οργανώσουν κάτι ισχυρό και ενιαίο, αλλά ισχυρό όπως μία συλλογική δύναμη και ενιαίο όπως μία αφηρημένη ενότητα.»⁹⁹

«Ο ναροντνίτσεστβο του Λαβρόφ και του Μιχαϊλόφσκι ανήκει στον τύπο εκείνο, που θεωρεί ότι δεσμεύεται από τα συμφέροντα του λαού αλλά όχι από τις γνώμες του. Πίστευαν ότι οι αληθινά φωτισμένες γνώμες μπορούν να βρεθούν στις γραμμές της inteligenstsiy και όχι μεταξύ του λαού. Ήταν καθήκον της inteligenstsiy να δώσει τη γνώση στο λαό, να υπηρετήσει τα συμφέροντα του λαού και να εργασθεί για την ελευθερία του, αλλά να διατηρήσει τη δική της ανεξαρτησία γνώμης και ιδεών.» (Berdyaev N., *The Origin of Russian Communism*, Ann Arbor Paperbacks, The University of Michigan Press, USA 1970)

β) μηδενιστικό ρεύμα (Τσερνισέφσκι, Πισάρεφ)

Η φλογερή αγάπη για τη θετική επιστήμη οδήγησε τους Τσερνισέφσκι και Πισάρεφ να συμβά- λουν, έστω και χωρίς να έχουν την πρόθεση, στη διαμόρφωση μίας νέας θρησκείας, της οποίας η πραγματική θεά ήταν η ίδια η Επιστήμη. Τούτο σημαίνει ότι, ακόμη κι ο διανοούμενος - επιστήμονας που αφιερώνει τη ζωή του (της) στην προαγωγή της τεχνικής γνώσης και της θετικής επιστήμης, ζώντας ωστόσο στο πολιτιστικό περιβάλλον της Ρωσίας του δέκατου ένατου αιώνα, δεν μπορεί παρά να ενεργεί, ως ένα βαθμό, ως διανοούμενος - ιερέας.

Από αυτή την ιδιαίτερη άποψη, ο Zenkovsky σωστά υποστηρίζει ότι θα ήταν λάθος να συμπεράνουμε ότι ο ρομαντισμός εξαφανίστηκε τελείως από αυτή τη νέα γενιά των μηδενιστών. Μια γνήσια ρομαντική βάση διατηρήθηκε κάτω από το κάλυμμα του ρεαλισμού. Επομένως, ο «επιστημονισμός» των ρώσων ριζοσπαστών ήταν στην πραγματικότητα μια αφελής πίστη στη «δύναμη» της επιστήμης. Αλλά στην τελική του θεμελίωση αυτός ο άσβεστος ρομαντισμός εκδηλωνόταν με μια «κοσμική θρησκευτικότητα» που ανθούσε κάτω από το κάλυμμα του ρεαλισμού ακόμη και του υλισμού.¹⁰⁰ (Zenkovsky).

Με άλλα λόγια, ακόμη και σε αυτή τη θετικιστική εκδοχή του ρωσικού λαϊκισμού, η σχέση inteligenstsiy - λαού διατηρεί τον ηθικό της χαρακτήρα. Στην πάλη τους «να αυξήσουν τον αριθμό των ανθρώπων που σκέπτονται, [πράγμα που είναι] το άλφα και το ωμέγα της κοινωνικής ανάπτυξης»,¹⁰¹ οι ρώσοι μηδενιστές συνδύαζαν τον τεχνικό επιστημονισμό με την κοινωνική ηθική, υπηρετώντας αυτό που οι ίδιοι θεωρούσαν κοινή χρησιμότητα και κοινό καλό. Περιττεύει να πούμε ότι, για τους ρώσους μηδενιστές, η πίστη στο κριτικά σκεπτόμενο άτομο δεν αντιφάσκει, σε τελευταία ανάλυση, προς τη συλλογική πάλη προς όφελος του λαού. Είναι αλήθεια, βεβαίως, ότι η λατρεία του Πισάρεφ για τον άνθρωπο-επιστήμονα μπορεί να διαταράξει τη λεπτή ισορροπία στη σχέση inteligenstsiy - μαζών, όπως την εκθέσαμε πιο πάνω. Ακόμη, όμως, και στη σύντομη ζωή του Πισάρεφ ως συγγραφέως "μπορούμε να διακρίνουμε μία μετατόπιση της έμφασης από το άτομο στην κοινωνία, από τη χειραφέτηση του ανθρώπινου όντος από τις παλιές παραδόσεις και πεποιθήσεις, από όλα όσα δε στηρίζονται στην επιστήμη, προς τη θετική προαγωγή του κοινού καλού"¹⁰². Έτσι, και αυτοί οι 'Νέοι Άνδρες' του Πισάρεφ, όπως τους αποκαλεί στο έργο του *Το Σκεπτόμενο Προλεταριάτο* (1865), παλεύουν για τα συμφέροντα του λαού και όχι για το προσωπικό τους όφελος.

γ) ελευθεριακό ρεύμα (Μπακούνιν)

«Κανένας πνευματικός άνθρωπος δεν μπορεί να φτάσει στο λαό ούτε καν να καθορίσει πώς θα ζήσει και πώς πρέπει να ζήσει την επομένη της κοινωνικής επανάστασης.»¹⁰³

⁹⁸ Ο.π. p. 154.

⁹⁹ Ο.π. p. 174.

¹⁰⁰ Ο.π. σ. 326-327.

¹⁰¹ Παρατίθεται στο F. Venturi, ο.π. σ. 327.

¹⁰² F.C. Copleston *Philosophy in Russia, From Herzen to Lenin and Berdyaev*, Search Press, Notre Dame 1986 σ. 115.

¹⁰³ M. Bakunin, *Statism and Anarchy*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, pp. 198-199.

«Οι πιο γνωστές διάνοιες, [επιμένει ο Μπακούνιν], δεν έχουν κάνει τίποτε ή έχουν κάνει πολύ λίγα ειδικά για το λαό, για τα πολλά εκατομμύρια των εργαζομένων προλεταρίων. Η λαϊκή ζωή, η λαϊκή ανάπτυξη, η λαϊκή πρόοδος ανήκουν αποκλειστικά στον ίδιο το λαό. Αυτή η πρόοδος δεν επιτυγχάνεται, φυσικά, μαθαίνοντας από τα βιβλία αλλά με τη φυσική συσσώρευση εμπειρίας και σκέψης, που μεταδίδεται από γενεά σε γενεά και που αναγκαία διευρύνει και βαθαίνει το περιεχόμενο της και τελειοποιείται και παίρνει τις μορφές της πολύ αργά.»¹⁰⁴

«Αν οι άνθρωποι δεν αναπτύξουν μόνοι τους αυτό το ιδεώδες, τότε, φυσικά, κανείς δεν μπορεί να τους το δώσει. Γενικά, πρέπει να σημειωθεί ότι σε κανέναν -ούτε σε ένα άτομο, σε μία κοινωνία ή σε ένα λαό - δεν μπορεί να δοθεί κάτι που δεν υπάρχει ήδη μέσα του, και όχι απλά σε εμβρυώδη μορφή, αλλά σε ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης.»¹⁰⁵

δ) μπλανκιστικό ρεύμα (Τκάτσεφ)

«Η μειοψηφία θα δώσει επεξεργασμένη και λογική μορφή στην πάλη οδηγώντας τη προς καθορισμένους στόχους, κατευθύνοντας αυτό το ανεπεξέργαστο υλικό στοιχείο προς ιδεώδεις αρχές. Σε μία αληθινή επανάσταση ο λαός ενεργεί σαν θυελλώδης δύναμη της φύσης, που καταστρέφει και ερειπώνει τα πάντα στο δρόμο της, πάντοτε δρώντας ανεξάρτητα από κάθε υπολογισμό και συνείδηση.»¹⁰⁶

«Οι επαναστάτες δεν προετοιμάζουν, κάνουν μία επανάσταση. Κάντε την λοιπόν. Κάντε την γρηγορότερα! Κάθε αναποφασιστικότητα, κάθε χρονοτριβή, είναι εγκληματική [...] Γι' αυτό λέμε: Μην αφήνετε τις σκέψεις σας να πηγαίνουν πολύ μακριά. Σταθείτε σταθερά στη βάση ενός νηφάλιου, υπολογισμένου ρεαλισμού. Να μην ονειρεύεστε, αλλά να δράτε! Κάνετε μια επανάσταση και κάνετε την όσο γίνεται γρηγορότερα.»¹⁰⁷

***Η θέση του Marx και του Engels για τη δυνατότητα σοσιαλιστικού μετασχηματισμού στη Ρωσία.**

¹⁰⁴ Ο.π., p. 205.

¹⁰⁵ Ο.π., p.204.

¹⁰⁶ Παρατίθεται στο F. Venturi, ο.π., pp. 413-414.

¹⁰⁷ Παρατίθεται στο L.H.Haimson, *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1955, p. 17.

II. ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

Μέσα από τις γραμμές του ρωσικού λαϊκισμού, και ιδιαίτερα μέσα από την επαναστατική οργάνωση *Ζέμλια ι Βόλια (Γη και Ελευθερία)*, γεννήθηκε μία νέα γενεά πολιτικών στοχαστών και ακτιβιστών. Η πιο διακεκριμένη φυσιογνωμία μεταξύ των εκπροσώπων αυτής της γενεάς ήταν ο ιδρυτής του λεγόμενου ρωσικού μαρξισμού, Γκεόργκι Πλεχάνοφ. Έχοντας απορρίψει την τρομοκρατία, ο Πλεχάνοφ και οι οπαδοί του σχημάτισαν μία μικρή δική τους οργάνωση, την *Τσιόρνι Περεντέλ (Μαύρη Ανακατανομή)*, με στόχο την πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαζών. Ωστόσο, η Τσιόρνι Περεντέλ κατέρρευσε γρήγορα λόγω των πολιτικών διώξεων που ακολούθησαν τη δολοφονία του τσάρου Αλεξάνδρου II, την οποία οργάνωσαν και εξετέλεσαν οι τρομοκράτες της *Ναρόντναγια Βόλια (Λαϊκή θέληση)* το 1881. Δύο χρόνια αργότερα, το 1883, ζώντας στην Ελβετία και κάτω από την επιρροή του μαρξισμού, ο Πλεχάνοφ και τρεις σύντροφοι του - ο Άξελροντ, η Ζασούλιτς και ο Ντέιτς - ίδρυσαν την *Οσβομποζνένιε Τρούντα (Χειραφέτηση της Εργασίας)*, δηλαδή την πρώτη ρωσική μαρξιστική οργάνωση.

- ο καπιταλισμός αναπτύσσεται ήδη στη Ρωσία.
- αναγκαία η συγκρότηση πολιτικού κόμματος στη βάση της συμμαχίας ριζοσπαστικής διανόησης και προλεταριάτου.
- αναγκαία η (αστικο)δημοκρατική επανάσταση με ηγεμονεύουσα δύναμη το προλεταριάτο (μπολσεβίκοι) ή την αστική τάξη (μενσεβίκοι)
- ασθενής η (φιλελεύθερη) αστική τάξη: η σχέση προλεταριάτου-αστικής τάξης
- η σχέση προλεταριάτου & αγροτιάς

A) Η θεωρία του ιμπεριαλισμού

*Στον πρόλογό του στη γερμανική και γαλλική έκδοση (6 Ιουλίου 1920) του *Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, ο Λένιν, χαρακτηρίζοντας τον ιμπεριαλισμό «παραμονή της κοινωνικής επανάστασης του προλεταριάτου», προχωρεί στον εξής αφορισμό, αναφερόμενος στο ζήτημα της εξαγοράς εργατικών ηγετών και διαμόρφωσης **εργατικής αριστοκρατίας**:

Αν δεν κατανοηθούν οι οικονομικές ρίζες αυτού του φαινομένου, αν δεν εκτιμηθεί η πολιτική και κοινωνική του σημασία, δεν μπορεί να γίνει ούτε βήμα στον τομέα της λύσης των πρακτικών καθηκόντων του κομμουνιστικού κινήματος και της επερχόμενης κοινωνικής επανάστασης.

Σε άλλα σημεία:

Η ιμπεριαλιστική ιδεολογία διεισδύει και στην εργατική τάξη. Δεν τη χωρίζουν σινικά τείχη από τις άλλες τάξεις. (σ.127)

Τα ζητήματα, αν μπορεί να αλλάξουν με μεταρρυθμίσεις οι βάσεις του ιμπεριαλισμού, αν πρέπει να τραβήξουμε μπροστά, προς την παραπέρα όξυνση και το παραπέρα βάθεμα των αντιθέσεων που γεννάει ο ιμπεριαλισμός, ή προς τα πίσω, προς την άμβλυνσή τους, είναι τα βασικά ζητήματα της κριτικής του ιμπεριαλισμού. (σ.129)

Ο Λένιν διακρίνει τις εξής περιόδους-εποχές του καπιταλισμού(**Ο. & Χ.Δ.Δ., σ.22**):

-**Περίοδος 1789-1871**: εποχή του **προοδευτικού καπιταλισμού**.

(Αποδόμηση φεουδαρχίας και απόλυτης μοναρχίας).

-**Περίοδος 1871 και επόμενα**: εποχή του **καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού**.

[Κρίσιμο ιστορικό ντοκουμέντο: **Διακήρυξη του Συνεδρίου της Βασιλείας-1912**]

Όπως εκτιμά στο *Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού* ο Λένιν ο 20^{ος} αιώνας αποτελεί «το **σημείο ριζικής στροφής από τον παλιό καπιταλισμό στον καινούργιο καπιταλισμό, από την κυριαρχία του κεφαλαίου γενικά στην κυριαρχία του χρηματιστικού κεφαλαίου.**»

Βασικά γνωρίσματα του ιμπεριαλισμού (σσ.103-104):

-**μονοπωλιακή συγκέντρωση** της παραγωγής και του κεφαλαίου

-**συγχώνευση βιομηχανικού και τραπεζικού κεφαλαίου** → χρηματιστικό κεφάλαιο

-**εξαγωγή κεφαλαίου** σε διάκριση με την ως τότε εξαγωγή εμπορευμάτων

-**διεθνείς μονοπωλιακές ενώσεις καπιταλιστών**

-**εξάντληση της διανομής [νέων] εδαφών** ανάμεσα στις μεγάλες καπιταλιστικές δυνάμεις (εσωτερίκευση του προβλήματος. Όξυνση των ενδοκαπιταλιστικών αντιθέσεων)

B) Το ζήτημα της αυτοχειραφέτησης: Προλεταριάτο & Διανόηση. Αυθόρμητο & συνειδητό

1. Πλεχάνοφ

***Ο σοσιαλισμός και η πολιτική πάλη (1883)**

Οι διαφορές μας (1884)

«Χωρίς επαναστατική θεωρία δεν υπάρχει επαναστατικό κίνημα με την αληθινή έννοια της λέξης.»¹⁰⁸

«Η δύναμη της εργατικής τάξης εξαρτάται μεταξύ άλλων από την καθαρότητα της πολιτικής της συνείδησης τη συνοχή της και το βαθμό οργάνωσης της. Αυτά τα στοιχεία της δύναμης της είναι εκείνα που πρέπει να επηρεάσει η σοσιαλιστική μας **ιντελιγκέντσια**. **Η τελευταία πρέπει να γίνει ο ηγέτης της εργατικής τάξης στο επερχόμενο χειραφετητικό κίνημα, να της εξηγήσει τα πολιτικά και οικονομικά της συμφέροντα, και πρέπει να την προετοιμάσει να παίξει έναν ανεξάρτητο ρόλο στην κοινωνική ζωή της Ρωσίας [...]** Η λεπτομερής επεξεργασία του [κοινωνικού και πολιτικού] προγράμματος πρέπει, φυσικά, να αφεθεί στους ίδιους τους εργάτες, αλλά η **ιντελιγκέντσια** πρέπει να διασαφηνίσει για λογαριασμό τους τα κύρια σημεία του.»¹⁰⁹

«Το γεγονός ότι αυτή η βασική αρχή των Γενικών Κανόνων της Διεθνούς Ένωσης Εργατών, [η αρχή της αυτοχειραφέτησης], είχε και ένα άλλο, ούτως ειπείν, φιλοσοφικό-ιστορικό νόημα, ότι η χειραφέτηση μίας συγκεκριμένης τάξης μπορεί να είναι δική της υπόθεση μόνον όταν αναδύεται ένα ανεξάρτητο κίνημα χειραφέτησης μέσα σε αυτή την τάξη - όλα αυτά ορισμένες φορές δεν τα σκέφτηκε καθόλου η [λαϊκιστική] μας **ιντελιγκέντσια** ή και άλλες πάλι η αντίληψη που σχημάτισε γι' αυτά ήταν πολύ παράξενη.»¹¹⁰

«[Τα μέλη της οργάνωσης "Χειραφέτηση της Εργασίας"] δεν πιστεύουν σε αυτή την ιδιόμορφη θεωρία, σύμφωνα με την οποία η υπόθεση μίας ορισμένης τάξης μπορεί να πραγματωθεί- "σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό"- από μία μικρή ομάδα. Λένε μόνο ότι **η χειραφέτηση αυτής της τάξης πρέπει να είναι δικό της έργο** και ότι, για να το πραγματοποιήσει, η τάξη πρέπει να αποκτήσει πολιτική διαπαιδαγώγηση και πρέπει να κατανοήσει και να αφομοιώσει τις ιδέες του σοσιαλισμού. [...] **Η σοσιαλιστική μας ιντελιγκέντσια, για την οποία ακόμη και η σκέψη ότι μπορεί να πραγματοποιήσει την οικονομική ανατροπή με τις δικές της δυνάμεις θα ήταν παιδαριώδης, μπορεί ωστόσο να προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στους εργάτες, προετοιμάζοντας τους να βάλουν σε εφαρμογή "τη γενική ιδέα της εργατικής τάξης."**¹¹¹

«[Ο Σοσιαλδημοκράτης] θα φέρει τη συνείδηση στην εργατική τάξη, [υποστηρίζει ο Πλεχάνοφ], και χωρίς αυτό, είναι αδύνατο να αρχίσει μία σοβαρή πάλη κατά του κεφαλαίου.»¹¹²

«Ο προπαγανδιστής μεταδίδει πολλές ιδέες σε έναν ή σε λίγους ανθρώπους, ενώ ο αγκιτάτορας μεταδίδει μόνο μία ή λίγες ιδέες,

¹⁰⁸ Γκ. Πλεχάνοφ, *Σοσιαλισμός και πολιτική πάλη* στο G. Plekhanov, *Selected Philosophical Works*, Progress Publishers, Moscow 1977, vol. I, p. 90.

¹⁰⁹ Ο.π., p. 102.

¹¹⁰ Γκ. Πλεχάνοφ, *Οι διαφορές μας* στο G. Plekhanov, *Selected Philosophical Works*, ο.π., vol. I, p. 147.

¹¹¹ Ο.π., p. 179.

¹¹² Ο.π. p. 340.

αλλά τις μεταδίδει σε μία ολόκληρη μάζα ανθρώπων, μερικές φορές σχεδόν σε ολόκληρο τον πληθυσμό μίας ιδιαίτερης περιοχής. Αλλά η ιστορία γίνεται από τη μάζα. Συνεπώς, η αγκιτάτσια είναι ο στόχος της προπαγάνδας: Διεξάγω προπαγάνδα, έτσι ώστε να έχω την ευκαιρία να μεταπηδήσω στην αγκιτάτσια.»¹¹³

«Ποιο ήταν το αποτέλεσμα αυτού του είδους προπαγάνδας; [...] Αφενός, με αυτό το σύστημα προπαγάνδας η μάζα έχει παραμείνει αποκομμένη από τη μία πλευρά, θεωρούμενη ως υλικό που πρέπει να στραγγιστεί, και μάλιστα όσο γίνεται πιο πολύ [...] Αφετέρου, τα καλύτερα στοιχεία του προλεταριάτου έχουν σχηματίσει μία ειδική ομάδα ανθρώπων με όλα τα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν την επαναστατική μας ιντελιγκέντσια, καταδικασμένη σε αιώνια ζωή και δραστηριότητα σε κύκλους, με τα αποτελέσματα που αναπόφευκτα απορρέουν από αυτά.»¹¹⁴

2. Λένιν

***Τι να κάνουμε;(1901)**

Τον Αύγουστο του 1900, ο Λένιν, ένας νεαρός επαναστάτης, επιστρέφοντας από τη Σιβηρία, όπου παρέμεινε εξόριστος από το 1897, αποφασίζει να ταξιδέψει στη Γενεύη, όπου διαπραγματεύεται με τον Πλεχάνοφ την ίδρυση μίας πολιτικής εφημερίδας ως του πλέον αποτελεσματικού μέσου για τη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών και την οργάνωση ενός ισχυρού πολιτικού κινήματος σε ολόκληρη τη Ρωσία.

Το Δεκέμβριο του 1900, δημοσιεύθηκε το πρώτο τεύχος της *Ισκρα* με τη συντακτική επιμέλεια τριών νεαρών επαναστατών - Λένιν, Μάρτοφ, Ποτρεσόφ - και τριών διακεκριμένων προσωπικοτήτων από την ομάδα *Χειραφέτηση της Εργασίας* -Πλεχάνοφ, Άξελροντ και Ζασούλιτς.

Το κύριο άρθρο της *Ισκρα*, γραμμένο από τον ίδιο το Λένιν στο πρώτο τεύχος της εφημερίδας με το χαρακτηριστικό τίτλο "Τα Επείγοντα Καθήκοντα μας", είναι πράγματι αποκαλυπτικό:

«Η σοσιαλδημοκρατία, [γράφει ο Λένιν], είναι η συγχώνευση του εργατικού κινήματος με το σοσιαλισμό. Το καθήκον της δεν είναι να υπηρετεί παθητικά το εργατικό κίνημα στο καθένα από τα χωριστά στάδια του, αλλά να εκπροσωπεί τα συμφέροντα του κινήματος συνολικά, να κατευθύνει αυτό το κίνημα προς τον τελικό του σκοπό, προς τα πολιτικά του καθήκοντα, και να διασφαλίζει την πολιτική και ιδεολογική ανεξαρτησία του. Αποχωρισμένο από τη σοσιαλδημοκρατία, το εργατικό κίνημα εκφυλίζεται και αναπόφευκτα γίνεται αστικό: διεξάγοντας την καθαρά οικονομική πάλη, η εργατική τάξη χάνει την ανεξαρτησία της, γίνεται εξάρτημα των άλλων κομμάτων και προδίδει τη μεγάλη αρχή ότι η χειραφέτηση των εργατών πρέπει να είναι ζήτημα των ίδιων των εργατών. [...] **Το καθήκον, που καλείται να εκπληρώσει η ρωσική σοσιαλδημοκρατία, είναι να ενσταλάξει σοσιαλιστικές ιδέες και πολιτική αυτοσυνείδηση στη μάζα του προλεταριάτου και να οργανώσει ένα επαναστατικό κόμμα αδιάσπαστα συνδεδεμένο με το αυθόρμητο εργατικό κίνημα.**»¹¹⁵

Σύμφωνα με τη γνωστή θέση του Λένιν, στο *Τι να Κάνουμε*,

«δεν μπορούσε να υπάρξει σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μεταξύ των εργατών. Έπρεπε να έλθει σε αυτούς από τα έξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι η εργατική τάξη, αποκλειστικά με τις δικές της προσπάθειες, μπορεί να αναπτύξει μόνο συνδικαλιστική συνείδηση. [...] Η θεωρία του σοσιαλισμού, ωστόσο, αναπτύχθηκε μέσα

¹¹³ Γκ. Πλεχάνοφ, *Οι σκοποί των σοσιαλδημοκρατών στην πάλη εναντίον της πείνας στη Ρωσία*, στο N. Harding (ed.), *Marxism in Russia, Key Documents 1879-1906*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, p. 104.

¹¹⁴ Α. Κρέμερ και Γ. Μάρτοφ, *Για την αγκιτάτσια*, (1896), στο N. Harding (ed.), ο.π., pp. 201-202.

¹¹⁵ Β.Ι. Λένιν, «Τα επείγοντα καθήκοντα του κινήματός μας», στο N. Harding (ed) ο.π., pp. 260-261.

από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες, που επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των ιδιοκτητριών τάξεων, οι διανοούμενοι. Από την κοινωνική τους θέση οι ιδρυτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Marx και ο Engels, ανήκαν οι ίδιοι στην αστική διανόηση. Ακριβώς με τον ίδιο τρόπο στη Ρωσία, η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίσθηκε εντελώς ανεξάρτητα από την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος. Εμφανίσθηκε ως φυσικό και αναπόφευκτο αποτέλεσμα της ανάπτυξης της σκέψης στις γραμμές της επαναστατικής σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσια.»¹¹⁶

Ειδικότερα, σύμφωνα και με την ανάλυση του Kautsky, που παρατίθεται λέξη προς λέξη από τον Λένιν στο *Τι να Κάνουμε;*,

«η σύγχρονη σοσιαλιστική συνείδηση μπορεί να αναπτυχθεί μόνο στη βάση βαθιάς επιστημονικής γνώσης [...] Ο φορέας της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά η **αστική διανόηση**. Ήταν από το νου μελών αυτού του στρώματος, που πήγασε ο σύγχρονος σοσιαλισμός και αυτοί ήταν εκείνοι που τον μετέδωσαν στους πιο αναπτυγμένους πνευματικά προλεταρίους, οι οποίοι, με τη σειρά τους, τον εισάγουν στην προλεταριακή ταξική πάλη, όπου το επιτρέπουν οι συνθήκες. Αρα, η συνείδηση είναι κάτι που εισάγεται στην προλεταριακή ταξική πάλη από τα έξω [von Aussen Hineingetragenes] και όχι κάτι που αναδύθηκε μέσα σε αυτήν αυθόρμητα [urwüchsig].»¹¹⁷

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Λένιν δίνει στην έκφραση "από τα έξω", η οποία χρησιμοποιείται κατά των οικονομιστών, και ένα άλλο νόημα:

«Η ταξική πολιτική συνείδηση, [λέει ο Λένιν], μπορεί να έρθει στους εργάτες μόνον από τα έξω, **δηλαδή μόνον έξω από τους οικονομικούς αγώνες, έξω από τη σφαίρα των σχέσεων μεταξύ εργατών και εργοδοτών**.»¹¹⁸

Ο Λένιν δεν αμφισβητεί, συνεπώς, την αυθόρμητη ροπή της εργατικής τάξης προς το σοσιαλισμό:

«**Το 'αυθόρμητο στοιχείο', στην ουσία, εκπροσωπεί, ούτε λίγο ούτε πολύ τη συνείδηση σε εμβρυώδη μορφή.**»¹¹⁹

«**Λέγεται συχνά ότι η εργατική τάξη ρέπει αυθόρμητα προς το σοσιαλισμό. Αυτό είναι εντελώς αληθινό, με την έννοια ότι η σοσιαλιστική θεωρία αποκαλύπτει τις αιτίες της αθλιότητας της εργατικής τάξης πιο βαθιά και πιο σωστά από οποιαδήποτε άλλη θεωρία,** και γι' αυτό το λόγο οι εργάτες μπορούν να την αφομοιώσουν τόσο εύκολα, με την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι αυτή η θεωρία δεν υποχωρεί η ίδια μπροστά στο αυθόρμητο, με την προϋπόθεση ότι υποτάσσει το αυθόρμητο στον εαυτό της. Συνήθως, αυτό θεωρείται δεδομένο, αλλά ακριβώς αυτό είναι που ξεχνάει ή διαστρέφει η [οικονομιστική] «Ραμπότσεγιε Ντιέλο'. Η εργατική τάξη αυθόρμητα ρέπει προς το σοσιαλισμό. Ωστόσο, η πιο διαδεδομένη [...] αστική ιδεολογία

¹¹⁶ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε;* στο V.I.Lenin, *Selected Works*, Progress Publishers, Moscow 1977 vol. 1, p. 114.

¹¹⁷ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, ο.π., p.121.

¹¹⁸ Ο.π., p. 152.

¹¹⁹ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, ο.π., p. 113.

αυθόρμητα επιβάλλεται στην εργατική τάξη σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό.»¹²⁰

«Ότι το μαζικό κίνημα, [υποστηρίζει ο Λένιν], είναι ένα πολύ σημαντικό φαινόμενο είναι γεγονός που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Αλλά το κρίσιμο σημείο είναι το **πώς πρέπει να κατανοηθεί η θέση ότι το μαζικό εργατικό κίνημα θα καθορίσει τα καθήκοντα**; Μπορεί να ερμηνευθεί με δύο τρόπους μόνο. **Ή σημαίνει την υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο αυτού του κινήματος**, δηλαδή την αναγωγή του ρόλου της σοσιαλδημοκρατίας στην απλή εξυπηρέτηση του εργατικού κινήματος καθεαυτού [...], **ή σημαίνει ότι το μαζικό κίνημα θέτει ενώπιον μας νέα θεωρητικά, πολιτικά, και οργανωτικά καθήκοντα**, πολύ πιο σύνθετα από εκείνα, που ίσως να μας ικανοποιούσαν στην περίοδο πριν την άνοδο του μαζικού κινήματος.»¹²¹

¹²⁰ Ο.π. p. 123.

¹²¹ Ο.π., p. 126.

Γ) Η θεωρία του κόμματος: το οργανωτικό ζήτημα

1. Ρωσικός οικονομισμός

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο αντιδιανοουμενισμός, που συμμερίζονταν οι διάφορες ομάδες του ρωσικού οικονομισμού, καθόριζε στην πραγματικότητα τη θεωρητική και πολιτική απόσταση που χώριζε τους οικονομιστές από το (ρωσικό) μαρξισμό, όπως τον εκπροσωπούσαν ο Πλεχάνοφ και η ομάδα του. Ειδικότερα, ενώ η οργάνωση *Χειραφέτηση της Εργασίας* και οι διάδοχοι της έβλεπαν στην ηγετική δράση της ιντελιγκέντσιας μία αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη της προλεταριακής συνείδησης, οι ρώσοι οικονομιστές ήταν αντίθετοι στην ηγεσία της ιντελιγκέντσιας, επιμένοντας ότι η ίδια η ζωή θα δίδασκε τους εργάτες πώς να φτάσουν στην αυτο-χειραφέτησή τους. Συνεπώς, σύμφωνα με την ανάλυση των οικονομιστών, οι εργάτες έπρεπε να περιορίζουν τη δράση τους στην οικονομική αγκιτάτσια μέχρι τη στιγμή που θα ήταν αρκετά ώριμοι, ώστε να δράσουν πολιτικά, βασιζόμενοι αποκλειστικά στις δικές τους δυνάμεις.

«Η συζήτηση για ένα ανεξάρτητο εργατικό πολιτικό κόμμα δεν είναι τίποτε άλλο, παρά το αποτέλεσμα της μεταφύτευσης ξένων στόχων και ξένων επιτευγμάτων στο δικό μας έδαφος. [...] Είναι καθαρό ότι η απουσία σε κάθε ρώσο πολίτη κάθε αίσθησης και κάθε έννοιας πολιτικής δεν μπορεί να αντισταθμισθεί με τη συζήτηση για την πολιτική ή με εκκλήσεις σε μία ανύπαρκτη δύναμη. Αυτή η αίσθηση για την πολιτική μπορεί να αποκτηθεί μόνο μέσω της διαπαιδαγώγησης, δηλαδή, μέσω της συμμετοχής στη ζωή (όσο μη μαρξιστική και αν είναι) που προσφέρουν οι συνθήκες στη Ρωσία.»¹²²

2. Ρωσικός μαρξισμός

Η θέση του Λένιν

Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω (1904)

****Βλ. και τα κείμενα του Λένιν:**

-Μια επιστολή σε ένα σύντροφο για τα οργανωτικά μας καθήκοντα (1902)

-Απάντηση στη Rosa Luxemburg (1904)

-Η αναδιοργάνωση του κόμματος (1905)

-Πρόλογος στη συλλογή *12 χρόνια* (1907)

Η δράση της πνευματικής και πολιτικής πρωτοπορίας, όπως την αντιλαμβάνεται και την υπερασπίζεται ο Λένιν στο *Τι να Κάνουμε*, έχει στόχο την περαιτέρω ανάπτυξη του νεότευκτου μαζικού κινήματος, χωρίς το οποίο η κοινωνία δεν μπορεί να αλλάξει:

«Οι Γερμανοί [Σοσιαλδημοκράτες] χαμογελούν περιφρονητικά με αυτές τις δημαγωγικές προσπάθειες να αντιπαρατεθούν οι "μάζες" στους "ηγέτες", να διεγερθούν κακά και φιλόδοξα ένστικτα στις πρώτες, και να στερηθεί το κίνημα τη στερεότητα και σταθερότητα του με την υπονόμευση της εμπιστοσύνης των μαζών στη "δεκάδα των σοφών" του. Η πολιτική σκέψη είναι αρκετά αναπτυγμένη μεταξύ των Γερμανών, [υποστηρίζει ο Λένιν], και έχουν συσσωρεύσει αρκετή πολιτική πείρα, ώστε να κατανοούν ότι χωρίς τη "δεκάδα δοκιμασμένων και προικισμένων ηγετών" (και οι προικισμένοι δεν γεννιούνται κατά εκατοντάδες), επαγγελματικά εκπαιδευμένων, εκπαιδευμένων από τη μακρόχρονη εμπειρία, και εργαζομένων σε πλήρη αρμονία, καμία τάξη στη σύγχρονη κοινωνία δεν μπορεί να διεξαγάγει μια αποφασιστική πάλη.»¹²³

Σύμφωνα με την ανάλυση του Λένιν, στο βαθμό που το σοσιαλιστικό κίνημα βρίσκεται ακόμη στην εμβρυώδη φάση του, ο καθοδηγητικός ρόλος της ιντελιγκέντσιας

¹²² E.D. Kuskova, *Credo*, (1899) στο N. Harding (ed.) ο.π. pp. 252-253.

¹²³ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε*, ο.π., p. 185.

αποδεικνύεται αναμφισβήτητος. Η παραπέρα ανάπτυξη της επαναστατικής διαδικασίας, όμως, οδηγεί στο σχηματισμό μίας πολιτικής πρωτοπορίας, ενός **πολιτικού κόμματος**, στα πλαίσια του οποίου, πιστεύει ο Λένιν, πρέπει να ξεπερασθεί, και θα ξεπερασθεί τελικά η διάκριση μεταξύ εργατών και διανοουμένων:

«Η οργάνωση των επαναστατών πρέπει να αποτελείται πρώτα και κύρια από ανθρώπους που κάνουν την επαναστατική δράση επάγγελμα τους[...] Ενόψει αυτού του κοινού χαρακτηριστικού των μελών μιας τέτοιας οργάνωσης, **όλες οι διακρίσεις όπως αυτή μεταξύ εργατών και διανοουμένων [...] πρέπει να απαλειφθούν.**»¹²⁴

Για ποιο τύπο πολιτικής οργάνωσης δόθηκε μάχη στους κόλπους του ΡΣΔΕΚ, κυρίως μεταξύ Λένιν και Μάρτοφ;

Σύμφωνα με το σχέδιο Κανονισμών του Λένιν, μέλος του κόμματος μπορούσε να είναι εκείνος

«που αποδέχεται το πρόγραμμα του και που υποστηρίζει το Κόμμα τόσο οικονομικά, όσο **και με την προσωπική συμμετοχή του σε μία από τις κομματικές οργανώσεις.**»¹²⁵

Σύμφωνα με τη διατύπωση του Μάρτοφ, όμως, μία τέτοια προσωπική συμμετοχή σε μία κομματική οργάνωση δεν ήταν αναγκαία:

«Μέλος του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος, [πρότεινε ο Μάρτοφ], είναι εκείνος που αποδέχεται το πρόγραμμα του, υποστηρίζει οικονομικά το Κόμμα και του προσφέρει τακτική, **προσωπική βοήθεια υπό την καθοδήγηση μίας από τις οργανώσεις του.**»¹²⁶

Ο Λένιν διακρίνει πίσω από τη θέση του Μάρτοφ για το οργανωτικό ζήτημα τον **ατομικισμό** και την **ελευθεριακότητα** της ιντελιγκέντσιας, σε αντίθεση προς τη ροπή του προλεταριάτου προς **πειθαρχία** και **οργάνωση**

«Στα λόγια η διατύπωση του Μάρτοφ [σχετικά με ένα χαλαρότερο τύπο οργάνωσης] υπερασπίζεται τα συμφέροντα των πλατιών στρωμάτων του προλεταριάτου, αλλά **στην πραγματικότητα εξυπηρετεί τα συμφέροντα των αστών διανοουμένων**, που αποστρέφονται την προλεταριακή πειθαρχία και οργάνωση. Κανείς δε θα επιχειρήσει να αρνηθεί ότι η *ιντελιγκέντσια*, ως *ιδιαίτερο στρώμα* της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό *ακριβώς από ατομικισμό* και ανικανότητα για πειθαρχία και οργάνωση (πρβλ. για παράδειγμα, τα γνωστά άρθρα του Kautsky για την ιντελιγκέντσια). Αυτό, επί τη ευκαιρία, είναι ένα χαρακτηριστικό, που ξεχωρίζει δυσμενώς αυτό το κοινωνικό στρώμα από το προλεταριάτο. Είναι ένας από τους λόγους της χαλαρότητας και της αστάθειας του διανοουμένου, την οποία τόσο συχνά αισθάνεται το προλεταριάτο. [...]»¹²⁷

«**Δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά ορισμένοι διανοούμενοι στο Κόμμα μας αυτοί, που τους λείπει η αυτοδιαπαιδαγώγηση στο πνεύμα της οργάνωσης και της πειθαρχίας**, στο πνεύμα της εχθρότητας και της περιφρόνησης προς τις αναρχικές φλυαρίες [...] Και ο μαρξισμός, η ιδεολογία του προλεταριάτου που έχει παιδαγωγηθεί από τον καπιταλισμό, δίδασκε και διδάσκει τους ασταθείς διανοούμενους να κά-

¹²⁴ Ο.π., p. 178.

¹²⁵ Β.Ι.Λένιν, *Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω* στο V. I. Lenin, *Selected Works*, ο.π., vol. 1, p. 274.

¹²⁶ Ο.π.

¹²⁷ Ο.π., pp. 293-294.

νουν τη **διάκριση μεταξύ του εργοστασίου ως μέσου εκμετάλλευσης [...] και του εργοστασίου ως μέσου οργάνωσης [...]** Η πειθαρχία και η οργάνωση, που φαίνονται τόσο σκληρές στον αστό διανοούμενο, αποκτώνται πολύ εύκολα από το προλεταριάτο ακριβώς λόγω αυτού του εργοστασιακού "σχολείου".»¹²⁸

Η άποψη του Πλεχάνοφ

«Δεν καταλαβαίνω γιατί πιστεύουν μερικοί ότι το σχέδιο του Λένιν, αν υιοθετηθεί, θα κλείσει τις πόρτες του κόμματος μας σε μεγάλο αριθμό εργατών. Οι εργάτες που θέλουν να προσχωρήσουν στο κόμμα δε φοβούνται να μπου σε μία οργάνωση.»¹²⁹

Η άποψη του Kautsky

Η άποψη του Kautsky, την οποία υιοθετεί και παραθέτει ο Λένιν, είναι ότι ο διανοούμενος, λόγω του ατομικισμού του, είναι αυτός που δυσκολεύεται να ενταχθεί στο πολιτικό κόμμα:

«Ο μεμονωμένος διανοούμενος, όπως και ο μεμονωμένος καπιταλιστής, μπορεί να ταυτισθεί με το προλεταριάτο στην πάλη του. Όταν το κάνει, αλλάζει επίσης το χαρακτήρα του. Δεν είναι αυτός όμως ο τύπος διανοούμενου, που παραμένει εξαίρεση μέσα στην τάξη του, στον οποίο θα αναφερθούμε κυρίως στη συνέχεια [...]

Η φιλοσοφία του Nietzsche, [υποστηρίζει ο Kautsky και παραθέτει ο Λένιν], **με τη λατρεία της του υπεράνθρωπου**, για τον οποίο η ολοκλήρωση της δικής του ατομικότητας είναι το παν και οποιαδήποτε υποταγή αυτής της ατομικότητας σε ένα μεγάλο κοινωνικό στόχο είναι χυδαία και αξιοκαταφρόνητη, **είναι η πραγματική φιλοσοφία του διανοουμένου**. Και τον καθιστά εντελώς ακατάλληλο να πάρει μέρος στην ταξική πάλη του προλεταριάτου.»¹³⁰

*Ο σχολιασμός της άποψης Kautsky-Λένιν από την Luxemburg:

«Το περιβάλλον από το οποίο στρατολογούνται διανοούμενοι για το σοσιαλισμό στη Ρωσία είναι πολύ περισσότερο ταξικά ξεπεσμένο και πολύ λιγότερο αστικό απ' ό,τι στη Δυτική Ευρώπη. [...] Ο δυτικός διανοούμενος, που αυτή τη στιγμή επαγγέλλεται τη "λατρεία του εγώ" και χρωματίζει τις σοσιαλιστικές του αναζητήσεις με ένα αριστοκρατικό ήθος, δεν είναι εκπρόσωπος της αστικής ιντελιγκέντσιας "γενικά". Εκπροσωπεί μόνον ένα ορισμένο στάδιο κοινωνικής ανάπτυξης. Είναι προϊόν της αστικής παρακμής [...]

Εξάλλου, τα ουτοπικά ή οπορτουνιστικά όνειρα του ρώσου διανοουμένου, που έχει προσχωρήσει στο σοσιαλιστικό κίνημα, τείνουν να τρέφονται με θεωρητικές φόρμουλες, όπου το "εγώ" δεν εξάιρεται, αλλά ταπεινώνεται.»¹³¹

Η θέση της Luxemburg

«Οι δύο αρχές, επί των οποίων εδράζεται ο συγκεντρωτισμός του Λένιν είναι ακριβώς οι εξής: (1) Η τυφλή υποταγή, και στην παραμικρή λεπτομέρεια, όλων των κομματικών οργάνων, στο κομματικό κέντρο. (2)

¹²⁸ Ο.π., pp. 392-394.

¹²⁹ Βλ. "Second Party Congress: The Debate on Clause 1 of the Party Rules, Russian Social Democratic Labour Party (1903)" στο N. Harding (ed.), ο.π., pp. 280-281.

¹³⁰ Β.Ι.Λένιν, *Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω*, ο.π., pp.339, 340.

¹³¹ R. Luxemburg, *Το οργανωτικό ζήτημα της σοσιαλδημοκρατίας* στο M-A Waters (ed.), *Rosa Luxemburg Speaks*, Pathfinder Press, New York, London and Sydney 1986, p. 125.

Η αυστηρή διάκριση του οργανωμένου πυρήνα των επαναστατών από το κοινωνικό επαναστατικό περιβάλλον τους.

Ένας τέτοιος συγκεντρωτισμός αποτελεί μηχανική μετάθεση των οργανωτικών αρχών του μπλανκισμού στο μαζικό κίνημα της σοσιαλιστικής εργατικής τάξης.»¹³²

«Ισχυριζόμενος όλα αυτά, ο Λένιν φαίνεται να αποδεικνύει και πάλι ότι η αντίληψή του για τη σοσιαλιστική οργάνωση είναι αρκετά μηχανιστική. Η πειθαρχία που είχε στο νου του ο Λένιν εμφυτεύεται στην εργατική τάξη όχι μόνον από το εργοστάσιο, αλλά επίσης από τη στρατιωτική και την υπάρχουσα κρατική γραφειοκρατία –από όλο το μηχανισμό του συγκεντροποιημένου αστικού κράτους.

Κακομεταχειριζόμαστε τις λέξεις και αυταπατόμαστε, όταν χρησιμοποιούμε τον ίδιο όρο –πειθαρχία- σε τέτοιες διαφορετικές έννοιες όπως: (1) η απουσία σκέψης και βούλησης σε ένα σώμα με χιλιάδες αυτομάτως κινούμενα χέρια και πόδια, και (2) ο αυθόρμητος συντονισμός των συνειδητών, πολιτικών ενεργειών ενός σώματος ανθρώπων. Τι κοινό υπάρχει μεταξύ της ελεγχόμενης δουλοπρέπειας μίας καταπιεσμένης τάξης και της αυτοπειθαρχίας και οργάνωσης μίας ταξικής πάλης για τη χειραφέτηση;

Η αυτοπειθαρχία της σοσιαλδημοκρατίας δεν είναι απλά η αντικατάσταση της εξουσίας των κυριάρχων αστών με την εξουσία μίας σοσιαλιστικής κεντρικής επιτροπής. Η εργατική τάξη θα αποκτήσει την αίσθηση της νέας πειθαρχίας, την ελεύθερα προσλαμβανόμενη αυτοπειθαρχία της σοσιαλδημοκρατίας, όχι ως αποτέλεσμα μιας πειθαρχίας επιβαλλόμενης σε αυτή από το καπιταλιστικό κράτος, αλλά εκριζώνοντας, ως την τελευταία ρίζα, τις παλιές συνήθειες υπακοής και δουλικότητας.»¹³³

«Τίποτε δε θα υποδουλώσει πιο σίγουρα ένα νεαρό εργατικό κίνημα σε μία πνευματική ελίτ που διψάει για εξουσία, από αυτόν το γραφειοκρατικό ζουρλομανδύα, που θα ακινητοποιήσει το κίνημα και θα το μετατρέψει σε ένα αυτόματο χειραγωγούμενο από μία κεντρική επιτροπή. Από την άλλη, [καταλήγει η Luxemburg], δεν υπάρχει αποτελεσματικότερη εγγύηση κατά της ομορτοουνιστικής ίντριγκας και της προσωπικής φιλοδοξίας από την ανεξάρτητη επαναστατική δράση του προλεταριάτου, ως αποτέλεσμα της οποίας οι εργάτες αποκτούν την αίσθηση της πολιτικής υπευθυνότητας και αυτοπεποίθησης.»¹³⁴

«Ο σβέλτος ακροβάτης, [λέει η Luxemburg], δεν αντιλαμβάνεται ότι το μόνο "υποκείμενο" που σήμερα αξίζει το ρόλο του καθοδηγητή είναι το συλλογικό "εγώ" της εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη απαιτεί το δικαίωμα να κάνει τα λάθη της και να μάθει στη διαλεκτική τικ ιστορίας. Ας μιλήσουμε καθαρά. Ιστορικά, **τα λάθη που κάνει ένα αληθινά επαναστατικό κίνημα είναι απείρως πιο γόνιμα από το αλάθητο και της εξυπνότερης Κεντρικής Επιτροπής.**»¹³⁵

¹³² Ο.π., p.118

¹³³ Ο.π., p.119-120

¹³⁴ Ο.π., pp. 126-127

¹³⁵ Ο.π., p. 130

Η θέση του Τρότσκι

«Αν ο καταμερισμός εργασίας μπορεί να θεωρηθεί ως οργανωτική αρχή, μπορεί να ισχύσει μόνο σε ένα εργοστάσιο, αλλά ποτέ σε ένα πολιτικό κόμμα οποιουδήποτε είδους, ακόμη λιγότερο στο δικό μας. Δεν είναι εμφανές σε μας ότι η 'αρχή' του καταμερισμού εργασίας δεν είναι, σε κάθε περίπτωση, χαρακτηριστική μιας οργάνωσης που κατέστησε σκοπό της την ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου; Αφ' εαυτού της, αφηρημένα, αυτή η αρχή αποπροσωποποιεί το Κόμμα μας και το αφήνει απλά ως ένα συνεταιριστικό σύμπλεγμα. [...]

Ο καταμερισμός εργασίας, όσο και αν είναι χρήσιμος, είναι καταρχήν καθαρά τεχνικός, δηλαδή, για όποιον δε θέτει ένα ίσον ανάμεσα στην τεχνική εργασία και την κομματική ζωή, **ο καταμερισμός εργασίας δε μπορεί να θεωρείται βάση αρχής για την οργάνωση του Κόμματός μας.** Ένα τέτοιος άνθρωπος πρέπει να συναγάγει το συμπέρασμα ότι η ζωή του Κόμματος είναι ο τι απομένει όταν αφαιρέσει κανείς 'τον καταμερισμό εργασίας'.

Πρέπει να αφιερώσουμε όλες τις δυνάμεις μας, προκειμένου να μειώσουμε, κατά πρώτον, όσο το δυνατόν, την επέκταση αυτής της τεχνικής σφαίρας και προκειμένου να μη μεταφέρουμε το ιδεώδες του εξειδικευμένου εργάτη, όσο και αν είναι ειδικός -το ιδεώδες του **καλοκουρδισμένου 'ελατηρίου'**- από την τεχνική σφαίρα στη σφαίρα της πολιτικής εργασίας (με την πραγματική έννοια της λέξης). Σε αυτό το πεδίο, το ιδεώδες μας δεν πρέπει να είναι **ο 'εξειδικευμένος' άνθρωπος** που είναι σε θέση 'προς το συμφέρον της επαναστατικής Σοσιαλδημοκρατίας', ορθά, γρήγορα και υπάκουα 'να κινεί τα χέρια και τα πόδια υπό τη διεύθυνση του Κέντρου', αλλά **η καθολική πολιτική προσωπικότητα**, το μέλος του Κόμματος, που αντιδρά ενεργητικά σε όλα τα ζητήματα της ζωής του Κόμματος και καθιστά τη βούλησή του σεβαστή σε σχέση προς όλα τα 'κέντρα' με κάθε δυνατό τρόπο [...].»¹³⁶

«Αλλά η εργοστασιακή πειθαρχία είναι τόσο λίγο ταυτόσημη με την πολιτική, επαναστατική πειθαρχία του προλεταριάτου, όσο ο καπιταλισμός με το σοσιαλισμό.

Ο σκοπός της Σοσιαλδημοκρατίας είναι ακριβώς να διεγείρει το προλεταριάτο εναντίον αυτής της πειθαρχίας, που αντικαθιστά την εργασία της ανθρώπινης σκέψης με το ρυθμό των φυσικών κινήσεων. [Ο σκοπός της Σοσιαλδημοκρατίας] συνίσταται στο να ενώσει το προλεταριάτο εναντίον αυτής της εξαχρειωτικής, θανάσιμης πειθαρχίας σε ένα μοναδικό στρατό, που ενωμένος χέρι με χέρι και ώμο με ώμο διαμέσου της κοινής πολιτικής συνείδησης και του επαναστατικού ενθουσιασμού. [...]

Το καθεστώς του στρατώνα δε μπορεί να είναι ποτέ το καθεστώς του Κόμματός μας, όπως και το εργοστάσιο δε μπορεί να είναι το πρότυπό του.»¹³⁷

¹³⁶ L.Trotsky, Τα πολιτικά μας καθήκοντα, (Μέρος III: Οργανωτικά ζητήματα), <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1904/tasks/ch04.htm>

¹³⁷ Ο.π.

Δ) Το ζήτημα του κράτους

1. Η θέση του Λένιν

Κράτος & Επανάσταση (1917)

1. Πραγματολογικά δεδομένα του κειμένου

-Το έργο γράφεται ανάμεσα στον **Αύγουστο** και το **Σεπτέμβριο** του **1917**, στηριγμένο σε υλικό που επεξεργάστηκε ο Λένιν από τα τέλη του 1916 ως τις αρχές του 1917, **λίγο πριν αρχίσει η Επανάσταση του Φλεβάρη**. Το υλικό είχε περιληφθεί σε τετράδιο με τον τίτλο «**Ο μαρξισμός για το κράτος**» (Γενάρης-Φλεβάρης 1917)

-Πρόκειται για κείμενο με διμέτωπη ιδεολογική στόχευση: εναντίον των **μεταρρυθμιστών** και εναντίον των **αναρχικών**. **σσ.201-202.**

2. Το βιβλιογραφικό παρελθόν του κειμένου

-Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος

-Ταξικοί Αγώνες στη Γαλλία

-Η 18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη

-Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία

-Κριτική του Προγράμματος της Gotha

-Επιστολή του Engels στον Bebel (18-28 Μαρτίου 1875), όπως περιλαμβάνεται και στην ελληνική έκδοση της Σύγχρονης Εποχής του: *Κριτική του Προγράμματος της Gotha*

(*κριτική στην έννοια 'ελεύθερο [λαϊκό] κράτος' σ.47)

-Κριτική του Προγράμματος της Ερφούρτης

-Εισαγωγή του Engels στον Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία

3. Η δομή του κειμένου

Κεφάλαιο I: Ταξική κοινωνία και κράτος

Κεφάλαιο II: Κράτος και Επανάσταση. Η πείρα του 1848-1851

Κεφάλαιο III: Κράτος και Επανάσταση. Η πείρα της Παρισινής Κομμούνας του 1871. Η ανάλυση του Μαρξ

Κεφάλαιο IV: Συμπληρωματικές διασαφήσεις του Engels

Κεφάλαιο V: Οι οικονομικές βάσεις της απονέκρωσης του κράτους

Κεφάλαιο VI: Ο εκχυδαϊσμός του μαρξισμού από τους οπορτουνιστές

***Δε γράφτηκε ποτέ το σχεδιαζόμενο Κεφάλαιο VII, που θα είχε ως θέμα την επεξεργασία της πείρας των επαναστάσεων 1905 και 1917.**

4. Οι θέσεις του Λένιν στο Κράτος και Επανάσταση

(Καταστροφή της παλιάς κρατικής μηχανής, αλλά και οικοδόμηση κράτους-μη κράτους: δύο διαδικασίες ως πτυχές μιας ολότητας)

-Κριτική του **σοσιαλδημοκρατικού κοινοβουλευτισμού** **σσ. 113-115, 166-167, 193-194**

-Κριτική του **αναρχισμού** **σσ. 131-135, 197**

-Η δικτατορία του προλεταριάτου ως **διαρκής δημοκρατισμός** μέχρι την **απονέκρωσή** του:

σσ. 110, 160-161, 168-171, 180-182

«Η επιστημονική διαφορά ανάμεσα στο σοσιαλισμό και στον κομμουνισμό είναι καθαρή. **Αυτό που συνήθως λένε σοσιαλισμό, ο Μαρξ το ονόμαζε 'πρώτη' ή κατώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.** Εφόσον τα μέσα της παραγωγής γίνονται κοινή ιδιοκτησία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και εδώ η λέξη 'κομμουνισμός', φτάνει να μη ξεχνούμε ότι **δεν πρόκειται για ολοκληρωμένο κομμουνισμό.** Η μεγάλη σημασία των διασαφήσεων του Μαρξ συνίσταται στο ότι ο Μαρξ εφαρμόζει και εδώ με συνέπεια την **υλιστική διαλεκτική**, τη διδασκαλία της εξέλιξης, **θεωρώντας τον κομμουνισμό σαν κάτι, που αναπτύσσεται από τον καπιταλισμό.** Αντί για σχολαστικά επινοημένους, 'σκαρωμένους' ορισμούς και άκαρπες συζητήσεις γύρω

από λέξεις (τι είναι σοσιαλισμός και τι είναι κομμουνισμός), ο Μαρξ δίνει την ανάλυση εκείνου, που θα μπορούσαμε να το ονομάζουμε **βαθμίδες της οικονομικής ωριμότητας του κομμουνισμού.**»¹³⁸

«Έχει, όμως, σημασία να ξεκαθαρίσουμε για τον εαυτό μας πόσο απροσμέτρητα ψεύτικη είναι η συνηθισμένη αστική αντίληψη, πως τάχα ο σοσιαλισμός είναι κάτι το νεκρό, το αποστεωμένο και μια για πάντα δοσμένο, ενώ στην πραγματικότητα μόνον από το σοσιαλισμό θα αρχίσει η γρήγορη, η αληθινή, **η πραγματική, μαζική κίνηση προς τα μπρος σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και ατομικής ζωής, με τη συμμετοχή της πλειοψηφίας του πληθυσμού και κατόπιν με τη συμμετοχή όλου του πληθυσμού.**»¹³⁹

«**Καταγραφή** κι **έλεγχος**, να ποιο είναι το κύριο που χρειάζεται για το 'στρώσιμο', για τη σωστή λειτουργία της πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας. **Όλοι οι πολίτες μετατρέπονται εδώ σε μισθωτούς υπαλλήλους του κράτους, που το αποτελούν οι ένοπλοι εργάτες. Όλοι οι πολίτες γίνονται υπάλληλοι κι εργάτες ενός παλλαϊκού κρατικού 'συνδικάτου'. [...]** Όλη η κοινωνία θα είναι ένα γραφείο κι ένα εργοστάσιο με ίση δουλειά και ίση πληρωμή. Αυτή όμως η **'εργοστασιακή' πειθαρχία** που το προλεταριάτο που νίκησε τους κεφαλαιοκράτες και γκρέμισε τους εκμεταλλευτές θα επεκτείνει σε ολόκληρη την κοινωνία σε καμία περίπτωση **δεν είναι ούτε το ιδανικό μας ούτε ο τελικός σκοπός μας, παρά μόνο μια βαθμίδα αναγκαία για το ριζικό ξεκαθάρισμα της κοινωνίας από τις προστυχίες και τις ατιμίες της κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης και για την παραπέρα κίνηση προς τα μπρος.**»¹⁴⁰

«**Από τη στιγμή που όλα τα μέλη της κοινωνίας, ή έστω και η τεράστια πλειοψηφία τους έμαθαν μόνα τους να διοικούν το κράτος, πήραν οι ίδιοι στα χέρια τους αυτή την υπόθεση [...], από τη στιγμή αυτή αρχίζει να εξαφανίζεται η ανάγκη κάθε διοίκησης γενικά. Όσο πληρέστερη είναι η δημοκρατία [όχι ο κοινοβουλευτισμός –σχόλιο δικό μου], τόσο πιο γρήγορα αρχίζει να απονεκρώνεται κάθε κράτος.**

Γιατί **όταν όλοι μάθουν να διοικούν [...]** η ανάγκη να τηρούνται οι **απλοί, οι βασικοί κανόνες** κάθε ανθρώπινης συμβίωσης θα γίνει **πολύ γρήγορα συνήθεια.**

Και τότε θα ανοίξει διάπλατα η πόρτα για το πέρασμα από την πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας στην ανώτερη φάση της, και μαζί της στην πλήρη απονέκρωση του κράτους.»¹⁴¹

-Η διαφορά της αστικής από τη σοσιαλιστική επανάσταση: η **καταστροφή** της αστικής κρατικής μηχανής και η **απονέκρωση** του σοσιαλιστικού κράτους **σσ.85, 88, 93, 199-203.**

-Το ζήτημα της **εξουσίας** στο κέντρο της **επανάστασης** και η προοπτική της **κομμούνας** **σσ.135-140.**

¹³⁸ Β.Ι.Λένιν, *Κράτος και Επανάσταση*, Εκδόσεις ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα 1982, σσ.179-180.

¹³⁹ Ο.π., σ. 181.

¹⁴⁰ Ο.π., σσ. 182-183.

¹⁴¹ Ο.π., σσ. 183-184.

-Πώς διασφαλίζεται η μη μετατροπή της **δικτατορίας του προλεταριάτου** σε **δικτατορία του κόμματος**;

-Το ζήτημα της **‘εργοστασιακής πειθαρχίας’** και της **συνήθειας** **σσ.182-184**.

*Να αξιολογηθεί η σιωπηλή **απόρριψη της διαλεκτικής** στο πέρασμα/ απονέκρωση από τη δικτατορία του προλεταριάτου στην αταξική και μη κρατική κομμουνιστική κοινωνία (συσχετισμός με τη θέση του Marcuse)

Να μελετηθεί η λειτουργία της **συνήθειας στην πορεία προς την απονέκρωση του κράτους (**σσ.161,169,184, 201**), σε συνάρτηση προς εκείνη της κριτικής.

***Να αξιολογηθεί η ελλειπτική αναφορά στο ρόλο του **κόμματος** στις σελίδες του *Κράτος και Επανάσταση*

2. Η θέση του Μάρτοφ

-«Ο Marx και το πρόβλημα της δικτατορίας του προλεταριάτου» (1918)

-«Η ιδεολογία του σοβιετισμού»(1919)

-«Η κατάκτηση του κράτους»(1919)

Ο σημερινός αναγνώστης και μελετητής μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτά τα γραπτά του Μάρτοφ, καθώς και σε εκείνο με τίτλο «Κάτω η θανατική ποινή!»(1918), μέσω του διαδικτύου στην εξής ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.marxists.org/archive/martov.index.htm>

«Στη δοκιμασία της πραγματικότητας, η ‘εξουσία των σοβιέτ’ μετατράπηκε σε ‘σοβιετική εξουσία’, μια εξουσία που αρχικά απέρρεε από τα σοβιέτ, αλλά σταδιακά αυτονομήθηκε από αυτά.

Πρέπει να πιστέψουμε ότι οι ρώσοι ιδεολόγοι του σοβιετικού συστήματος δεν απαρνήθηκαν ολοκληρωτικά την έννοια μιας μη-κρατικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων, το σκοπό της επανάστασης. Αλλά όπως βλέπουν τα πράγματα τώρα, ο δρόμος προς αυτή τη μη-κρατική τάξη πραγμάτων δε βρίσκεται πλέον στην προοδευτική ατροφία των λειτουργιών και των θεσμών, που σμιλεύτηκαν από το αστικό κράτος, όπως ισχυρίζονταν ότι έβλεπαν τα πράγματα το 1917. Τώρα φαίνεται ότι ο δρόμος τους προς μια κοινωνική τάξη πραγμάτων που θα έχει απελευθερωθεί από το κράτος βρίσκεται στην υπερτροφία -στην υπερβάλλουσα ανάπτυξη- αυτών των λειτουργιών και στην έγκαιρη παλινόρθωση, κάτω από διαφορετική όψη, των περισσότερων κρατικών θεσμών, τυπικών της αστικής εποχής.[...]

Σε αντίθεση προς το αστικό κράτος, το κράτος της μεταβατικής επαναστατικής περιόδου θα έπρεπε να είναι ένας μηχανισμός για την ‘καταπίεση της μειοψηφίας από την πλειοψηφία’. Θεωρητικά, θα έπρεπε να είναι ένας κυβερνητικός μηχανισμός, που παρέμενε στα χέρια της πλειοψηφίας. Στην πραγματικότητα, το σοβιετικό κράτος συνέχισε να είναι, όπως το κράτος του παρελθόντος, ένας κυβερνητικός μηχανισμός, που παρέμενε στα χέρια της μειοψηφίας. (Ασφαλώς, μιας άλλης μειοψηφίας)

Λίγο-λίγο, η ‘εξουσία των σοβιέτ’ αντικαθίσταται από την εξουσία ενός συγκεκριμένου κόμματος. Λίγο-λίγο, το κόμμα γίνεται ο ουσιώδης κρατικός θεσμός, το πλαίσιο και ο άξονας του όλου συστήματος των ‘σοβιετικών δημοκρατιών’.¹⁴²

«Ευθύς ως το σύνθημα ‘σοβιετικό καθεστώς’ αρχίζει να λειτουργεί ως ψευδώνυμο κάτω από την κάλυψη του οποίου η γιακωβίνικη και μπλανκιστική ιδέα της μειοψηφικής δικτατορίας αναγεννάται στις γραμμές του προλεταριάτου, τότε το σοβιετικό καθεστώς

¹⁴² J. Martov, “The Ideology of ‘Sovietism’ ”, όπως περιλαμβάνεται στην έκδοση J. Martov, *The State and the Socialist Revolution*, ο.π., pp. 18-19.

αποκτά μια καθολική αποδοχή και θεωρείται προσαρμόσιμο σε κάθε είδος επαναστατικής μεταστροφής. Με αυτή τη νέα έννοια, η 'σοβιετική μορφή' στερείται αναγκαία της ιδιαίτερης υπόστασης που τη συνέδεε προς μια καθορισμένη φάση της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Μετατρέπεται τώρα σε μια καθολική μορφή, που θεωρείται προσαρμόσιμη σε κάθε επανάσταση που λαμβάνει χώρα σε κατάσταση πολιτικής σύγχυσης, όταν οι λαϊκές μάζες δεν είναι ενωμένες, τη στιγμή που οι βάσεις του παλιού καθεστώτος έχουν διαβρωθεί στη διαδικασία της ιστορικής εξέλιξης.»¹⁴³

Στο σημείο αυτό, μπορούμε πλέον να ανασυνθέσουμε στη λογική της εκδίπλωσής της την επιχειρηματολογία του Μάρτοφ:

1. Η σοσιαλιστική επανάσταση είναι εφικτή μόνο σε συνθήκες, όπου ο καπιταλισμός έχει ήδη φθάσει σε υψηλό επίπεδο ανάπτυξης.
2. Σε χώρες όπως η Ρωσία του 1917, όπου η αστική επανάσταση ήταν ακόμη νωπή και παρέμενε 'εν πολλοίς' ανολοκλήρωτη, κάθε απόπειρα σοσιαλιστικής επανάστασης, όπως αυτή που επιδίωξε ο Λένιν από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1917, σηματοδοτεί απόπειρα παραβίασης της ιστορικής νομοτέλειας, γεγονός που οδηγεί
3. σε μια γιακωβίνικης-μπλανκιστικής έμπνευσης δικτατορία του κόμματος επί των (προλεταριακών) μαζών, δικτατορία η οποία
4. παραλλάσσεται και εκφράζεται ιδεολογικά σαν δήθεν συμμετοχική δημοκρατία που εμπνέεται από την παρισινή Κομμούνα του 1871 και υλοποιείται με τη θεσμική μορφή του σοβιέτ.
5. Σε τέτοιες πρόωρες συνθήκες και με τέτοιες βεβιασμένες μεθόδους δεν μπορεί να γίνεται λόγος για σοσιαλιστική επανάσταση, αλλά ούτε και για σοβιέτ με την αυθεντική έννοια του όρου. Η σοσιαλιστική επανάσταση αποτυγχάνει και τα σοβιέτ μεταπίπτουν σε θεσμικά απολιθώματα.

«Στις παραμονές της Οκτωβριανής Επανάστασης, στην πάλη του ενάντια στο ρεπουμπλικανικό δημοκρατισμό που εφαρμόζονταν από τα σοσιαλιστικά κόμματα, στα οποία ήταν αντίθετος, ο Λένιν [...] συσώρευσε στο Κράτος και Επανάσταση τόσες αντιφάσεις, όσες είχαν βρεθεί στο μυαλό όλων των μελών της Κομμούνας. [...] Αντικειμενικά αυτό ήταν αναγκαίο (ο ίδιος ο Λένιν αναμφίβολα δεν το συνειδητοποίησε), έτσι ώστε μια προσπάθεια να δημιουργηθεί μια κρατική μηχανή πανομοιότυπη στη δομή προς τον παλαιό στρατιωτικό και γραφειοκρατικό τύπο [κράτους], που ελέγχονταν από λίγους συμμετέχοντες, να παρουσιαστεί στις γεμάτες επαναστατικό ενθουσιασμό μάζες σαν καταστροφή της παλιάς κρατικής μηχανής, **σαν να επρόκειτο για την ανάδυση μιας κοινωνίας με την ελάχιστη καταπίεση και πειθαρχία, σαν να επρόκειτο για τη γένεση μιας ακρατικής κοινωνίας. [...]** Στην ίδια τη Ρωσία η εξέλιξη του 'σοβιετικού κράτους' έχει ήδη δημιουργήσει μια νέα και εξαιρετικά σύνθετη κρατική μηχανή, βασισμένη στην αντίθεση ανάμεσα στη 'διοίκηση των προσώπων' και στη 'διοίκηση των πραγμάτων', βασισμένη στην αντίθεση ανάμεσα στη 'διοίκηση' και στην 'αυτοδιοίκηση', στον κρατικό υπάλληλο και στον πολίτη. Αυτοί οι ανταγωνισμοί δεν είναι σε καμιά περίπτωση διαφορετικοί από τους ανταγωνισμούς που χαρακτηρίζουν το αστικό ταξικό κράτος.»¹⁴⁴

¹⁴³ Ο.π., p. 22.

¹⁴⁴ Martov, "Decomposition or Conquest of the State", όπως περιλαμβάνεται στην έκδοση J. Martov, *The State and the Socialist Revolution*, ο.π., p. 55.

3.Η θέση της Luxemburg

* *Η ρωσική επανάσταση (1918)*

Αντιδρώντας στη διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης από τους μπολσεβίκους το Νοέμβριο του 1917, η Luxemburg ασκεί κριτική στην πολιτική τους στο ζήτημα του κράτους (δημοκρατία-δικτατορία του προλεταριάτου).

Αν και αναγνωρίζει ότι «δεν είναι η ανωριμότητα της Ρωσίας, αλλά η ανωριμότητα του γερμανικού προλεταριάτου στο να εκπληρώσει την ιστορική του αποστολή»¹⁴⁵ αυτή που προσδιόρισε εν πολλοίς την πολιτική απόκλιση των μπολσεβίκων (και) στο ζήτημα της δημοκρατίας, η Luxemburg, δεν αναστέλλει την κριτική της:

«Αλλά το φάρμακο που ανακάλυψαν ο Λένιν και ο Τρότσκι, τη γενική κατάργηση της Δημοκρατίας, είναι χειρότερο ακόμη κι από την αρρώστια που επρόκειτο να θεραπεύσουν. Καταστρέφει αυτή την ίδια τη ζωντανή πηγή, απ' όπου μπορεί να διορθωθεί κάθε φυσική ατέλεια των κοινωνικών θεσμών: την ενεργό, ανεμπόδιστη, δραστήρια πολιτική ζωή όσο το δυνατόν πιο πλατιών λαϊκών μαζών του έθνους.»¹⁴⁶

«Τα γιγάντια προβλήματα ακριβώς, που αντιμετώπισαν οι Μπολσεβίκοι με θάρρος και αποφασιστικότητα, απαιτούσαν την , όσο μπορούσε να γίνει, πιο εντατική πολιτική εκπαίδευση των μαζών και τη συσσώρευση πείρας, που δεν είναι ποτέ δυνατή χωρίς πολιτική ελευθερία. Η ελευθερία μόνον για τους οπαδούς της κυβέρνησης και για μόνα τα μέλη ενός κόμματος –όσο πολυάριθμα κι αν είναι αυτά– δεν είναι ελευθερία. Η ελευθερία νοείται πάντα ελευθερία για εκείνον που σκέφτεται διαφορετικά [...].»¹⁴⁷

«[Το προλεταριάτο] έχει καθήκον και υποχρέωση να πάρει αμέσως με τον πιο ενεργητικό, πιο αμείλικτο και πιο βίαιο τρόπο σοσιαλιστικά μέτρα και να ασκήσει συνεπώς δικτατορία, αλλά δικτατορία της τάξης, όχι ενός κόμματος ή μιας κλίκας, δικτατορίας της τάξης, δηλαδή μέσα στην πιο πλατιά δημοκρατία με την πιο ενεργό και ανεμπόδιστη συμμετοχή των λαϊκών μαζών, μέσα σε μια απεριόριστη δημοκρατία. [...] Η ιστορική αποστολή του προλεταριάτου είναι, όταν φτάσει στην εξουσία, να δημιουργήσει στη θέση της αστικής δημοκρατίας, τη σοσιαλιστική δημοκρατία και όχι να καταστρέψει κάθε δημοκρατία.»¹⁴⁸

¹⁴⁵ Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Ρωσική Επανάσταση*, Μετάφραση-σημειώσεις: Α. Στίνας, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα 1980, σ. 22.

¹⁴⁶ Ο.π., σ. 63.

¹⁴⁷ Ο.π., σσ. 69-70.

¹⁴⁸ Ο.π., σσ. 77,78.

Κύκλος 5^{ος} Ο δυτικός μαρξισμός

I. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

*Βλ. σχετικά τις μελέτες:

Πέρρυ Άντερσον, *Ο δυτικός μαρξισμός*, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1978 ◻

Τζάκομπ Ράσελ, *Διαλεκτική της ήττας Περιγράμματα του Δυτικού μαρξισμού*, Εκδόσεις Νησίδες, Αθήνα 2009

Με βάση την ανάλυση του Anderson:

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΠΕΡΙΟΔΩΝ

1^η περίοδος

*Πολιτικοποίηση κυρίως διαμέσου του Α! παγκόσμιου πολέμου και της Ρωσικής Επανάστασης. Προσχώρηση στο μαρξισμό πολύ αργότερα

Lukács (1885-1971)

Korsch (1886-1961)

Gramsci (1891-1937)

Benjamin (1892-1940)

Horkheimer (1895-1973)

Delia Volpe (1897-1968)

Marcuse (1898-1979)

2^η περίοδος

*Πολιτικοποίηση κυρίως με την άνοδο του φασισμού και τον Β! παγκόσμιο πόλεμο

Lefebvre (1901-1991)

Adorno (1903-1969)

Sartre (1905-1980)

Goldmann (1913-1970)

Althusser (1918-1990)

Colletti (1924-2001)

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

-Δομική απόσχιση του μαρξισμού από την πολιτική πρακτική

(ρήξη θεωρίας και πράξης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930)

-Αποσύνδεση διανοουμένων από την εργατική τάξη και το κίνημά της

-Μετατόπιση γνωστικών ενδιαφερόντων προς την [επαγγελματική] φιλοσοφία

-Στροφή του [δυτικού] μαρξισμού προς σύγχρονα, αλλά και προ-μαρξικά αστικά θεωρητικά ρεύματα

-Απουσία διεθνούς ορίζοντα/ εθνικός απομονωτισμός/ κατακερματισμός

-Κλίμα απαισιοδοξίας

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΔΥΤΙΚΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

-Επιστημολογικά-μεθοδολογικά θέματα

-Θέματα επικοδομήματος ιδίως κουλτούρας και τέχνης

-Ιδεολογία & ηγεμονία

-Σχέση ανθρώπου-φύσης

II. ANTONIO GRAMSCI & TA ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

-Βιογραφικά δεδομένα

22 Ιανουαρίου 1891:	Ο Antonio Gramsci γεννιέται στο Ales κοντά στο Cagliari της Σαρδηνίας.
1911	Στο Τορίνο για σπουδές. Γνωριμία με σοσιαλιστικούς κύκλους
1913	Εγγράφεται μέλος του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος.
1915-1916	Συντάκτης στην Il Grido del Popolo και στην Avanti, όργανο του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος
1919	Ιδρύει την εφημερίδα L'Ordine Nuovo.
1921	Μετέχει στο συνέδριο του ΙΣΚ στο Livorno, όπου το κόμμα διασπάται και ο Gramsci εντάσσεται στην κομμουνιστική πτέρυγα υπό τον αριστεριστή Bordiga.
1922	Ταξίδι στη Μόσχα. Εκπρόσωπος του κόμματος στην Κομιντέρν
1924	Εκλέγεται βουλευτής του ΚΚΙ.
1925	Εκλέγεται γραμματέας του ΚΚΙ.
3 Νοεμβρίου 1926	Συλλαμβάνεται και φυλακίζεται.
1929	Του δίνεται άδεια να διαβάσει και να γράφει. Αρχίζει τη συγγραφή των Τετραδίων της Φυλακής .
21 Απριλίου 1937	Αποφυλακίζεται
27 Απριλίου 1937	Πεθαίνει στη Ρώμη, ενώ ετοιμάζονταν να επιστρέψει στο χωριό του.

-Πραγματολογικά δεδομένα του κειμένου

-Σημειώσεις γραμμένες στη φυλακή ανάμεσα στα 1929 και στα 1935. Έχουν χαρακτήρα αποσπασματικό, σχολιαστικό και προσωρινό, ενώ προορίζονταν να συμβάλουν στη συγγραφή ενός έργου *für ewig*.

-Πρόκειται για τη χάραξη κατευθύνσεων έρευνας σε άξονες όπως: η σχέση λαού και κουλτούρας, ο σχηματισμός και οι λειτουργίες του (ιταλικού) κράτους, ο ρόλος και η λειτουργία των (ιταλών) διανοούμενων, η σχέση διανοούμενων και μαζών.

-Τα *Τετράδια της Φυλακής* διαπερνώνται από την έννοια της **ηγεμονίας** και συνδέουν το μαρξιστικό στοχασμό με εκείνο του Machiavelli και του *Ηγεμόνα* του, αναδιατυπώνοντας το αίτημα της *απελευθέρωσης της Ιταλίας*.

-Βιβλιογραφικές διευκρινίσεις & προτάσεις

Άντερσον Πέρι, *Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*, Μαρξιστική Συσπείρωση, Αθήνα 1985.

Γκλυκσμάν Μπυσί Κριστίν, *Ο Γκράμσι για το κράτος*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984.

Γκρούππι Λουτσιάνο, *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

Femia Joseph, *Gramsci's political thought: hegemony, consciousness and the revolutionary process*, Clarendon Press, Oxford 1981.

Fiori Giuseppe, *Antonio Gramsci: life of a revolutionary*, Verso 1990.

Macchiochi, Maria-Antonietta, *Pour Gramsci*, Éditions du Seuil, Paris 1974.

Mouffe Chantal (ed.), *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge, London 1979.

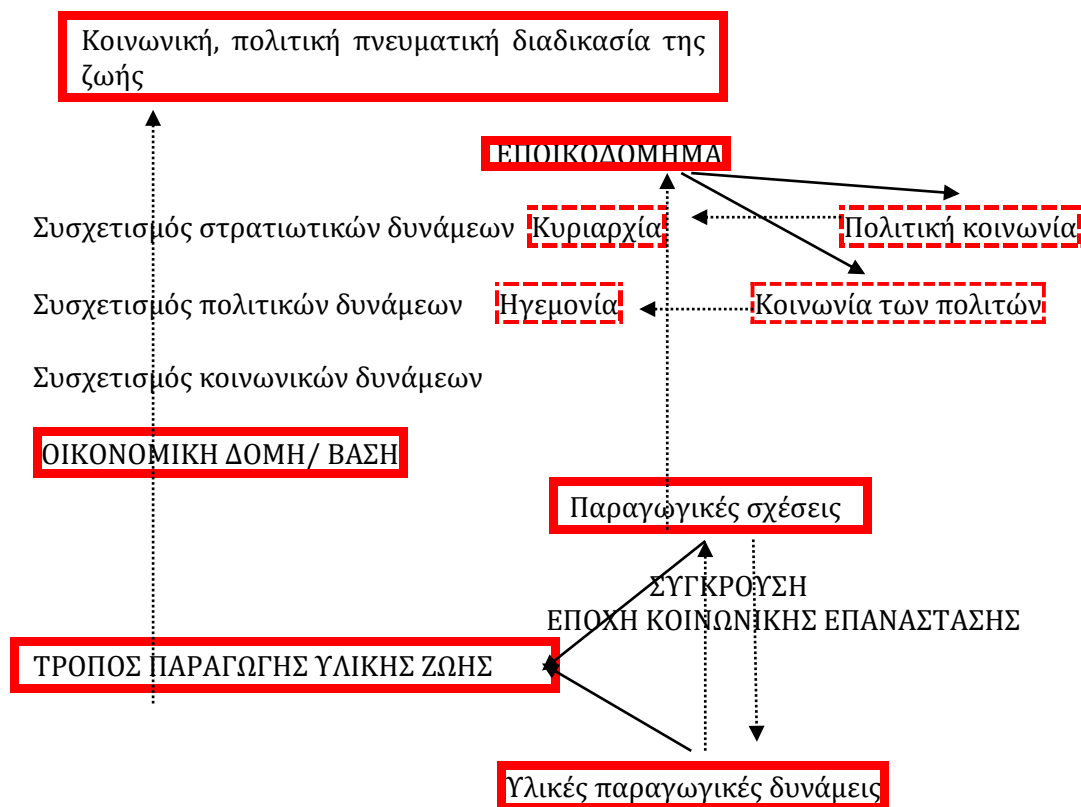
Πουλαντζάς Νίκος, *Για τον Γκράμσι*, Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1982

Χοάρ Καντίν, Σμιθ Τζέφρι Νόουελ, *Για τον Γκράμσι*, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1980.

A) Η σχέση οικονομίας & πολιτικής/ κοινωνίας & κράτους: η γκραμισιανή ανάγνωση του εποικοδομήματος

*«Αν και η **ηγεμονία** είναι ηθικο-πολιτική, πρέπει επίσης να είναι οικονομική, πρέπει να βασίζεται κατ' ανάγκην στην αποφασιστική λειτουργία που ασκείται από την ηγετική ομάδα στον αποφασιστικό τομέα της οικονομικής δραστηριότητας.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 37)

-«Ένας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαφανίζεται ποτέ, πριν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που είναι αρκετά ευρύς να τις περιλάβει, και ποτέ δεν παίρνουν τις θέσεις τους καινούργιες, ανώτερες παραγωγικές σχέσεις, πριν εκκολληθούν μέσα στους κόλπους της ίδιας της παλιάς κοινωνίας οι υλικοί όροι για την ύπαρξή τους.»

-«Η ανθρωπότητα βάζει πάντοτε μόνο τα προβλήματα που μπορεί να λύσει [...]».

Κράτος και κοινωνία των πολιτών

«Είναι δυνατό, προς το παρόν, να εντοπίσουμε δύο μεγάλα επίπεδα του εποικοδομήματος, αυτό που μπορεί να ονομαστεί 'κοινωνία των πολιτών' [società civile] και εκείνο της 'πολιτικής κοινωνίας ή κράτους' [società politica o stato], και τα οποία αντιστοιχούν στις λειτουργίες της 'ηγεμονίας' [egemonia], που ασκεί η κυρίαρχη ομάδα σε όλη την κοινωνία και σε εκείνη της 'άμεσης κυριαρχίας' [dominio diretto], ή της διοίκησης που εκφράζεται στο κράτος και στο νομικό σύστημα διακυβέρνησης. Αυτές οι λειτουργίες είναι ακριβώς οργανωτικές και συνδετικές. Οι διανοούμενοι είναι οι 'διαμεσολαβητές' της κυρίαρχης ομάδας για την άσκηση των λειτουργιών που υπάγονται στην κοινωνική ηγεμονία και στην πολιτική διακυβέρνηση, δηλαδή: 1) στην 'αυθόρμητη' συναίνεση που δίνεται από μεγάλες μάζες πληθυσμού στην κατεύθυνση που επιβάλλεται στην κοινωνική ζωή από τη βασική κυρίαρχη ομάδα, συναίνεση που γεννιέται

‘ιστορικά’ από το κύρος (και συνεπώς από την εμπιστοσύνη) που απορρέει στην κυρίαρχη ομάδα από τη θέση και λειτουργία της στην παραγωγή· 2) στο μηχανισμό κρατικού καταναγκασμού που διασφαλίζει ‘νόμιμα’ την πειθαρχία εκείνων των ομάδων, που δε συναινούν ούτε ενεργητικά ούτε παθητικά, μηχανισμό που έχει συγκροτηθεί για όλη την κοινωνία σε πρόβλεψη για στιγμές κρίσης διοίκησης και διεύθυνσης, κατά τις οποίες λιγοστεύει η αυθόρμητη συναίνεση.»

(Gramsci, *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, ο.π., p. 9/ σσ. 62-63)

Κυριαρχία και ηγεμονία

«[Η] υπεροχή μιας κοινωνικής ομάδας εκδηλώνεται με δύο τρόπους, ως ‘κυριαρχία’ και ως ‘πνευματική και ηθική διεύθυνση’. Μια κοινωνική ομάδα κυριαρχεί επί των αντιπάλων ομάδων, τις οποίες επιδιώκει να ‘διαλύσει’ ή να καθυποτάξει ακόμη και με την ισχύ των όπλων και είναι διευθύνει τις συγγενείς ή συμμαχικές ομάδες. **Μια κοινωνική ομάδα μπορεί και μάλιστα οφείλει να γίνει διευθύνουσα ήδη πριν την κατάκτηση της κυβερνητικής εξουσίας (αποτελεί αυτό μια από τις πρωτεύουσες προϋποθέσεις για την ίδια την κατάκτηση της εξουσίας)· στη συνέχεια, και ενώ ασκεί την εξουσία, ακόμη και αν την κρατεί γερά στα χέρια της, γίνεται κυρίαρχη, αλλά πρέπει να εξακολουθεί να είναι ‘διευθύνουσα’.**»

(Gramsci, *Il Risorgimento*, Editori Riuniti, Roma 1996, p. 87)

Ανατολή και Δύση/ Πόλεμος ελιγμών-Πόλεμος θέσεων

«Μια απόπειρα εκκίνησης μιας αναθεώρησης των μεθόδων τακτικής θα μπορούσε να είναι αυτή που εκτέθηκε από τον L. Davidovic Bronstein στο τέταρτο συνέδριο [της Κ.Δ.], όταν επιχείρησε μια αντιπαράθεση μεταξύ του ανατολικού μετώπου και εκείνου της Δύσης: το πρώτο έπεσε αμέσως, αλλά ακολούθησε πάλι πρωτάκουστη, ενώ στο άλλο η πάλη διαδραματίστηκε ‘εκ των προτέρων’. Επρόκειτο, δηλαδή, για το κατά πόσον η κοινωνία των πολιτών αντιστέκεται πριν ή μετά την επίθεση, όπου αυτό συμβαίνει κτλ. [...]

Νομίζω ότι ο Illici είχε αντιληφθεί μια αλλαγή, που ελάμβανε χώρα από τον πόλεμο ελιγμών, που εφαρμόστηκε νικηφόρα στην Ανατολή το ‘17, στον πόλεμο θέσεων, που ήταν δυνατός μόνο στη Δύση, όπου, [...], σε μικρό χρόνο οι αντιπαρατιθέμενοι ήσαν σε θέση να συγκεντρώσουν απεριόριστη ποσότητα πυρομαχικών, όπου οι κοινωνικοί θεσμοί ήσαν αφεαυτοί ικανοί να μετατραπούν σε πανίσχυρα οχυρά. [...] **Στην Ανατολή το κράτος είναι το παν, η κοινωνία των πολιτών ήταν αρχέγονη και ζελατινώδης. Στη Δύση ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών υπήρχε μια συμμετρική θέση και με τους τριγμούς του κράτους αναδύονταν αμέσως μια ρωμαλέα δομή της κοινωνίας των πολιτών. Το κράτος αποτελούσε μόνο ένα προκεχωρημένο ανάχωμα, πίσω από το οποίο έστεκε μια ισχυρή αλυσίδα φρουρίων και οχυρών [...].»**

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 37)

B) Η σχέση αυθόρμητου & συνειδητού και ο ρόλος των διανοουμένων

«Καθαρό» αυθόρμητο δεν υπάρχει στην ιστορία [...]. Μέσα στο «πλέον αυθόρμητο» κίνημα συμβαίνει απλά να μην μπορούν να εντοπιστούν τα στοιχεία «συνειδητής διεύθυνσης», δεν έχουν αφήσει ασφαλές τεκμήριο. Μπορεί να λεχθεί, συνεπώς, ότι το αυθόρμητο είναι χαρακτηριστικό της «ιστορίας των υποτελών τάξεων», και μάλιστα των πλέον περιθωριακών και περιφερειακών στοιχείων. Αυτά δεν έχουν κατακτήσει κάποια συνείδηση τάξης «για τον εαυτό της» [...].

Κατά συνέπεια, σε τέτοια κινήματα υπάρχουν πολλαπλά στοιχεία «συνειδητής διεύθυνσης», αλλά κανένα από αυτά είναι κυρίαρχο ή υπερβαίνει το επίπεδο μιας «λαϊκής επιστήμης» ενός δεδομένου κοινωνικού στρώματος [...].

Αυτή η ενότητα ανάμεσα στο «**αυθόρμητο**» και στη «**συνειδητή διεύθυνση**» ή «**πειθαρχία**» είναι ακριβώς η πραγματική πολιτική δράση των υποτελών τάξεων, στο βαθμό που πρόκειται για πολιτική μαζών και όχι απλά για περιπέτεια ομάδων που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν μάζες.

Σε αυτό το σημείο ανακύπτει ένα θεμελιώδες θεωρητικό ζήτημα: **μπορεί η σύγχρονη θεωρία να βρίσκεται σε αντίθεση προς τα «αυθόρμητα» συναισθήματα των μαζών;** («Αυθόρμητα» με την έννοια ότι δεν είναι το αποτέλεσμα μιας συστηματικής παιδαγωγικής δραστηριότητας από την πλευρά μιας ήδη υπάρχουσας συνειδητής διευθύνουσας ομάδας, αλλά έχουν διαμορφωθεί διαμέσου καθημερινής εμπειρίας που φωτίζεται από τον «κοινό νου», δηλαδή την παραδοσιακή λαϊκή αντίληψη του κόσμου –που χωρίς φαντασία ονομάζεται «ένστικτο», αν και είναι όντως και αυτό μια πρωτογενής και στοιχειώδης ιστορική κατάκτηση.) **Δεν μπορεί να είναι σε αντίθεση προς αυτά. Ανάμεσα σε αυτά τα δύο υπάρχει «ποσοτική» διαφορά βαθμού, όχι ποιοτική. Μια αμοιβαία αναγωγή, τρόπος του λέγειν, ένα πέρασμα από το ένα στο άλλο, και αντιστρόφως, πρέπει να είναι δυνατό. [...] Η παράβλεψη ή, ακόμη χειρότερα, η περιφρόνηση των λεγόμενων «αυθόρμητων» κινήματων, δηλαδή η αποτυχία να τους δώσουμε μια συνειδητή διεύθυνση ή να τα αναβιβάσουμε σε ανώτερο επίπεδο εισάγοντάς τα στην πολιτική, μπορεί να έχει ακραία σοβαρές συνέπειες. Συμβαίνει σχεδόν πάντοτε ένα «αυθόρμητο» κίνημα των υποτελών τάξεων να συνοδεύεται από ένα αντιδραστικό κίνημα της δεξιάς πτέρυγας της κυρίαρχης τάξης, για συναφείς λόγους.»**

(Gramsci, *Passato e presente*, Editori Riuniti, Roma 1996, pp. 72-73)

-Διάκριση διανοητικών elites και οργανικών διανοουμένων

«**Διάκριση πρέπει να γίνει ανάμεσα στην έννοια των διανοητικών elites, που είναι αποχωρισμένες από τις μάζες, και των διανοουμένων που έχουν συνείδηση της οργανικής σύνδεσής τους με την εθνική-λαϊκή μάζα.** Στην πραγματικότητα, πρέπει κανείς να αγωνιστεί απέναντι στους προαναφερθέντες εκφυλισμούς, τους κάλπικους ηρωισμούς και τις ψευδείς αριστοκρατίες, και να προκαλέσει τη διαμόρφωση ομογενών, συμπαγών, κοινωνικών συνασπισμών, που θα δημιουργήσουν τους δικούς τους διανοούμενους, τους δικούς τους εκτελεστές, τη δική τους πρωτοπορία –που με τη σειρά της θα αντιδράσει πάνω σε αυτούς τους συνασπισμούς, προκειμένου να τους αναπτύξει, και όχι να επιμηκύνει την τσιγγάνικη κυριαρχία.»

(Gramsci, *Il Risorgimento*, ο.π., p. 248)

Γ) Η θεωρία για το κόμμα-συλλογικό διανοούμενο: από τον ηγεμόνα του Machiavelli στο σύγχρονο ηγεμόνα

«Ο σύγχρονος ηγεμόνας [λοιπόν], ο μύθος-ηγεμόνας δεν μπορεί να είναι ένα πραγματικό πρόσωπο, ένα συγκεκριμένο άτομο, μπορεί να είναι μόνο ένας οργανισμός· ένα σύνθετο στοιχείο της κοινωνίας, στο οποίο άρχισε ήδη να συγκεκριμενοποιείται μια συλλογική θέληση και να αναγνωρίζεται κατά ένα μέρος μέσα στη δράση. Αυτός ο οργανισμός έχει ήδη προκύψει στην ιστορική ανάπτυξη και **είναι το πολιτικό κόμμα, το πρώτο κύτταρο, στο οποίο συρρέουν σπέρματα συλλογικής βούλησης και τείνουν να γίνουν καθολικά και συνολικά.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 6)

«Αυτά τα δύο θεμελιώδη σημεία –**η διαμόρφωση μιας συλλογικής εθνικής-λαϊκής συνείδησης, της οποίας ο σύγχρονος Ηγεμόνας είναι ταυτόχρονα ο οργανωτής και η ενεργητική και δρώσα έκφραση, καθώς και η πνευματική και ηθική μεταρρύθμιση**– θα έπρεπε να αποτελούν τη δομή της εργασίας.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 9)

«Ειπώθηκε ότι ο πρωταγωνιστής του «νέου Ηγεμόνα» δεν θα μπορούσε να είναι, στη σύγχρονη εποχή, ένας ατομικός ήρωας, αλλά ένα πολιτικό κόμμα, δηλαδή αναλόγως προς την περίσταση και τις διαφορετικές εσωτερικές σχέσεις των διαφόρων εθνών, πρόκειται γι' αυτό το συγκεκριμένο κόμμα (και έχει λογικά και ιστορικά ιδρυθεί προς τούτο), που **σκοπεύει να θεμελιώσει ένα νέο τύπο κράτους.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 24)

-Δομή του κόμματος

*η μάζα των πιστών/ στρατού

η ηγεσία των κριτικών/ αξιωματικών

τα ενδιαμέσως στελέχη

«Για να υπάρξει ένα κόμμα, τρία θεμελιώδη στοιχεία (τρεις ομάδες στοιχείων) πρέπει να συγκλίνουν:

1. Ένα **μαζικό στοιχείο**, που αποτελείται από συνήθεις, μέσους ανθρώπους, των οποίων η συμμετοχή προκύπτει με τη μορφή της πειθαρχίας και της πίστης, παρά [με τη μορφή] ενός δημιουργικού πνεύματος και οργανωτικής ικανότητας. Χωρίς αυτούς το κόμμα δε θα υπήρχε, είναι αλήθεια, αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι δε θα μπορούσε να υπάρξει με αυτά και μόνο. Αποτελούν μια δύναμη, στο βαθμό που υπάρχει κάποιος για να τους συγκεντροποιεί, να τους οργανώνει και να τους πειθαρχεί. Ελλείψει αυτής της συνεκτικής δύναμης, θα σκορπιστούν σε μια διασπορά χωρίς δύναμη και θα εξαφανιστούν στο τίποτε. [...]

2. Το **πρωταρχικό συνεκτικό στοιχείο**, που συγκεντροποιεί σε εθνική κλίμακα και καθιστά αποτελεσματικό και ισχυρό ένα σύμπλεγμα δυνάμεων, που αν αφεθούν στον εαυτό τους, θα μετρούσαν λίγο ή καθόλου. Αυτό το στοιχείο είναι προικισμένο με μεγάλες συνεκτικές, συγκεντροποιητικές δυνάμεις και δυνάμεις πειθαρχησης, καθώς επίσης –και ίσως αυτό είναι ίσως η βάση για τα άλλα– με τη δύναμη της καινοτομίας [...]. Είναι επίσης αληθές ότι ούτε αυτό το στοιχείο θα μπορούσε από μόνο του να διαμορφώσει το κόμμα. Ωστόσο, θα μπορούσε να κάνει περισσότερα από όσα θα θεωρούσε το πρώτο στοιχείο. Μιλάει κανείς για **στρατηγούς** χωρίς

στρατό, αλλά στην πραγματικότητα είναι ευκολότερο να διαμορφώσεις ένα στρατό, παρά να διαμορφώσεις στρατηγούς. Αυτό είναι τόσο αληθινό, καθόσον ένας ήδη υπάρχων στρατός καταστρέφεται αν χάσει τους στρατηγούς του, ενώ η ύπαρξη μιας ενιαίας ομάδας στρατηγών, που συμφωνούν μεταξύ τους και έχουν κοινούς σκοπούς, δημιουργεί σύντομα ένα στρατό, ακόμη και αν δεν υπάρχει.

3. Ένα **ενδιάμεσο στοιχείο**, που συναρθρώνει το πρώτο στοιχείο με το δεύτερο και διατηρεί την επαφή ανάμεσά τους όχι μόνο φυσικά, αλλά επίσης ηθικά και πνευματικά. Στην πραγματικότητα, για κάθε κόμμα υπάρχουν 'σταθερές αναλογίες'* ανάμεσα στα τρία στοιχεία, και η μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα επιτυγχάνεται όταν αυτές οι 'σταθερές αναλογίες' πραγματώνονται.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 29)

-Λειτουργία του κόμματος: η διάκριση μεταξύ γραφειοκρατικού και δημοκρατικού συγκεντρωτισμού:

*Αναφερόμενος σε μορφές οργανικού συγκεντρωτισμού, ο Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., pp. 142-143, διακρίνει μεταξύ γραφειοκρατικού και δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Για τον Gramsci, ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός προκύπτει στη βάση μιας εξωτερικής σχέσης των ατόμων-μελών προς το κράτος ή κόμμα-συλλογική οντότητα. Σε αυτή την περίπτωση, το άτομο αντιμετωπίζει τον οργανισμό σα θεότητα, σα φετίχ, και υποκύπτει σε μια σχέση λατρείας και φανατισμού προς αυτόν.

«'Οργανικότητα' μπορεί να υπάρξει μόνο στο δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, που είναι τρόπος τινά ένας 'συγκεντρωτισμός' εν κινήσει –δηλαδή μια συνεχής προσαρμογή της οργάνωσης στο πραγματικό κίνημα, ένα συνταίριασμα διαθέσεων από τα κάτω με εντολές από τα πάνω, μια συνεχής εισδοχή στοιχείων, που ρίχνονται από τα βάθη των μελών στο στέρεο πλαίσιο του μηχανισμού της καθοδήγησης, που διασφαλίζει τη συνέχεια και την κανονική συσσώρευση εμπειρίας. Ο **δημοκρατικός συγκεντρωτισμός** είναι 'οργανικός', διότι από τη μία πλευρά λαμβάνει υπόψη το κίνημα, που συνιστά τον οργανικό τρόπο, με τον οποίο η ιστορική πραγματικότητα αποκαλύπτεται, και δε στερεοποιείται μηχανικά σε γραφειοκρατία, και επειδή, ταυτοχρόνως, λαμβάνει υπόψη αυτό που είναι σχετικά σταθερό και διαρκές, ή , τουλάχιστον, κινείται σε μια εύκολα προβλέψιμη κατεύθυνση. Αυτό το στοιχείο σταθερότητας μέσα στο κράτος ενσωματώνεται στην οργανική ανάπτυξη του κεντρικού πυρήνα της ηγετικής ομάδας, όπως ακριβώς συμβαίνει, σε πιο περιορισμένη κλίμακα, μέσα στα κόμματα. Η επικράτηση του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού στο κράτος καταδεικνύει ότι η ηγετική ομάδα αποσαρθρώνεται, μετατρέπεται δηλαδή σε μια στενή κλίκα, που τείνει να διατηρήσει τα εγωιστικά της προνόμια με τον έλεγχο ή ακόμη και την κατάπνιξη των αντιπολιτευόμενων δυνάμεων –ακόμη και αν αυτές οι δυνάμεις είναι ομογενείς προς τα βασικά κυρίαρχα συμφέροντα [...]. Στα κόμματα που αντιπροσωπεύουν κοινωνικά υπάλληλες τάξεις, το στοιχείο της σταθερότητας είναι αναγκαίο, προκειμένου να διασφαλίσουν ότι η ηγεμονία θα ασκείται όχι από προνομιούχες ομάδες, αλλά από προοδευτικά στοιχεία [...].

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί ότι οι παθογενείς εκδηλώσεις του **γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού** λαμβάνουν χώρα λόγω

έλλειψης πρωτοβουλίας και υπευθυνότητας στη βάση, με άλλα λόγια, λόγω πολιτικής ανωριμότητας στις περιφερειακές δυνάμεις [...].

Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός προσφέρει μια ελαστική φόρμουλα, που μπορεί να ενσωματωθεί σε διάφορες μορφές. **Παίρνει ζωή στο βαθμό που ερμηνεύεται και συνεπώς προσαρμόζεται στην αναγκαιότητα. Συνίσταται στην κριτική επιδίωξη αυτού που είναι ταυτόσημο στη φαινομενική διαφορικότητα της μορφής και, από την άλλη πλευρά, αυτού που είναι διαφορετικό και ακόμη και αντίθετο στη φαινομενική ομοιομορφία, προκειμένου να οργανώσει και να συνδέσει στενά αυτό που είναι όμοιο, αλλά με τέτοιο τρόπο, που η διαδικασία της οργάνωσης και της σύνδεσης δείχνει να είναι πρακτική και 'επαγωγική' αναγκαιότητα, εμπειρική, και όχι το αποτέλεσμα μιας ορθολογιστικής, απαγωγικής, αφηρημένης διαδικασίας -χαρακτηριστικής καθαρών διανοουμένων [...]. [Αυτή η διαδικασία] απαιτεί μια οργανική ενότητα μεταξύ θεωρίας και πράξης, μεταξύ διανοουμένων στρωμάτων και λαϊκών μαζών, μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Αυτή η ενότητα και η συνένωση χάνουν μέγα μέρος της σημασίας του από αυτή την άποψη, ενώ διατηρούν την αιχμή τους μέσα στη γραφειοκρατική αντίληψη, όπου δεν υπάρχει εν τέλει ενότητα, παρά ένα στάσιμο έλος, ήρεμο και 'σιωπηλό' στην επιφάνεια, ούτε συνένωση, αλλά ένα 'σακί πατάτες', δηλαδή μια μηχανική παράθεση μεμονωμένων 'μονάδων' χωρίς κάποια συνάφεια μεταξύ τους.»**

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., pp. 94-95)

Ειδικότερα για τη **γραφειοκρατία**:

«Αναλύοντας την ανάπτυξη των κομμάτων είναι απαραίτητο να διακρίνουμε: την κοινωνική ομάδα τους, τις μάζες των μελών τους, τη γραφειοκρατία τους, το γενικό επιτελείο τους. **Η γραφειοκρατία είναι η πιο επικίνδυνα υποβόσκουσα και συντηρητική δύναμη. Αν καταλήξει να συγκροτηθεί σε ένα συμπαγές σώμα, που αυτονομείται και αισθάνεται ανεξάρτητο απέναντι στη μάζα των μελών, το κόμμα καταλήγει να γίνει αναχρονιστικό και σε στιγμές οξείας κρίσης αποστερείται του κοινωνικού περιεχομένου του και παραμένει σα να ήταν αιωρούμενο.»**

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p. 63)

Ειδικότερα, το ζήτημα της **(κομματικής) πειθαρχίας & της ελευθερίας**:

«Πώς πρέπει να γίνει κατανοητή η πειθαρχία, αν εννοούμε με αυτή τη λέξη μια συνεχή και διαρκή σχέση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων, η οποία πραγματώνει μια συλλογική θέληση; Όχι βεβαίως ως παθητική και αβασάνιστη υπαγωγή σε εντολές, ως μηχανική εκτέλεση ενός καθήκοντος, [...], αλλά ως μια συνειδητή και διαυγής αφομοίωση της κατεύθυνσης που πρόκειται να πραγματοποιηθεί. **Η πειθαρχία, ωστόσο, δεν εκμηδενίζει την προσωπικότητα με την οργανική έννοια, αλλά περιορίζει απλώς την αυθαιρεσία και την ανεύθυνη παρορμητικότητα [...]. Η πειθαρχία, ωστόσο, δεν εξαλείφει την προσωπικότητα και την ελευθερία: το ζήτημα της 'προσωπικότητας και της ελευθερίας' δεν τίθεται εξαιτίας του γεγονότος της πειθαρχίας, αλλά εξαιτίας της 'πηγής της εξουσίας που επιτάσσει την πειθαρχία'. Αν αυτή η πηγή είναι 'δημοκρατική', αν αυτή η εξουσία είναι μια τεχνική λειτουργία εξειδικευμένη και**

όχι μια 'αυθαιρεσία' ή μια επιβολή έξωθεν, η πειθαρχία αποτελεί ένα αναγκαίο στοιχείο δημοκρατικής τάξης, ελευθερίας.»

(Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., pp. 82-83)

«Η λειτουργία της ηγεμονίας ή της πολιτικής διεύθυνσης, που ασκείται από κόμματα μπορεί να εκτιμηθεί από την εξέλιξη της εσωτερικής ζωής των ίδιων των κομμάτων. Αν το κράτος αντιπροσωπεύει την κατασταλτική και τιμωρητική δύναμη ή τη δικαιοκή ρύθμιση μιας χώρας, **τα κόμματα** –αντιπροσωπεύοντας την αυθόρμητη προσχώρηση μιας elite σε μια τέτοια ρύθμιση, θεωρούμενα ως τύπος συλλογικής κοινωνίας προς την οποία ολόκληρη η μάζα πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί- **πρέπει να καταδείξουν στην ειδικότερη εσωτερική ζωή τους ότι έχουν αφομοιώσει ως αρχές ηθικής συμπεριφοράς αυτούς τους κανόνες, οι οποίοι στο κράτος αποτελούν νομικές υποχρεώσεις. Στα κόμματα η αναγκαιότητα έχει ήδη γίνει ελευθερία, και προκύπτει, έτσι, η τεράστια πολιτική αξία (δηλ. η αξία της πολιτικής διεύθυνσης) της εσωτερικής κομματικής πειθαρχίας, και συνεπώς η αξία μιας τέτοιας πειθαρχίας ως κριτηρίου εκτίμησης του δυναμικού ανάπτυξης των διαφόρων κομμάτων. Από αυτή την άποψη, τα κόμματα μπορούν να θεωρηθούν ως σχολές της ζωής του κράτους.»**

(Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., pp. 86-87)

«Την έννοια της **ελευθερίας** θα έπρεπε να συνοδεύει [διαμεσολαβεί – σημ.δική μου] εκείνη της **υπευθυνότητας** που παράγει την **πειθαρχία** και όχι άμεσα η πειθαρχία, η οποία σε μια τέτοια περίπτωση νοείται τιθέμενη έξωθεν, ως υποχρεωτικό όριο της ελευθερίας. Υπευθυνότητα εναντίον της **ατομικής αυθαιρεσίας**: μόνη εκείνη η ελευθερία είναι υπεύθυνη, δηλαδή καθολική, στο βαθμό που τίθεται ως ατομική πτυχή μιας 'ελευθερίας' συλλογικής ή ομαδικής, ως ατομική έκφραση ενός νόμου.»

(Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., p. 202)

***Να διαβαστεί σε συνάφεια**

α) με το λήμμα των *Τετραδίων της Φυλακής* (Q.9) με τον τίτλο "Individualismo e individualità (coscienza della responsabilità individuale) o personalità", όπως υπάρχει στο Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., p. 246-247, (Σε ελληνική έκδοση: Αντόνιο Γκράμσι, *Παρελθόν & Παρόν*, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1974, σσ. 118-119), και
β) με την ενότητα «Αμερικανισμός & Φορντισμός» (Q.22), όπως υπάρχει στο Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., pp. 439-481. (Σε ελληνική έκδοση: Αντόνιο Γκράμσι, *Αμερικανισμός και Φορντισμός, τετράδιο 22*, εκδόσεις Α/συνέχεια).

III. GEORG LUKÁCS & ΙΣΤΟΡΙΑ και ΤΑΞΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

-Εργο-βιογραφικά δεδομένα

13 Απριλίου 1885	Γεννιέται στη Βουδαπέστη
1906	Διδάκτωρ πολιτικής οικονομίας
1909	Διδάκτωρ φιλοσοφίας
1909-1910	Σπουδές στο Βερολίνο
1911	<i>Ψυχή και Μορφές</i>
1913	Ιταλία, Βουδαπέστη, Χαϊδελβέργη (Weber, Lask, George, Gundolf)
1914-1915	Χαϊδελβέργη/ Παραδόσεις Rickert, Windelband
1916	<i>Θεωρία του Μυθιστορήματος</i>
1917	Οριστική επιστροφή στη Βουδαπέστη
1918	Μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ουγγαρίας, που ιδρύεται από τον Μπέλα Κουν. Επιρροές από την Luxemburg και τον Στσάμπο.
1919	<i>Τακτική και Ηθική</i> Υπουργός εκπαίδευσης στην κυβέρνηση συμβουλίων του Μπέλα Κουν Πτώση της επαναστατικής κυβέρνησης. Συλλαμβάνεται, αποφυλακίζεται.
1920	Εξόριστος στη Βιέννη
1920-1921	Αρχισυντάκτης του <i>Kommunismus</i>
1921	Αντιπρόσωπος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ουγγαρίας στο 3 ^ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς
1923	<i>Ιστορία και Ταξική Συνείδηση</i>
1924	<i>Λένιν: Μελέτη για την ενότητα της σκέψης του</i>
1928-1929	Συγγράφει και υποστηρίζει με το ψευδώνυμο Blum τις θέσεις για μια δημοκρατική δικτατορία
1930-1931	Παραμονή στη Μόσχα/ Συνεργασία με Ινστιτούτο «Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν» υπό τον Ριαζάνοφ
1931-1933	Παραμονή στο Βερολίνο
1933 (1955)	<i>Ο δρόμος μου προς τον Marx</i>
1933-1944	Παραμονή στη Σοβιετική Ένωση. (Φιλοσοφικό Ινστιτούτο και Ακαδημία Επιστημών)
1944	Επιστροφή στην Ουγγαρία. Βουλευτής και Καθηγητής Πανεπιστημίου Βουδαπέστης στην Αισθητική και στην Ιστορία του Πολιτισμού
1948	<i>Ο νεαρός Hegel</i> <i>Υπαρξισμός ή Μαρξισμός;</i> <i>Δοκίμια για το ρεαλισμό</i>
1951	Αποσύρεται από την πολιτική ζωή
1953	<i>Η Καταστροφή του Λόγου</i>
1956	Μέλος της ΚΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος Ουγγαρίας και υπουργός Λαϊκής Επιμόρφωσης στην επαναστατική κυβέρνηση Νάγκυ. Μετά την αποτυχία της επανάστασης μεταβαίνει στη Ρουμανία.
1957	Επιστροφή στη Βουδαπέστη
1963	<i>Αισθητική</i>
1969	Επανεντάσσεται στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ουγγαρίας
1971	Πεθαίνει και ενταφιάζεται στη Βουδαπέστη

-Βιβλιογραφικές προτάσεις

Abendrot W., Holz H.H., Kofler L., Pinkus Th., *Conversations with Lukács*, The MIT Press, Cambridge Mass. 1975.

Jay Martin, *Marxism and Totality: the adventures of a concept from Lukács to Habermas*, Polity Press, Cambridge 1984, pp.81-127.

Λιχτχάιμ Τζωρτζ, Λούκατς, Εκδόσεις Μπουκουμάνης, Αθήνα χ.χ.

Löwy Michael, *“Μαρξισμός και Επαναστατικός Ρομαντισμός”*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985.

Löwy Michael, *Georg Lukács-From Romanticism to Bolshevism*, New Left Books, London 1997.

Rockmore Tom (ed.), *Lukács today: essays in Marxist philosophy*, D.Reidel, Dordrecht 1988.

-Πραγματολογικά δεδομένα του *Ιστορία και ταξική συνείδηση*

1. Η συλλογή δοκιμίων με τον τίτλο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* -κείμενα γραμμένα ανάμεσα στα 1919 και 1922- σηματοδοτούν:

-την επίδραση, που άσκησαν στη λουκατσιανή σκέψη, η **θεωρία της πραγματοποίησης** του Marx, η **φιλοσοφία του χρήματος** του Simmel και η **θεωρία της τυπικής ορθολογικότητας** του Weber.

-την έξοδο του Lukács από τον (επαναστατικό) **ρομαντισμό**, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπεται η θέση για το βαρύνοντα ρόλο του υποκειμένου μέσα στην Ιστορία,

-την αντιπαράθεση του φιλοσόφου προς την πολιτική και ιδεολογική παράδοση της **σοσιαλδημοκρατικής ορθοδοξίας** και του **οικονομισμού**

-τον αντίκτυπο της **Οκτωβριανής Επανάστασης** στο χώρο της κλασικής φιλοσοφίας και, αντιστρόφως, τη συνάντηση της **κλασικής φιλοσοφικής παράδοσης**, διαμέσου μιας αιρετικής ανάγνωσης της μαρξικής θεωρίας, με το **εργατικό και κομμουνιστικό κίνημα**.

2. Η θεματική των δοκιμίων διακρίνεται σε δύο κατηγορίες:

-σε αυτή που αφορά το ζήτημα της **ταξικής συνείδησης** ως κομβικό πρόβλημα στο πλαίσιο μιας μαρξικής **θεωρίας της αλλοτρίωσης** και της **πραγματοποίησης**

* Να επισημανθεί ότι, κατά την περίοδο συγγραφής των συναφών δοκιμίων, ο Lukács δεν είχε βεβαίως γνώση των μαρξικών *Οικονομικών και Φιλοσοφικών Χειρογράφων του '44*

-σε εκείνη που αναφέρεται στο **οργανωτικό ζήτημα** με έμφαση στη **σχέση αυθόρμητου και συνειδητού**, όπως η σχέση αυτή αναπτύσσεται στο πλαίσιο μιας **θεωρίας του πολιτικού υποκειμένου** και του **επαναστατικού κόμματος**. Από την άποψη αυτή ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακύμανση της στάσης του Lukács απέναντι στις απόψεις της Luxemburg.

3. Το έργο έγινε αντικείμενο σφοδρής κριτικής από την πλευρά της σοβιετικής κομματικής ορθοδοξίας και αποκηρύχθηκε από τον ίδιο τον Lukács*, με αποτέλεσμα να λειτουργήσει ως δείγμα αιρετικής σκέψης στο πλαίσιο του ευρύτερου μαρξιστικού κινήματος και των κοινωνικών κινημάτων της δεκαετίας του 1960.

*Βλ. χαρακτηριστικά την αυτοκριτική του Lukács στην εισαγωγή της επανέκδοσης του 1967, όπου ο συγγραφέας επισημαίνει τον υποκειμενισμό, την **ταύτιση αντικειμενικοποίησης και αλλοτρίωσης**, την **ταυτότητα υποκειμένου-αντικειμένου** με έμφαση στην κατηγορία της **ολότητας** και συναφή **παραμερισμό της προτεραιότητας της οικονομίας**.

«Ο έσχατος σκοπός δεν είναι μια 'κατάσταση του μέλλοντος', που αναμένει το προλεταριάτο κάπου ανεξάρτητα από το κίνημα και το δρόμο, που οδηγεί σε αυτόν. Δεν είναι μια υπόθεση, που μπορεί να ξεχνιέται ευχάριστα μέσα στην ένταση της καθημερινής ζωής, και να ανακαλείται μόνο στα κηρύγματα της Κυριακής ως μια κινητοποιούσα αντίθεση προς τις έγνοιες της καθημερινής ζωής. Ούτε αποτελεί ένα 'καθήκον', μια 'ιδέα', σχεδιασμένη να ρυθμίσει μια 'πραγματική' διαδικασία. Ο έσχατος σκοπός είναι μάλλον μια σχέση προς την ολότητα (προς όλη την κοινωνία, θεωρούμενη ως διαδικασία), διαμέσου της οποίας κάθε πλευρά της πάλης προσλαμβάνει την επαναστατική σημασία της.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Merlin Press, London 1971, p. 22)

A) Η θεωρία της πραγματοποίησης και οι μορφές της ταξικής συνείδησης

1. Θεμελιώδη παράμετρο στη λουκατσιανή μελέτη της ταξικής συνείδησης αποτελεί η προσέγγιση της αστικής **κοινωνίας ως ολότητας** στο πλαίσιο της οποίας κατεξοχήν ταξικά υποκείμενα αναδεικνύονται η αστική τάξη και το προλεταριάτο, που

«είναι οι μόνες τάξεις, των οποίων η ύπαρξη και ανάπτυξη είναι ολοκληρωτικά εξαρτημένες από την πορεία που παίρνει η σύγχρονη εξέλιξη της παραγωγής, και μόνο από την προνομιακή θέση αυτών των τάξεων μπορεί ακόμη και να φανταστεί κανείς ένα σχέδιο για τη συνολική οργάνωση της κοινωνίας.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 59)

2. Τα όρια στη διαμόρφωση ταξικής συνείδησης της αστικής τάξης και του προλεταριάτου τίθενται σε τελική ανάλυση από την ίδια την καπιταλιστική παραγωγή.

«Τα αντικειμενικά όρια της καπιταλιστικής παραγωγής γίνονται τα όρια της ταξικής συνείδησης της αστικής τάξης.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 64)

Συναφώς αντιπαρατίθεται ο **τραγικός χαρακτήρας της αστικής τάξης**, απόρροια της αντίφασης ειδικών ταξικών συμφερόντων και της κοινωνίας ως δυνάμει ολότητας, και ο **επαναστατικός χαρακτήρας του προλεταριάτου**, που «είναι σε θέση [δύναται] να ενεργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να αλλάζει την πραγματικότητα.» (p.69)

3. Από την πλευρά της αστικής τάξης η προβολή του ειδικού ταξικού συμφέροντος σαν καθολικό συμφέρον της κοινωνίας επιτελείται κυρίως μέσα από την ιδεολογία της **πραγματοποίησης*** και του **φетиχισμού του εμπορεύματος**.

* «Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος και το μυστικό του», όπως περιέχεται στο 1^ο κεφάλαιο του 1^{ου} Μέρους του *Κεφαλαίου*)

«Επίσης το κεφάλαιο είναι μια κοινωνική σχέση παραγωγής, μια σχέση παραγωγής της αστικής κοινωνίας. [...]

Το κεφάλαιο δεν είναι λοιπόν μόνον ένα σύνολο υλικών προϊόντων, είναι ένα σύνολο εμπορευμάτων, ανταλλακτικών αξιών, κοινωνικών μεγεθών.»

(Marx, *Μισθωτή εργασία & Κεφάλαιο*, MEW, Bd. 6, s. 408)

«Ο πλούτος των κοινωνιών, στις οποίες κυριαρχεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, εμφανίζεται σα μια τεράστια συγκέντρωση εμπορευμάτων, και το μεμονωμένο εμπόρευμα ως η στοιχειώδης μορφή του. Προς τούτο και η έρευνα μας αρχίζει με την ανάλυση του εμπορεύματος.»

(Marx, *Το Κεφάλαιο*, MEW, Bd. 23, s. 49)

«Το μυστηριώδες της εμπορευματικής μορφής συνίσταται λοιπόν απλούστατα στο ότι αντανακλά στους ανθρώπους τα κοινωνικά

χαρακτηριστικά της εργασίας τους σαν αντικειμενικά χαρακτηριστικά των ίδιων των προϊόντων της εργασίας, σαν κοινωνικές φυσικές ιδιότητες αυτών των πραγμάτων, και γι' αυτό η κοινωνική σχέση των παραγωγών με τη συνολική εργασία φαίνεται σ' αυτούς σα μια κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχει έξω από αυτούς.»

(Marx, *To Κεφάλαιο*, MEW, Bd. 23, s. 86)

«[Η εμπορευματική σχέση] συνιστά μόνο την καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων, που προσλαμβάνει εδώ τη φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης ανάμεσα σε πράγματα. Για να βρούμε λοιπόν μια αναλογία, πρέπει να πετάξουμε στη νεφελώδη περιοχή του θρησκευτικού κόσμου. Εδώ τα προϊόντα του ανθρώπινου εγκεφάλου φαίνονται ως εάν είναι προικισμένα με δική τους ζωή, σαν αυτοτελείς μορφές που βρίσκονται σε σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους. Το ίδιο γίνεται και στον κόσμο των εμπορευμάτων με τα προϊόντα του ανθρώπινου χεριού. Αυτό το ονομάζω φετιχισμό, που προσκολλάται στα προϊόντα της εργασίας μόλις αρχίσουν να παράγονται ως εμπορεύματα, και που γι' αυτό είναι αχώριστος από την εμπορευματική παραγωγή.»

(Marx, *To Κεφάλαιο*, MEW, Bd. 23, ss. 86-87)

Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Lukács στο *Η πορεία μου προς τον Marx* (p.7), δεν υπάρχει πλέον λύση στα σύγχρονα προβλήματα της ανθρωπότητας, «που να μην μπορεί να αναχθεί στη λύση του αινίγματος της εμπορευματικής δομής».

«Έτσι, ο χρόνος αποβάλλει την ποιοτική, μεταβαλλόμενη, ρέουσα φύση του· παγώνει μέσα σε ένα επακριβώς οριοθετημένο, ποσοτικά προσδιορισμένο συνεχές, γεμάτο με ποσοτικά προσδιορισμένα 'πράγματα' [...]: με λίγα χρόνια μετατρέπεται σε χώρο.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 90)

«Η μηχανική αποσύνθεση της παραγωγικής διαδικασίας στα 'έξ ων συνετέθη' καταστρέφει επίσης τους δεσμούς που είχαν συνδέσει τα άτομα σε κοινότητα στις μέρες, που η παραγωγή ήταν ακόμη 'οργανική'. Από αυτή την άποψη, η μηχανοποίηση τα καθιστά αφηρημένα άτομα, των οποίων η εργασία δεν τα συνδέει πλέον άμεσα και οργανικά· διαμεσολαβείται, σε μεγάλο βαθμό, αποκλειστικά από τους αφηρημένους νόμους του μηχανισμού, που τους φυλακίζει.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 90)

«Ο μετασχηματισμός της εμπορευματικής σχέσης σε πράγμα 'φαντασιακής αντικειμενικότητας' δεν μπορεί να περιοριστεί στην αναγωγή όλων των αντικειμένων προς χάρη των ανθρώπινων αναγκών σε εμπορεύματα. Επιθέτει το αποτύπωμά του στο όλο της ανθρώπινης συνείδησης· οι ιδιότητες και οι ικανότητές του δεν αποτελούν πλέον οργανικό τμήμα της προσωπικότητάς του, αποτελούν πράγματα, που μπορεί να αποκτά και να διαθέτει, όπως τα διάφορα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 100)

4. Κρίσιμη για τη λουκατσιανή θεωρία του υποκειμένου αναδεικνύεται η διάκριση ανάμεσα σε **εμπειρική/ ψυχολογική** και σε **κατ' απόδοσιν ταξική συνείδηση**. Για την κατανόηση του φιλοσοφικού περιεχομένου, αλλά και της πολιτικής σημασίας αυτής

της διάκρισης θεμελιώδης είναι ο ρόλος της κατηγορίας της **αντικειμενικής δυνατότητας**, σ τρόπο ώστε, όπως σημειώνει ο συγγραφέας, «η αντικειμενική θεωρία της ταξικής συνείδησης είναι η θεωρία της αντικειμενικής της δυνατότητας.» (p. 79)

5. Ειδικότερα όσον αφορά την **ταξική συνείδηση του προλεταριάτου**, ο Lukács σημειώνει:

«Η αντικειμενική οπτική προς την αλήθεια, που είναι έμφυτη ακόμη και στην ‘ψευδή’ συνείδηση του προλεταριάτου, δε σημαίνει καθόλου ότι αυτή η οπτική μπορεί να έρθει στο φως χωρίς την ενεργητική παρέμβαση του προλεταριάτου. [...] Αλλά η οπτική παραδίδεται μόνο στη δυνατότητα. Η πραγμάτωση μπορεί να είναι μόνον ο καρπός των συνειδητών πράξεων του προλεταριάτου. [...] Η δύναμη του προλεταριάτου, που ανακαλύφθηκε πρόσφατα, είναι το προϊόν των αντικειμενικών ‘νόμων’. Το πρόβλημα όμως του να μετατραπεί αυτή η δύναμη εξουσίας σε πραγματική και του να καταστεί ικανό το προλεταριάτο (που είναι σήμερα το απλό αντικείμενο της οικονομικής διαδικασίας, και μόνο δυνάμει και σε υπολανθάνουσα το συν-προσδιορίζον υποκείμενο) να εμφανιστεί ως υποκείμενο ‘εν ενεργεία’ δεν προσδιορίζεται πλέον από αυτούς τους ‘νόμους’ με κάποιο μοιραίο και αυτόματο τρόπο.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 306)

Επισημαίνεται ότι για το μαρξιστή Lukács το προλεταριάτο και η ταξική συνείδησή του συγκροτούνται μέσα και διαμέσου της ταξικής πάλης και **όχι με όρους ιδεολογικής καθαρότητας**:

«Η πάλη για αυτή την κοινωνία, στην οποία η **δικτατορία του προλεταριάτου** αποτελεί μόνο μια φάση, δεν είναι μόνο μάχη που διεξάγεται εναντίον του εξωτερικού εχθρού, της αστικής τάξης. Είναι εξίσου η **μάχη του προλεταριάτου εναντίον του εαυτού του**: εναντίον των καταστροφικών και εξαθλιωτικών αποτελεσμάτων του καπιταλιστικού συστήματος πάνω στην ταξική του συνείδηση.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 80)

*Σύγκρινε με το εξής απόσπασμα από τη *Γερμανική Ιδεολογία*: «η επανάσταση είναι αναγκαία, συνεπώς, όχι μόνον επειδή η *άρχουσα τάξη* δεν είναι δυνατό να ανατραπεί με άλλο τρόπο, αλλά επίσης επειδή η *ανατρέπουσα τάξη* μόνον μέσα σε μια επανάσταση μπορεί να απαλλαγεί από όλον τον κόπρο των καιρών και να καταστεί ικανή να θεμελιώσει την κοινωνία εξαρχής.» (τ. 1, σσ. 86)

6. Ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας κατανοεί τη μετατροπή της εμπειρικής/ψυχολογικής σε κατ’ απόδοσιν συνείδηση του προλεταριάτου αναδεικνύει και τη δική του **θεωρία για το επαναστατικό κόμμα**. Η θεωρία αυτή συγκροτείται διαμέσου μιας σταδιακής μετατόπισής του από τις συναφείς θέσεις της Luxemburg προς εκείνες του Λένιν.

B) Η θεωρία του επαναστατικού κόμματος «Ο Μαρξισμός της Rosa Luxemburg» (1921)

«Η μορφή, που έλαβε η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου είναι το Κόμμα. Η Rosa Luxemburg είχε συλλάβει την αυθόρμητη φύση της επαναστατικής μάζας, νωρίτερα και πολύ καθαρότερα από πολλούς άλλους. [...]

Η Rosa Luxemburg αντιλήφθηκε πολύ έγκαιρα ότι η οργάνωση αποτελεί πολύ περισσότερο τη συνέπεια, παρά την αιτία της επαναστατικής διαδικασίας, όπως το προλεταριάτο μπορεί να συγκροτηθεί ως τάξη μόνο μέσα και διαμέσου της επανάστασης. Σε αυτή τη διαδικασία, την οποία δεν μπορεί ούτε να προκαλέσει ούτε να αποφύγει, στο Κόμμα ανατίθεται ο υψηλός ρόλος του φορέα της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου και η συνείδηση της ιστορικής αποστολής του. [...]

Η ταξική συνείδηση είναι η 'ηθική' του προλεταριάτου, η ενότητα της θεωρίας και της πράξης του, το σημείο, στο οποίο η οικονομική αναγκαιότητα της πάλης για την απελευθέρωση αλλάζει διαλεκτικά σε ελευθερία.

Η αληθινή ισχύς του κόμματος είναι ηθική: τρέφεται από την εμπιστοσύνη των αυθόρμητα επαναστατικών μαζών, τις οποίες οι οικονομικές συνθήκες εξανάγκασαν σε εξέγερση. Τρέφεται από την αίσθηση ότι το κόμμα είναι η αντικειμενοποίηση της δικής τους θέλησης (όσο ασαφής και αν είναι στις ίδιες), και η οποία αποτελεί την ορατή και οργανωμένη ενσάρκωση της ταξικής συνείδησής τους. Μόνον όταν το κόμμα έχει αγωνιστεί γι' αυτή την εμπιστοσύνη και την έχει κερδίσει, μπορεί να γίνει ο ηγέτης τους. Καθότι, τότε μόνο οι μάζες, αυθόρμητα και ενστικτωδώς, πιέζουν με όλη την ενέργειά τους προς το κόμμα και προς τη δική τους ταξική συνείδηση.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, pp. 41-42)

«Κριτικές παρατηρήσεις στην 'Κριτική της Ρωσικής Επανάστασης' της Rosa Luxemburg» (1922)

-Διάκριση **οργανικής** και **διαλεκτικής** ανάπτυξης επαναστατικής πράξης, της επαναστατικής οργάνωσης και συνείδησης (pp.278-279, 284-285)

-Υποτίμηση της **ιστορικότητας** της στιγμής σε σχέση προς την **αναγκαιότητα** του κομμουνιστικού μέλλοντος (pp.276-277)

«[Η φύση της αξιολόγησης της Ρωσικής, της προλεταριακής Επανάστασης από την Luxemburg] συνίσταται στην υπερεκτίμηση του καθαρά προλεταριακού χαρακτήρα της, και συνεπώς στην υπερεκτίμηση τόσο της εξωτερικής ισχύος, όσο και της εσωτερικής καθαρότητας και ωριμότητας, την οποία η προλεταριακή τάξη μπορεί να κατέχει και, στην πραγματικότητα, κατέχει στην πρώτη φάση της επανάστασης. Και ταυτόχρονα, βλέπουμε ως σύστοιχη την υποτίμηση της σημασίας των μη-προλεταριακών στοιχείων στην επανάσταση. Και αυτή περιλαμβάνει τα μη προλεταριακά στοιχεία έξωθεν, όπως επίσης την ισχύ που αντλούν από τέτοιες ιδεολογίες μέσα στο προλεταριάτο. Και αυτή **η εσφαλμένη εκτίμηση των αληθινών προωθητικών δυνάμεων οδηγεί στο αποφασιστικό σημείο της παρερμηνείας της: στην υποβάθμιση του ρόλου του κόμματος στην επανάσταση και της συνειδητής πολιτικής δράσης, σε αντίστιξη προς την κατ' αναγκαιότητα ώθησή τους από τις βασικές δυνάμεις της οικονομικής ανάπτυξης.**»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, pp. 274-275)

«Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης» (1922)

«Η Rosa Luxemburg [...] δεν ήταν ικανή να αναπτύξει περαιτέρω τις πραγματικές αντιλήψεις της για τον ηγετικό ρόλο, που έπαιξε η οργάνωση του επαναστατικού προλεταριάτου. [...] Από τη μια πλευρά, **οδηγήθηκε να υπερεκτιμήσει τις αυθόρμητες μαζικές ενέργειες.** Από την άλλη, δεν υπήρξε ποτέ ολοκληρωτικά ικανή να απελευθερώσει την αντίληψή της για την ηγεσία από το στίγμα να είναι απλά θεωρητική και προπαγανδιστική.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, pp. 302-303)

«Η δύναμη του προλεταριάτου, που ανακαλύφθηκε πρόσφατα, είναι το προϊόν των αντικειμενικών 'νόμων'. **Το πρόβλημα όμως του να μετατραπεί αυτή η δύναμη εξουσίας σε πραγματική και του να καταστεί ικανό το προλεταριάτο (που είναι σήμερα το απλό αντικείμενο της οικονομικής διαδικασίας, και μόνο δυνάμει και σε υπολανθάνουσα το συν-προσδιορίζον υποκείμενο) να εμφανιστεί ως υποκείμενο 'εν ενεργεία' δεν προσδιορίζεται πλέον από αυτούς τους 'νόμους' με κάποιο μοιραίο και αυτόματο τρόπο.** Ακόμη ακριβέστερα: η αυτόματη και φαταλιστική ισχύς αυτών των νόμων δεν ελέγχει πλέον τον ουσιώδη πυρήνα της ισχύος του προλεταριάτου.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 306)

«Στον παλιότερο τύπο οργάνωσης, ανεξαρτήτως του αν περιλαμβάνουμε αστικά κόμματα ή οπορτουνιστικά εργατικά κόμματα κάτω από αυτό τον τίτλο, το άτομο μπορεί να υφίσταται μόνον ως 'μάζα', ως οπαδός, ως κωδικός αριθμός. [...]

Όπως σε όλες τις κοινωνικές μορφές πολιτισμού, αυτές οι οργανώσεις βασίζονται στον ακριβή μηχανικό καταμερισμό εργασίας, στη γραφειοκρατικοποίηση, στην ακριβή καταγραφή και διάκριση δικαιωμάτων και καθηκόντων. Τα μέλη συνδέονται με την οργάνωση μόνο δυνάμει όψεων της ύπαρξής τους που έχουν συλληφθεί αφηρημένα και αυτοί οι αφηρημένοι δεσμοί αντικειμενικοποιούνται ως δικαιώματα και καθήκοντα.

Πραγματικά ενεργή συμμετοχή σε κάθε συμβάν, πραγματικά πρακτική ένταξη όλων των μελών μιας οργάνωσης μπορεί να επιτευχθεί με τη **στράτευση της όλης προσωπικότητας. Μόνον όταν η δράση μέσα στην κοινότητα γίνεται η κεντρική προσωπική μέριμνα καθενός που εντάσσεται, θα καταστεί δυνατή η κατάργηση της ρήξης ανάμεσα σε δικαιώματα και καθήκοντα, [η κατάργηση] της οργανωτικής μορφής του αποχωρισμού του ανθρώπου από τη δική του κοινωνικοποίηση και του κατακερματισμού του στα χέρια κοινωνικών δυνάμεων που τον ελέγχουν. [...]**

Μόνον όταν αυτό γίνει κατανοητό, μπορούμε να επιλύσουμε το προηγούμενο παράδοξό μας. Λέγαμε τότε ότι **η πειθαρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος, η άνευ όρων απορρόφηση της καθολικής προσωπικότητας στην πράξη του κινήματος, αποτέλεσε το μόνο δυνατό τρόπο ανάδειξης της αυθεντικής ελευθερίας.** Και αυτό όχι μόνο για το συνολικό κίνημα, που αποκτά μόνον ένα στήριγμα στις αντικειμενικές κοινωνικές προϋποθέσεις αυτής της ελευθερίας διαμέσου μιας τέτοιας οργάνωσης, αλλά ακόμη και για το μεμονωμένο άτομο, για το μεμονωμένο άτομο του κόμματος, που μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορεί να ελπίζει να κατακτήσει ελευθερία και για τον ίδιο τον εαυτό του.

Το ζήτημα της πειθαρχίας αποτελεί, συνεπώς, από τη μία πλευρά, ένα βασικό πρακτικό πρόβλημα για το κόμμα, μια προϋπόθεση 'εκ των ων ουκ άνευ' για την αποτελεσματική λειτουργία του. Από την άλλη πλευρά, δεν είναι απλά τεχνικό και πρακτικό ζήτημα: αποτελεί ένα από τα πλέον προβεβλημένα και σημαντικά πνευματικά προβλήματα στην ιστορία της επανάστασης. Αυτή η πειθαρχία μπορεί να υπάρξει ως ελεύθερη και συνειδητή πράξη του πλέον συνειδητού στοιχείου, της πρωτοπορίας της επαναστατικής τάξης. Χωρίς την πνευματική θεμελίωση αυτής της τάξης δε μπορεί να πραγματωθεί. Χωρίς μια τουλάχιστον ενστικτώδη κατανόηση του δεσμού ανάμεσα στην καθολική προσωπικότητα και την κομματική πειθαρχία από την πλευρά του κάθε μεμονωμένου κομματικού μέλους, αυτή η πειθαρχία πρόκειται να εκφυλιστεί σε ένα πραγματοποιημένο και αφηρημένο σύστημα δικαιωμάτων και καθηκόντων, και το κόμμα θα διολισθήσει σε μια κατάσταση, χαρακτηριστική ενός κόμματος αστικού τύπου.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, pp. 318-320)

«Το κριτήριο και ο οδηγός για την ορθή σχέση ανάμεσα στην τάξη και το κόμμα δε μπορεί να βρεθεί οπουδήποτε αλλού, παρά στην ταξική συνείδηση του προλεταριάτου. Από τη μια πλευρά, η πραγματική, αντικειμενική ενότητα της ταξικής συνείδησης διαμορφώνει τη βάση της διαλεκτικής συμμαχίας, παρά τον οργανωτικό διαχωρισμό της τάξης από το κόμμα. Από την άλλη πλευρά, η επικρατούσα έλλειψη ενότητας, οι διαφορετικοί βαθμοί καθαρότητας και βάθους που εντοπίζονται στη συνείδηση των διαφόρων ατόμων, ομάδων και στρωμάτων του προλεταριάτου καθιστούν τον οργανωτικό διαχωρισμό του κόμματος από την τάξη αναπόφευκτο.»

(Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, p. 322)